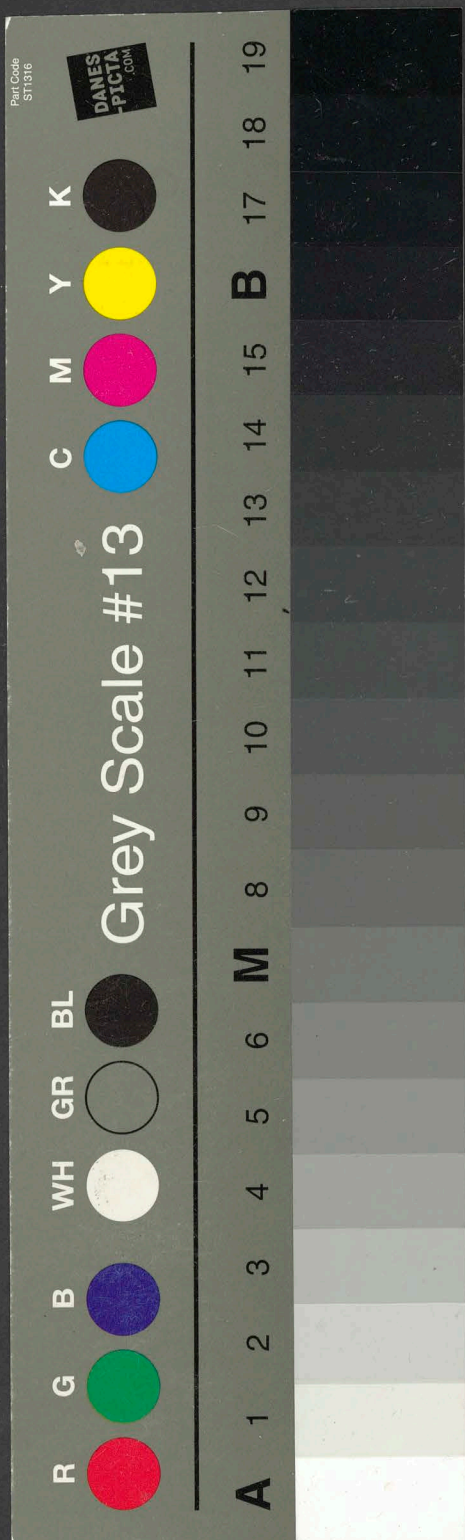
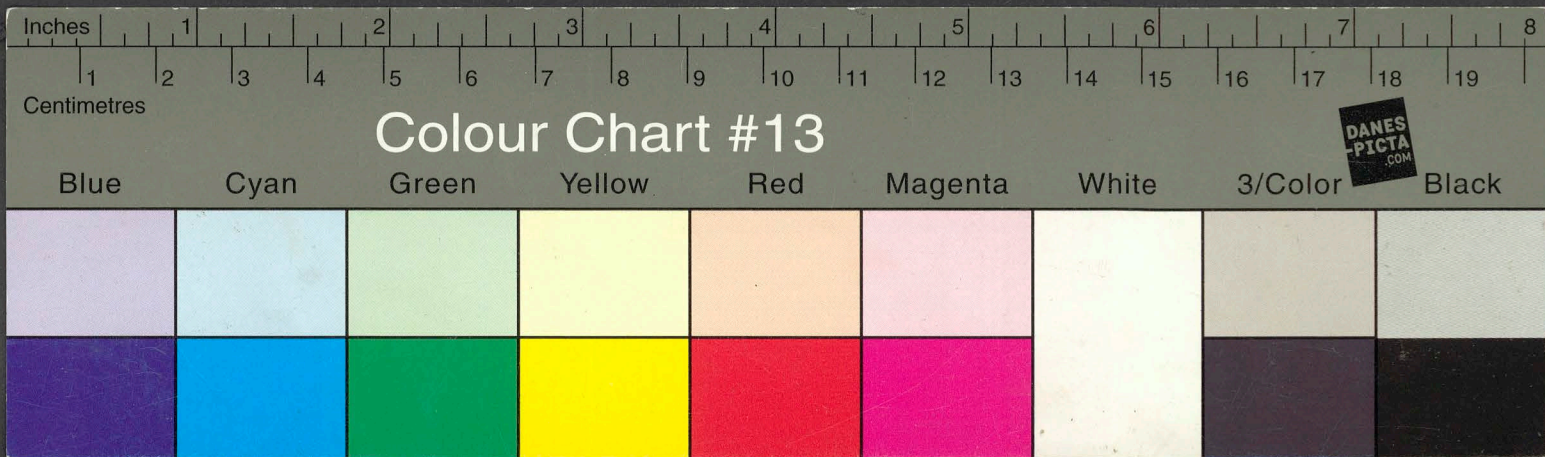

Stowarzyszenie Naukowe Płockie
Biblioteka im. Zielińskich
ul. Narutowicza № 2
09-402 PŁOCK

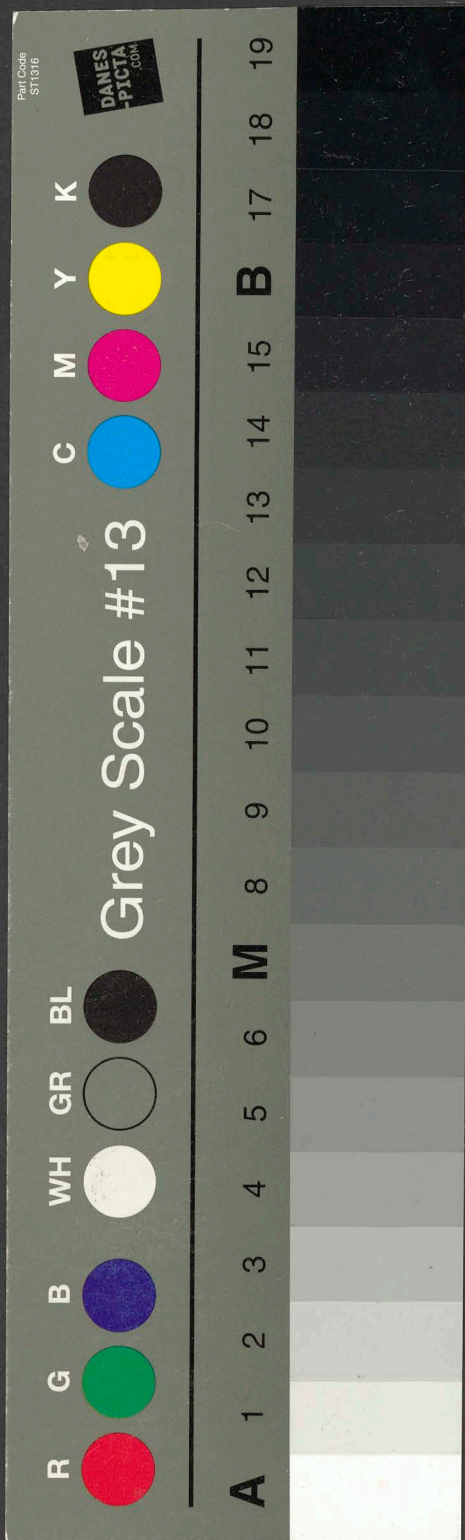
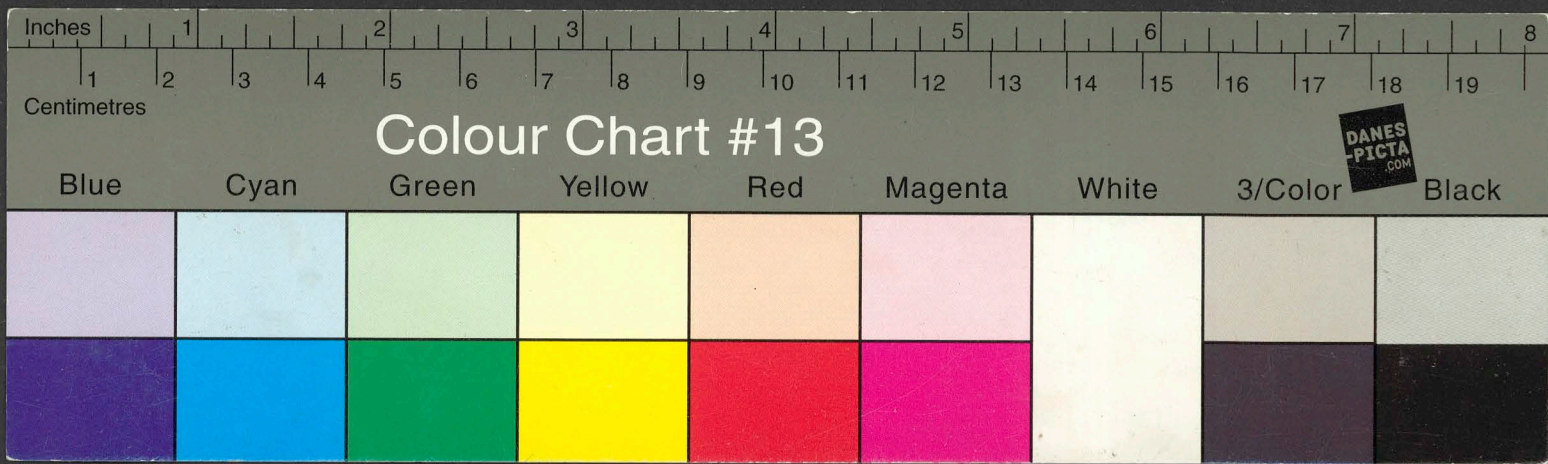
Aleksander Macieszko:
„Typy antropologiczne ludności
wczesnohistorycznej
Mazowsza Płockiego...”

STOWARZYSZENIE
TOWARZYSTWO NAUKOWE
PŁOCKIE
Plac Narutowicza 8, 09-402 Płock
tel. (024) 366 99 50, tel/fax (024) 262 26 04
NIP 774 10 95 747

306

306

Dr H. Maciusta
Typy antropologiczne
etnicznej kresnolitykacyzmy
Maciusta 1980

Masygnopis
z poprawkami

TV.

PÉRIODIQUE

REVUE ANTHROPOLOGIQUE

15, Rue de l'École-de-Médecine, PARIS (6e)

POLOGNE

Docteur A. Maciasza

23 rue Sienkiewicza

PLOCK

306

1.

/Czaszki płońskie X-XII w. zebrane przez L. Rutkowskiego/

Prace jego, umieszczane w Materiałach antropol.-
archeologicznych Akademii Umiejętności oraz w Światowicie,
przyczyniły się znacznie do postępu antropologii w Polsce
i dały poważne argumenty, popierające tezę Niederle'go o pier-
wotnej długogłowości słowian. ~~On też był pierwszym, który~~
~~dotknął w naszym piśmiennictwie~~ ~~zaprof. J. Dąbrowskim nasze studia~~
~~na temat przodków Polaków~~. Poza tą bogatą spuścizną Leon Rut-
kowski pozostawił nam jeszcze cenne materiały antropologicz-
no-archeologiczne w postaci dużego zbioru czaszek z Mazowsza
Płockiego przed- i wczesno-historycznych, których nie zdążył

szczególno opracować. Za ledwie część tylko ważniejszych pomiarów zdołał on podać w ostatnich swoich paru pracach. Gdyby nie przedwczesna śmierć w 55-ym roku życia z powodu tyfusu plamistego, wzięłby on udział niewątpliwie w dzisiejszych obradach i podzielił się z nami wynikami swych badań. Obecnie najlepszym uczczeniem jego pamięci będzie niewątpliwie zużytkowanie na pożytek nauki zebranych przez niego cennych materiałów. Jako kolega i przyjaciel L. Rutkowskiego zabiegałem o to, żeby zbiory jego kranilogiczne znalazły się w miejscu, gdzie mogły być należycie przechowane i dostępne ^{stać się} dla badaczy. Skierowałem je ^{do} Instytutu Nauk Antropologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Były to czaszki zebrane w ostatnich latach, przeważnie z cmentarzyska płońskiego. Weześniej zebrane, z różnych cmentarzysk, znajdują się w zbiorach F. Tarczyńskiego, ^{znajdujących się} w Muzeum Diecezjalnym w Płocku, oraz w Muzeum im. Erazma Majewskiego w Warszawie. Czekałem następnie sposobności, aby dokonać pomiarów tych czaszek, których L. Rutkowski nie zdążył szczegółowo pomierzyć. Nadażyła się ona w r. 1925, podczas miesięcznego pobytu w Warszawie od połowy listopada do połowy grudnia.

Badania musiałem rozpocząć przedewszystkiem od wyświetlenia gdzie i w jakiej ilości znajdują się w różnych zbiorach ~~znajdują~~ czaszki przed- i wczesno-historyczne z Mazowsza Płockiego, zebrane przez F. Tarczyńskiego i L. Rutkowskiego.

Stwierdziłem, że w Muzeum Diecezjalnym w Płocku znajduje się 15 czaszek, w Muzeum im. Erazma Majewskiego - 45, w Instytucie Nauk Antropologicznych - 63, ogółem 123 czas^{ki} z Mazowsza Płockiego, w lepszym lub gorszym stanie zachowania. Czaszek z cmentarzyska płockiego jest w tem 96, a mianowicie: w Muzeum im. Erazma Majewskiego - 35, w Instytucie Nauk Antropologicznych - 61.

Praca moja została ułatwiona i umożliwiona dzięki nadzwyczajnej uczynności wszystkich, do kogo się tylko zwracałem w związku ze sprawą moich badań. Wszystkim też na tem miejscu składam najserdeczniejsze podziękowanie, a w szczególności prof. K. Stołyhwie oraz jego małżonce (p. Eugenji Stołyhwowej) za ~~za~~ nadzwyczajne ułatwienia i udogodnienia przy dokonywaniu pomiarów w Instytucie Antropologicznym, prof. W. Antoniewiczowi - za przeszukanie i wydobywanie z pak w nieogrzewanym gmachu, podczas zimy, czaszek Mazowsza Płockiego i wypożyczenie ich do Instytutu Antropologicznego, prof. J. Czekanowskiemu oraz jego współpracownikom dr. K. Stojanowskiemu i ks. dr. Rosińskiemu - za szereg cennych wskazówek a również p. Klimkowi - za ułożenie na podstawie moich obliczeń diagramu przeciętnych różnic czaszek płockich.

Czaszki płockie zainteresowały mnie w pierwszym rzędzie. Posiadając bowiem pomiary czaszek katedry Płockiej z XII-XV w. /będących w ponownym opracowaniu z powodu zniszczenia przez Niemców przygotowanej do druku pracy/ pragnąłem mieć

czaszek
dla celów porównawczych pomiary ludności weześniejszej.
Rozporządzając bowiem materiałem antropologicznym współczesnym i mając materiał kraniologiczny z szeregu dawniejszych stuleci, pochodzący mniej więcej z tej samej miejscowości, możemy próbować rozwiązać wiele zagadnień, a szczególnie zagadnienie trwałości typów antropologicznych.

Czaszki płońskie, zebrane w sporej ilości, pochodzące z miejscowości bliskiej Płocka, do tego celu mogą ^{szerególnie} bardzo się nadawać.

Cmentarzyska płońskiego osobiście nie zwiedzałem. Wiek czaszek podaję na podstawie skąpych wzmianek w pracach L. Rutkowskiego oraz na podstawie ~~na podstawie~~ wykopalisk z cmentarzyska płońskiego, ofiarowanych do Muzeum Towarzystwa Naukowego w Płocku, w postaci kabłączków skroniowych, narzędzi i broni charakterystycznych dla okresu wczesnohistorycznego. Wzmiankę o pochodzeniu czaszek płońskich znajdujemy w pracy L. Rutkowskiego pod tyt. "Zestawienie tymczasowych pomiarów, dotyczących charakterystyki antropologicznej dawnej ludności pow. płockiego, sierpskiego i płońskiego /z cmentarzysk rządowych/", zamieszczonej w IX tomie Światowita z r. 1911. Podane są w niej wskaźniki główne oraz twarzy 58 czaszek, w tem 23 - z cmentarzyska płońskiego. Na podstawie braku śladów krzyżyka, oraz znalezienia na cmentarzysku orszymowskim pod jedną czaszką monety z czasów Kazimierza Odnowiciela L. Rutkowski określa wiek czaszek kopalnych, zebranych przez niego na X, XI i XII

stulecia. Potwierdza pośrednio ten wiek czaszek płońskich także jeszcze to, że ich krzywa wskaźnika głównego jest bardzo podobna do krzywej czaszek grobów rządowych z Mazowsza Płockiego.

Pomiary wykonałem według wskazówek zawartych w podręczniku R. M a r t i n a / /. Ze względu na ograniczony czas musiałem ograniczyć się na przeprowadzeniu 19 ^{główniejszych} ~~ważniejszych~~ pomiarów, które dają możliwość obliczenia ^{ważniejszych} ~~wskaźników~~ ^{główniejszych} oraz zestawienia i porównania czaszek płońskich z całym materiałem kraniologicznym ziem polskich, zestawionym przez dra K. Stojanowskiego w jego cennej pracy "Typy kraniologiczne Polski". Przystępując do opracowania zebranego materiału kraniologicznego, mamy do wyboru dwie metody, albo dawną metodę średnich, albo stosowaną od r. 1909 przez prof. J. Czekanowskiego i jego szkołę metodę diagnozy różniczkowej. Pierwsza polega na analizie poszczególnych cech według obliczonych średnich. Czaszki są klasyfikowane według tych poszczególnych cech na kategorie sztucznie ustalone. Do wniosków ogólnych trzeba dochodzić pośrednimi drogami. Ostatnia zaś metoda diagnozy różniczkowej daje możliwość rozklasyfikowania materiału kraniologicznego na kategorie naturalne według zespołu cech czyli na typy kraniologiczne. ^{Logi} ~~Logi~~ Te metodę, jako bardziej celową, bo odpowiadającą wymaganiom naukowej klasyfikacji, zastosowałem w pracy niniejszej. Metoda diagnozy różniczkowej podana jest w dziele prof. J. Czekanowskiego "Zarys metod statystycznych

w zastosowaniu do antropologii" a także w "Wiadomościach Archeologicznych", w pracy dra X.B. Rosińskiego "Studja nad czaszkami neolitycznymi znalezionymi w Polsce". Wobec tego przypuszczam, że metoda ta ~~jest~~ ^{więc} znana jest wszystkim tu obecnym. Nie potrzebuję ^{wieć} wchodzić w jej szczegóły. Nadmieniam tylko, że polega ona na grupowaniu czaszek według najmniejszych przeciętnych różnic. Bardzo dogodna przy analizowaniu małych szeregów spostrzeżeń, przy znaczniejszych szeregach naprz. jak przy moich obliczeniach 54 czaszek, wymaga dużego nakładu pracy. Zajęły ^{one} bowiem półtora miesiąca czasu po kilka godzin dziennie.

Zestawienie wszystkich przeciętnych różnic zachodzących pomiędzy czaszkami z Płńska przedstawia ^{odpowiednia} ~~nieodpowiednia~~ tabela / /. Diagram graficzny, ułożony na podstawie tej tabeli, daje nam przejrzysty obraz zachodzących podobieństw pomiędzy poszczególnymi czaszkami. Kwadraty najciemniejsze odpowiadają różnicom najmniejszym, kwadraty jaśniejsze przedstawiają różnice ^w większe. Kolumna pionowa wykazuje stopień podobieństwa danej czaszki do innych, a ^{kolumny} poziome / wykazują, które z czaszek w diagramie są najbliższe danej czaszce pod względem cech badanych

Z przedstawionego tu diagramu widzimy, że czaszki płońskie rozdzieliły się na pięć grup, odpowiadających określonym typom kranilogicznym. Poza temi grupami znalazły się 2 czaszki ze sobą niezwiązane. Jedna z nich /Nr 29/ otwiera diagram, zwią-

zawszy się najmniejszą różnicą z wpuszczoneą czaszką typu Nr 16 z materiału krakowskiego I.Kopernickiego.Należy więc ona do typu λ .Diagnozę tę potwierdza rozpatrzenie cech charakterystycznych czaszki Nr 29,jak wybitnej krótkogłowości, wysokogłowości,nizkich oczodołów i szerokiego nosa.

Obydwie czaszki typu λ nawiązują się do pierwszej grupy diagramu,która składa się z największej ilości czaszek.Grupa ta określona została dwiema czaszkami,a mianowicie cz. 481 typu β ze Skały i cz. β ze Żbikowa,z serji czaszek mazowieckich opracowanych przez E.Lotha / /i zanalizowanych przez K.Stojanowskiego. W tym ^{naszym} bardzo licznym zespole występują oba wykształcenia typu β ,stwierdzone wśród czaszek Mazowska przez dra K.Stojanowskiego.Formą przeważającą jest żbikowska czyli mazowiecka,bardziej długolica i mniej szerokonosa.Południowe wykształcenie typu β reprezentują właściwie tylko 2 czaszki /25330 i XXIII/.Następne dwie grupy odpowiadają elementom śródziemnomorskim ϵ i ρ , przyczem jaskrawo występuje przewaga typu ρ ,do którego zbliżają się prawie wszystkie czaszki z grupy ϵ ,oraz połowa prawie wszystkich czaszek wogóle.Określenie obu grup dokonane zostało przez wpuszczenie czaszek ϵ , ρ 13 i ρ 415 z Bileza.Ostatnie dwie grupy reprezentują typ północno-europejski α i mocno z nim wymieszany,bardzo nieliczny zespół typu subnordyckiego γ .

Czaszka nr.25331,umieszczona na końcu diagramu,należy bezsprzecznie do grupy β ,wykazując jednak silne zbliżenie do

zespołu nordycznego.

Celem dokonania opisu powyższych typów obliczyłem ich średnie, które są przedstawione na załączonej tabeli .

TABELA Średnie typów czaszek płońskich X-XII w.

C e c h y	ϵ 6	β 27	α 8	ρ 8	γ 4	βz 9	β 18
Wsk.szerok.-dług.cz. długogłowy /x-74,9/ pośredniogł./76-79,9/ krótkogłowy/80-x/	68,7 - -	74,1 - -	74,6 - -	- 76,7 -	- - 81,1	73,6 - 72,1	74,3 - -
Wsk.wysok.-długość. niskogłowy /x-69,9/ śred.wysokogł./70-74,9/ wysokogłowy/75-x/	- 70,2 -	- 70,3 -	- 74,2 -	- 73,9 -	- 73,8 -	- 72,9 -	69.- - -
Wsk.czoł.-ciem. wąskoczółowy./x-65,9/ średnio czoł./66-68,9/ szerokoczół. /69-x/	- - 73,7	- - 69,5	- - 69,9	- - 72,3	- 66. -	- - 70,7	- 68,3 -
Wsk.licowy/Kollm./ niskolich-eur./x-44,9/ średniolich-eur./45-49,9/ średniolich /50-54,9/ wysokolich /55.-x/	- - 53,8 -	- - 50,7 -	- - - 55.	- - 54,1 -	- - 51,4 -	- - 51,4 -	- - 50,3 -
Wsk.oczodołowy niski /x-75,9/ średni /76-84,9/ wysoki /	- 80,1 -	75,1 - -	- - 85,6	- 82,1 -	- - 86,8	75,8 - -	74,7 - -
Wsk.nosowy wąskonosy/x-46,9/ średnionosy/47-50,9/ szerokonosy/51-57,9/ b.szerokonosy/58-x /	- 48,8 - -	- - 51,7 -	44,3 - - -	- - 51,9 -	- 48,4 -	- 47,4 -	- - 54. -

Przedstawione tu średnie typów kraniologicznych pozwalają nam, opierając się na pracach L. Rutkowskiego i wynikach badań prof. Czekanowskiego oraz jego współpracowników i uczniów, odtworzyć typy antropologiczne ludności Mazowska Płockiego w X - XII ww.

Typ ϵ , występujący tu w ilości 11%, jest to skrajny długogłowiec, o średniej wysokości głowy, mający najszersze czoło, o stosunkowo wąskiej twarzy, średnich oczodołach i średniej szerokości nosie. Typ ten spotyka się i obecnie na Mazowszu. L. Rutkowski podaje o tym typie w swej cennej pracy "Ludność podługnogłowa pow. Płockiego" /Mat. Antr. - Arch. A. Um. 1913/ co następuje: "Pomiędzy 100 podługnogłowymi wskaźnik gł. czaszki 3 razy zaobserwowaliśmy jako równy 68 ... czyby względnie znaczna ilość tak niskiego wskaźnika /68/ wskazywała na ślad jakiegoś dawnego bardzo długogłowego plemienia, które weszło kiedyś w skład naszego narodu, czy też jest to wynik tylko jakiegoś wypadku, nie umiem tu na to odpowiedzieć, zwrócę tylko uwagę na tę okoliczność, że wśród wykopanych przezemnie z ementarzysk rzędowych 29 czaszek poza 3,5% o wskaźniku 64 i 66, zanotowałem po 6,6% czaszek o wskaźniku 67, 68, 69 i 70 ... O kwestji tej będzie można coś pewniejszego powiedzieć chyba w przyszłości, kiedy czaszek z dawnych ementarzysk będziemy liczyli nie dziesiątki lecz setki lub tysiące." Przytoczony ustęp świadczy, że L. Rutkowski trafnie wyczuwał istnienie na Mazowszu typu ϵ -skrajnego długogłowca. Sądząc z obserwacji L. Rutkowskie-

go, typ ten trzeba zaliczyć do ciemnych, ze względu na ciemne lub szatynowe włosy i często płową skórę. Wzrost tego typu raczej średni lub niski. Według prof. Czekanowskiego ten element rasowy / ϵ / wraz z morfologicznie mu bliskim typem nordycznym / α / stanowią dawną autochtoniczną ludność Europy. Skrajny długogłowiec europejski / ϵ / panował w okresie oryńjaskim, przeważał zdaje się w okresie magdaleńskim. W późniejszych czasach typ ten, zwany też rasą lessową, wykazuje wielką ekspansję. W końcowym okresie neolitu nawiązuje się on do kultury ceramiki sznurowej. Ekspansja typu / ϵ / odbywała się według dra Stojanowskiego z południowego zachodu.

Typ / α /, nazywany także typem nordycznym, stanowi 15% prawie ogólnej ilości czaszek płońskich X-XII w. Nasza literatura antropologiczna nie rozporządzała dotąd serją z tak liczną ilością typu nordycznego. Typ / α / według naszych średnich jest to długogłowiec wysokolicey, wązkonosy, o wysokich oczodołach, o średniej wysokości czaszce i szerokim czole. Temu typowi kraniologicznemu odpowiada wysoki, długogłowy blondyn, o niebieskich oczach, długich twarzach i wązkim nosie.

Ten składnik autochtoniczny najdawniejszej ludności Europy według prof. Czekanowskiego wiąże się z ekspansją indoeuropejską przynajmniej w jej ostatnich fazach.

Trzeci składnik rasowy ludności Mazowsza Płockiego - typ β występuje najliczniej, bo wśród czaszek płońskich stanowi 50%. Według naszych średnich typ ten jest także długogłowcem, róż-

niący się od innych typów bardziej szeroką twarzą, niskimi oczodołami, szerokim nosem, stosunkowo niską czaszką i mniej szerokim czołem. Odpowiednikiem tego typu kraniologicznego jest niskorosły pośredniogłowiec, o szatynowych włosach, piwnych oczach i szerokich zadartych nosach. Ten element rasowy jest przedstawicielem "rasy wschodniej" Denikera⁴ oznaczanej przez prof. Czekanowskiego mianem typu przesłowiańskiego β . Zgodnie z wynikami tego ostatniego badacza i dra Stojanowskiego typ ten stanowi i stanowił dawniej podkład ludności polskiej, tworząc jej bardzo poważną przymieszkę ilościową, ale poza Polską i Rosją można go napewno stwierdzić i w krajach zachodniej a zwłaszcza południowej Europy.

Czwartym składnikiem rasowym ludności Mazowsza Płockiego jest typ ρ . Ten typ kraniologiczny stwierdzony został wśród czaszek płockich w ilości 15%. Według naszych średnich przedstawia się on jako pośredniogłowiec, szerokonosy, o czaszce średniej wysokości, dość wysokiej twarzy/bo tylko α ma węższą twarz/, dość szerokim czołem /bo tylko ξ ma szersze czoło/, o średniej wysokości oczodołach. W naszej serii typ ten przedstawia się mniej czystym. Znamionuje go duże zbliżenie prawie do wszystkich stwierdzonych typów, szczególnie do czaszek typu ξ i α , a następnie do typu β oraz γ . Świadczyłoby to, że infiltracja typu ρ , oznaczanego przez prof. Czekanowskiego nazwą śródziemnomorskiego, nastąpiła na Mazowszu Płockim bardzo dawno, albo że wydzielony przy pomocy diagnozy różniczkowej ten

typ jest typem wtórnym. Sprawa może być wyświetlona tylko przez specjalne studjum, poświęcone zagadnieniu dotyczącemu typów pierwotnych i wtórnych. W każdym razie odpowiednikiem tego składnika kraniologicznego będzie typ mniej lub więcej ciemny, niewysoki, o dość szerokiej twarzy i szerokim nosie.

Następny typ γ stanowi 7,4% wśród czaszek płońskich. Zasługuje na uwagę fakt występowania tego składnika rasowego na Mazowszu w tak stosunkowo ^(w X - XII ww) nielicznej ilości, wobec znacznego ~~rozprzestrzenienia~~ występowania tego typu obecnie, naprz. w Żbikowie wśród czaszek współczesnych stwierdzono go w ilości 30,4%. Według naszych średnich typ γ przedstawia się jako krótkogłowiec, średniowysokogłowy, o ^dśrednim nosie, wyróżniający ^{się} od innych naszych typów w szczególności stosunkowo najwęższ^{szym} czołem i najwyższymi oczodołami. Odpowiednikiem tego ~~typu~~ typu kraniologicznego jest typ antropologiczny, nazywany przez prof. Czekanowskiego subnordycznym, który przedstawia się w postaci wysokich, krótkogłowych blondynów, o średnio długiej twarzy, o średnio szerokim nosie, oraz zielonkawych oczach.

Jedną nareszcie czaszką w naszej serii reprezentuje wyodrębniony przez Mydlarskiego ^{przy badaniach Cechy i Północy} typ laponoidalny λ . Odpowiednikiem jego jest ciemnopigmentowany, niskorosły krótkogłowiec, o szerokiej twarzy i szerokim nosie.

Posiłkując się metodą diagnozy różniczkowej, poznaliśmy dokładnie antropologiczny skład ludności Mazowsza Płockiego

przed dziewięciuset laty. Potwierdziliśmy wyraźnie to, co L. Rutkowski zauważył wśród współczesnej ludności, a mianowicie, że prawdziwi długogłowcy nie stanowią u nas jednolitego typu /1913, 9/. Przekonaliśmy się, że struktura antropologiczna była skomplikowana już w zaraniu dziejów i że składała się z 6 elementów rasowych. Stanowiła ona rezultat wielu migracji, nawarstwień i infiltracji. Że tak było, nasze pokolenie może sądzić o tem najlepiej. Byliśmy świadkami Wielkiej Wojny - największej bodaj wędrówki narodów. Cóż się działo na Mazowszu Płockiem? - Wielki odpływ najeźdźczej ludności cywilnej, rosjan, którzy pozostawiają po sobie pewne nawarstwienie - Wywiezienie Niemców kolonistów w głąb Rosji - Przemarsz ~~przez~~ dywizyj syberyjskich o bardzo różnorodnym składzie antropologicznym i pozostawienie swoich szczątków na polach ^{sąsiedniego} Mazowsza Pruskiego - Nawała germańska, gwałty i widoma pozostałość w postaci dobrze urządzonych cmentarzy - Wyszczepianie ludności polskiej pod przymusem w głąb Rosji i zabieranie ludności męskiej do obsługi trenów - Wywóz jeńców do Prus i Niemiec i używanie do robót przymusowych - Selekcja ludności pozostałej przez choroby zakaźne i morderstwa - Odpływ nawały germańskiej i powrót ludności miejscowej wyniszczonej i wygłodzonej, zdziesiątkowanej przez choroby zakaźne i głód - Napływ ludności z kresów z powodu ucieczki przed nawałą bolszewicką - Nawała bolszewicka, gwałty, mordy szlachty i inteligencji, wywożenie jeńców - Odparcie nawały, pobyt jeńców bolszewików,

rozproszenie się oddziałów Bałachowicza po wsiach dla utrzymania się z pracy przy robotach wiejskich,- Napływ na urzędy polaków z Rosji, często^z rodzinami, powstałymi z małżeństw mieszanych - Napływ z Małopolski urzędników^d z rodzinami -Powrót uchodźców z różnych stron świata - Danie schronienia i opieki setce osieroconej ~~działwie~~ żeńskiej z Białej Rusi - Małżeństwa mieszane coraz częstsze, wskutek osłabienia wpływu czynników religijnych i patriotycznych - Oto kalejdoskop ruchów na Mazowszu Płockiem z ostatnich dwudziestu paru lat. A przecież Mazowsze Płockie przetrwało setki wojen i nawał. Dość wspomnieć wojny napoleońskie, rządy pruskie z intensywną kolonizacją niemiecką, wojny za Sasa, "Potop" szwedzki, wojny i walki z krzyżakami, prusakami, jadźwingami, pomorzanami oraz z Litwą i Rusią. Podobnie też działo się i w czasach prehistorycznych.

(byliśmy świadkami)
 Podczas wielkiej wojny powrotu do stosunków pierwotnych. Ukrywano się po lasach. Przechowywano zapasy i zboże w beczkach zakopywanych w ziemi. Powróciły do użycia żarna ręczne i łuczywo do oświetlenia. Przemarsze wojsk i ucieczki ludności cywilnej odbywały się głównie szlakami, które wytknęły warunki przyrodniczo-geograficzne. Poznanie tych szlaków przy pomocy antropogeografii, którą Richthofen próbował nazwać geografją osadniczą i komunikacyjną, pozwoli nam zrozumieć jakimi drogami i z jakich^{stron} mogły wkroczyć na Mazowsze Płockie poszczególne elementy antropologiczne. Ścisłe ustalenie szlaków

z lokalnych na poszczególnych terenach ułatwi w przyszłości dokładne wykreślenie głównych szlaków migracyjnych dla poszczególnych elementów rasowych. Mazowsze Płockie, jak świadczą dokumenty i życie, posiada kilka takich szlaków odwiecznych. Nadmieniam tu o nich pokrótce, o ile to jest niezbędne dla wyjaśnienia zjawisk antropologicznych.

Odwieczny szlak śląski stanowił odgałęzienie wielkiego szlaku bursztynowego. Przywileje m. Kalisza głoszą: "A ziemie Mazowieckie, iako to Rawa, Sochaczew, Płocko, Gostynin, y insze wszystkie miasta Mazowieckie, idąc do Śląska, mają iść przez Koło y Wartę, Kozminek, Kalisz, a z Kalisza do Ostrzeszewa, a ztąd do Śląska".

Statuta Jana Olbracht z r. 1496 ~~głoszą~~ nadmieniąją: "Łożnych ludzi mężczyzn i niewiast podczas żniwa z Mazowsza i innych krain Polskich do Śląska i Prus przepuszczać zakazano".
z Płocka

Jeszcze przed 40 - 50 laty jeżdżono corocznie z wyrobami futerzami ~~tymszakiem~~ ^{ta drogą} przez Wrocław na jarmarki lipskie. Podróż w obie strony trwała dwa tygodni. Szlakiem tym pewnie kroczył na Mazowsze Płockie kultura łużycka oraz typ Ł. Drugi szlak odwieczny - Wisła i Bug. ~~flandryjską~~ Nim wkraczają na Mazowsze z północy i zachodu elementy nordyczne i odbywają ekspansję na południowy wschód. Tą też drogą dopływają na Mazowsze Płockie elementy rasowe z południowego wschodu, a mianowicie typ ^a p. Świadczy o tem kronikarz Nestor: "Lata 6548/1041 r. ^a szedł Jarosław w łodziach na Mazowszan". Następny wielki szlak - droga Mazowiecko-Litewska, idąca przez Pułtusk, Białystok, Grodno, do

Wilna. Tym szlakiem odbywały się ruchy elementów rasowych ^{3 i 8.} ~~wkraczali~~ ^{wkraczali} ~~wpadali~~ ^{wpadali} wielokrotnie
 Tą drogą wpadali na Mazowsze Jadźwingowie, ~~wpadali~~ ^{wpadali} wielokrotnie
 Litwini. Tym szlakiem odbyła się wielka ekspansja Mazurów na
 Podlasie i Litwę. Tą drogą ^{wkroczyła na Mazowsze Płockie} ~~armja~~ ^{armja} rosyjska w r. 1931 i armja
 bolszewicka w r. 1920, oraz tą drogą uciekała ludność kresowa
 przed nawałą bolszewicką. Poza temi szlakami mamy na Mazowszu
 Płockiem kilka mniejszych, prowadzących na północ.. Lustracja
 Płońska z r. 1616 głosi: "Jest cło ziemne, bo gościniec wielki
 ku Prussom..." Lustracja Mławska z tegoż roku nadmienia: "od
 wołów, które pędzą do Prus, denarów 9; od owiec i innego bydła,
 którego siła przechodzi przez Mławę, denarów 3..." Łączą się te
 drogi w ~~momomom~~ Brodnicę z wielkim szlakiem Mazowiecko-Krzyżackim
 /Płock-Brodnicę - Malborg - brzeg morza/. Przy tym szlaku nieda-
 leko Płocka znaleziono słynny skarb trzebuński z monetami
 Kanuta Wielkiego i Etelreda, opisany przez Lelewela. Tym szla-
 kiem przenikał na Mazowsze element nordyczny ^{161.} ~~161.~~

Zestawiając teraz wszystko, dochodzimy do następujących
 wniosków:

1. Zebrane przez dra L. Rutkowskiego czaszki płońskie X - XII
 ww. stanowią cenny materiał kranilogiczny, który przy
 zastosowaniu metody diagnozy różniczkowej daje nam moż-
 struktury antropologicznej
 ność nie tylko poznania ~~nieznaną~~ ^{nieznaną} ~~nieznaną~~ ^{nieznaną} ~~nieznaną~~ ^{nieznaną} ówczes-
 nej ludności, lecz i odtworzenia jej wyglądu.
2. Skład ilościowy czaszek płońskich - 6 ε, 8 α, 27 β, 8 ρ, 4 γ ^{161.} ~~161.~~
 wskazuje, iż wczesnohistoryczna ludność Mazowsza Płockie-

go przeważnie długogłowa składała się z 6 elementów rasowych.

3. Mazowsze Płockie stanowiło ośrodek typu nordyckiego α i typu skrajnego długogłowa europejskiego ϵ , o ^{typu β} podłożu *dominującym*.
4. Stosunkowo nieliczne występowanie typu γ na Mazowszu Płockim w X - XII ww., w porównaniu ze stanem obecnym, wskazuje, że napływ tego elementu rasowego nastąpił tu w czasach późniejszych.
5. Skomplikowana struktura antropologiczna stanowiła rezultat wielu migracji, nawarstwień i infiltracji, o czym można powziąć wyobrażenie na podstawie obserwacji z Wielkiej Wojny.
idące przez Mazowsze Płockie
6. Szlaki komunikacyjne wywarły duży wpływ na jego strukturę antropologiczną:
  - a/ Szlakiem Śląsko-Mazowieckim wkroczył element rasowy ϵ .
  - b/ Szlakiem rzeczny Wisła - Bug napływały element nordycki α z północo-zachodu oraz element śródziemnomorski ρ z południowego wschodu.
  - c/ Szlakiem Mazowiecko-Krzyżackim przenikał także typ α .
  - d/ Szlakiem Mazowiecko-Litewskim odbywały migracje elementów rasowych β i γ .

Tyle oto dała nam analiza antropologiczna czaszek płońskich.

Płock.

Dr Al. Maciesza.

306

Dr Al. Maciesza. Typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej Mazowsza Płockiego./Czaszki płockie X-XII w. zebrane przez dra L. Rutkowskiego/.

1. Zebrane przez L. Rutkowskiego czaszki płockie X-XII w. stanowią cenny materiał kraniologiczny, który przy zastosowaniu metody diagnozy różniczkowej daje nam możliwość nie tylko poznania struktury antropologicznej ówczesnej ludności, lecz i odtworzenia jej wyglądu.
2. Skład ilościowy czaszek płockich - 6 ϵ , 8 α , 27 β , 8 ρ , 4 γ , 1 λ - wskazuje, iż wczesnohistoryczna ludność Mazowsza Płockiego składała się z 6 elementów rasowych.
3. Mazowsze Płockie stanowiło ośrodek typu nordycznego α i typu skrajnego długogłowca europejskiego ϵ , o podłożu dominującego typu β .
4. Stosunkowo nieliczne występowanie typu γ na Mazowszu Płockim w X-XII w., w porównaniu ze stanem obecnym, wskazuje, że napływ tego elementu rasowego nastąpił tu w czasach późniejszych.
5. Skomplikowana struktura antropologiczna stanowiła rezultat wielu migracji, nawarstwień i infiltracji, o czym powziąć można wyobrażenie na podstawie obserwacji z ostatniej wojny światowej.
6. Szlaki komunikacyjne, idące przez Mazowsze Płockie, wywarły duży wpływ na jego strukturę antropologiczną:
  - a/ Szlakiem Śląsko-Mazowieckim wkroczył element rasowy ϵ .
  - b/ Szlakiem rzeczny Wisła - Bug napływały elementy: nordyczny α z północo-zachodu oraz śródziemnomorski ρ z południowego wschodu.
  - c/ Szlakiem Mazowiecko-Krzyżackim przenikał także typ α .
  - d/ Szlakiem Mazowiecko-Litewskim odbywały się migracje elementów rasowych β i γ .

Tyle oto dała nam analiza antropologiczna czaszek płockich.

Płock. Kwiecień 1927 r.

Dr Aleksander Maciesza.

ŚREDNIE TYPÓW CZASZEK PŁONSKICH X-XII W.

C e c h y	6	27	8	8	4	1
Wsk.szer.-dług.ez.						
długogłowy / x - 74,9/	68,7	74,1	74,6	-	-	-
pośred.-głow./75-79,9/	-	-	-	76,7	-	-
krótkogłowy /80 -84,9/	-	-	-	-	81,1	-
b.krótkogłow/85 - x /	-	-	-	-	-	88,9
Wsk.wysok.-dług.ez.						
niskogłowy / x - 69,9/	-	-	-	-	-	-
śred.wysok./70 - 74,9/	70,2	70,3	74,2	73,9	73,8	-
wysokogłowy/75 - x /	-	-	-	-	-	79,7
Wsk.ezoł.-ciem.						
wązkoezoł. / x - 65,9/	-	-	-	-	-	-
śred.-ezoł./66 - 68,9/	-	-	-	-	66.	68,9
szer.-ezoł./69 - x /	73,7	69,5	69,9	72,3	-	-
Wsk.lieowy /Kollm./						
niskolicy / x - 49,9/	-	-	-	-	-	-
średniolicy/50 - 54,9/	53,8	50,7	-	54,1	51,4	53,5
wysokolicy /55 - x /	-	-	55.	-	-	-
Wsk.oeczodołowy						
niski / x - 75,9/	-	75,1	-	-	-	-
średni /76 - 84,9/	80,1	-	-	82,1	-	76,1
wysoki /85 - x /	-	-	85,6	-	86,8	-
Wsk.nosowy						
wązkonosy / x - 46,9/	-	-	44,3	-	-	-
średnionos/47 - 50,9/	48,8	-	-	-	48,4	-
szerokonosy/51- x /	-	51,7	-	51,9	-	53.

306

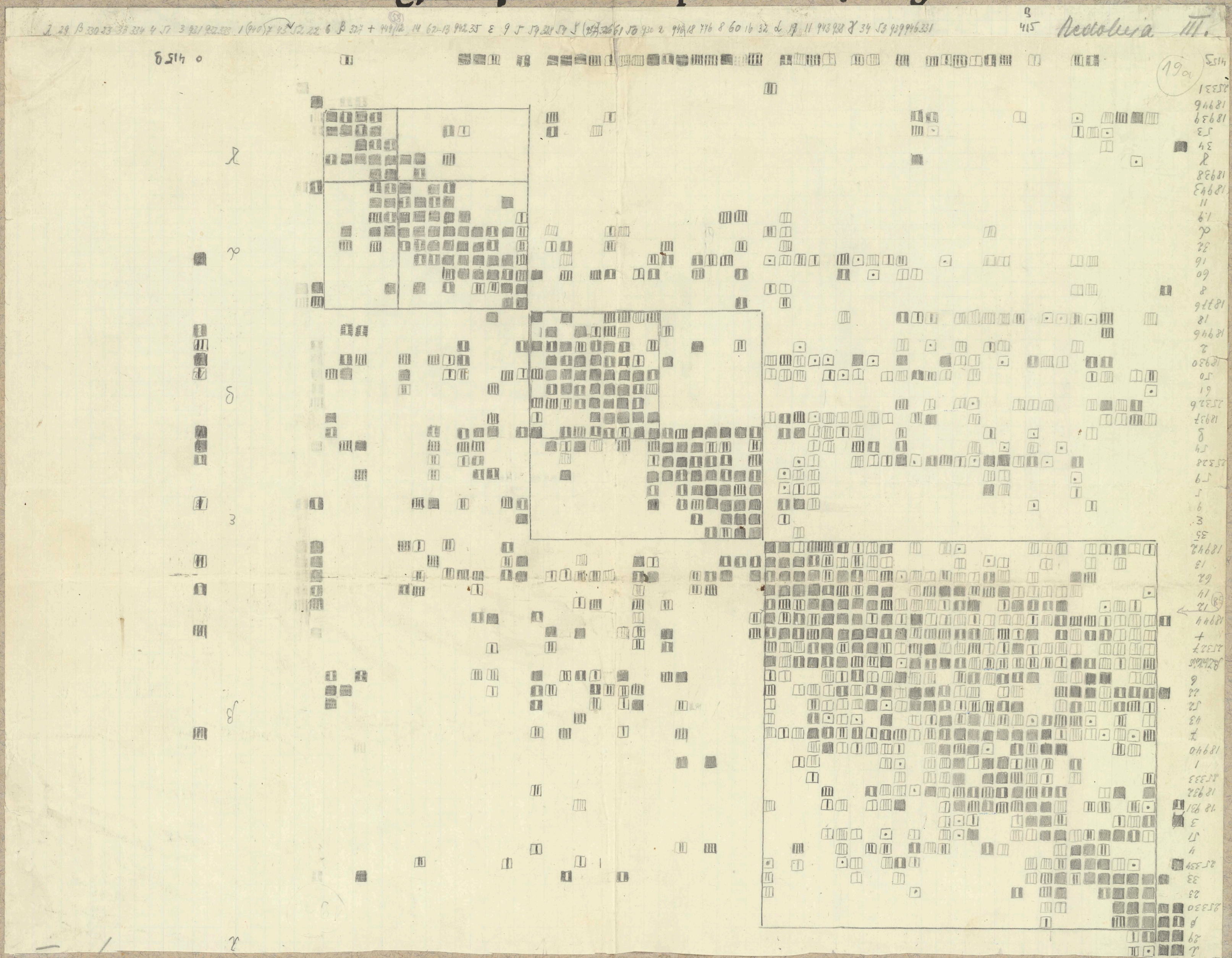
9. Czasaki ptonskie

Przedstawienie graficzne
przecistnych różnic

Czaszki płońskie.

Przedstawienie graficzne przeciętnych różnic.

20

306

Dr ALEKSANDER MACIESZA

Typy antropologiczne ludności wczesnohist. Marousz Płockiego

CZASZKI PŁOCKIE X - XII w.

Manuscript.

Dr ALEKSANDER MACIESZA z Płocka.

Typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej
Mazowsza Płockiego.

/Czaszki płońskie X-XII w. zebrane przez L. Rutkowskiego/

Przedwcześnie zmarły dla nauki przed dziesięciu laty Leon Rutkowski, skromny lekarz prowincjonalny z Płocka, pozostawił nam bogatą spuściznę antropologiczną.

Prace jego, umieszczane w Materiałach antropol.-archeologicznych Akademii Umiejętności oraz w Światowicie, przyczyniły się znacznie do postępu antropologii w Polsce i dały poważne argumenty, popierające tezę Niederle'go o pierwotnej długogłowości słowian. ~~Wieloletnia praca naukowa, poświęcona antropologii i archeologii, przyczyniła się do postępu tych nauk w Polsce i dała poważne argumenty, popierające tezę Niederle'go o pierwotnej długogłowości słowian.~~

Poza tą bogatą spuścizną Leon Rutkowski pozostawił nam jeszcze cenne materiały antropologiczno-archeologiczne w postaci dużego zbioru czaszek z Mazowsza Płockiego przed- i wczesno-historycznych, których nie zdażył

szczególno opracować. Za ledwie część tylko ważniejszych pomiarów zdołał on podać w ostatnich swoich paru pracach. Gdyby nie przedwczesna śmierć w 55-ym roku życia z powodu tyfusu plamistego, wziąłby on udział niewątpliwie w dzisiejszych obradach i podzielił się z nami wynikami swich badań. Obecnie najlepszym uczczeniem jego pamięci będzie niewątpliwie zużytkowanie na pożytek nauki zebranych przez niego cennych materiałów. Jako kolega i przyjaciel L. Rutkowskiego zabiegałem o to, żeby zbiory jego kranilogiczne znalazły się w miejscu, gdzie mogły być należycie przechowane i dostępne być dla badaczy. Skierowałem je Instytutu Nauk Antropologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Były to czaszki zebrane w ostatnich latach, przeważnie z ementarzyska płońskiego. Weześniej zebrane, z różnych ementarzysk, znajdują się w zbiorach F. Tarczyńskiego, w Muzeum Diecezjalnem w Płocku, oraz w Muzeum im. Erazma Majewskiego w Warszawie. Czekałem następnie sposobności, aby dokonać pomiarów tych czaszek, których L. Rutkowski nie zdążył szczegółowo pomierzyć. Nadezła się ona w r. 1925 podczas miesięcznego pobytu w Warszawie od połowy listopada do połowy grudnia.

Badania musiałem rozpocząć przedewszystkiem od wyświetlenia gdzie i w jakiej ilości znajdują się w różnych zbiorach znajdujących czaszki przed- i wczesno-historyczne z Mazowsza Płockiego, zebrane przez F. Tarczyńskiego i L. Rutkowskiego.

Stwierdziłem, że w Muzeum Diecezjalnym w Płocku znajduje się 15 czaszek, w Muzeum im. Erazma Majewskiego - 45, w Instytucie Nauk Antropologicznych - 63, ogółem 123 czaszek z Mazowsza Płockiego, w lepszym lub gorszym stanie zachowania. Czaszek z cmentarzyska płockiego jest w tym 96, a mianowicie: w Muzeum im. Erazma Majewskiego - 35, w Instytucie Nauk Antropologicznych - 61.

Praca moja została ułatwiona i umożliwiona dzięki nadzwyczajnej uczynności wszystkich, do kogo się tylko zwracałem w związku ze sprawą moich badań. Wszystkim też na tem miejscu składam najserdeczniejsze podziękowanie, a w szczególności prof. K. Stołyhwie oraz jego małżonce p. Eugenji Stołyhwowej za za nadzwyczajne ułatwienia udogodnienia przy dokonywaniu pomiarów w Instytucie Antropologicznym, prof. W. Antoniewiczowi za przeszukanie i wydobywanie z pak w nieogrzewanym gmachu, podczas zimy, czaszek Mazowsza Płockiego i wypożyczenie ich do Instytutu Antropologicznego, prof. J. Czekanowskiemu oraz jego współpracownikom dr. K. Stojanowskiemu i ks. dr. Rosińskiemu za szereg cennych wskazówek a również p. Klinkowi za ułożenie na podstawie moich obliczeń diagramu przeciętnych różnic czaszek płockich.

Czaszki płockie zainteresowały mnie w pierwszym rzę~~de~~^{cie}. Posiadając bowiem pomiary czaszek katedry Płockiej z XII-XV w. /będących w ponownym opracowaniu z powodu zniszczenia przez Niemców przygotowanej do druku pracy/ pragnąłem mieć

czaszek
dla celów porównawczych pomiary ludności wczesniejszej.
Rozporządzając bowiem materiałem antropologicznym współczesnym i mając materiał kranologiczny z szeregu dawniejszych stuleci, pochodzący mniej więcej z tej samej miejscowości, możemy próbować rozwiązać wiele zagadnień, a szczególnie zagadnienie trwałości typów antropologicznych.

Czaszki płońskie, zebrane w sporej ilości, pochodzące z miejscowości bliskiej Płocka, do tego celu mogą bardzo się nadawać

Cmentarzyska płońskiego osobiście nie zwiedzałem. Wiek czaszek podaję na podstawie skąpych wzmianek w pracach L. Rutkowskiego oraz na podstawie ~~materialu~~ wykopalisk z cmentarzyska płońskiego, ofiarowanych do Muzeum Towarzystwa Naukowego w Płocku, w postaci kablączek skroniowych, narzędzi i broni charakterystycznych dla okresu wczesnohistorycznego. Wzmiankę o pochodzeniu czaszek płońskich znajdujemy w pracy L. Rutkowskiego pod tyt. "Zestawienie tymczasowych pomiarów, dotyczących charakterystyki antropologicznej dawnej ludności pow. płockiego, sierpskiego i płońskiego /z cmentarzysk rządowych/", zamieszczonej w IX tomie Światowita z r. 1911. Podane są w niej wskaźniki główne oraz twarzy 58 czaszek, w tem 23 - z cmentarzyska płońskiego. Na podstawie braku śladów krzyżyka, oraz znalezienia na cmentarzysku orszymowskim pod jedną czaszką monety z czasów Kazimierza Odnowiciela L. Rutkowski określa wiek czaszek kopalnych, zebranych przez niego na X, XI i XII

stulecia. Potwierdza pośrednio ten wiek czaszek płońskich także jeszcze to, że ich krzywa wskaźnika głównego jest bardzo podobna do krzywej czaszek grobów rzędowych z Mazowsza Płockiego.

Pomiary wykonałem według wskazówek zawartych w podręczniku R. M a r t i n a /   /. Ze względu na ograniczony czas musiałem ograniczyć się na przeprowadzeniu 19 ważniejszych pomiarów, które dają możliwość obliczenia wskaźników główniejszych oraz zestawienia i porównania czaszek płońskich z całym materiałem kranilogicznym ziem polskich, zestawionym przez dra K. Stojanowskiego w jego cennej pracy "Typy kranilogiczne Polski". Przystępując do opracowania zebranego materiału kranimetrycznego, mamy do wyboru dwie metody, albo dawną metodę średnich, albo stosowaną od r. 1909 przez prof. J. Czekanowskiego i jego szkołę metodę diagnozy różniczkowej. Pierwsza polega na analizie poszczególnych cech według obliczonych średnich. Czaszki są klasyfikowane według tych poszczególnych cech na kategorie sztucznie ustalone. Do wniosków ogólnych trzeba dochodzić pośrednimi drogami. Ostatnia zaś metoda diagnozy różniczkowej daje możliwość rozklasyfikowania materiału kranimetrycznego na kategorie naturalne według zespołu cech czyli na typy kranimetryczne. Tą metodę, jako bardziej celową, bo odpowiadającą wymaganiom naukowej klasyfikacji, zastosowałem w pracy niniejszej. Metoda diagnozy różniczkowej podana jest w dziele prof. J. Czekanowskiego "Zarys metod statystycznych

w zastosowaniu do antropologii" a także w "Wiadomościach Archeologicznych", w pracy dra X.B. Rosińskiego "Studia nad czaszkami neolitycznymi znalezionymi w Polsce". Wobec tego p przypuszczam, że metoda ta ~~jest~~ ^{więc} znana jest wszystkim tu obecnym. Nie potrzebuję wchodzić w jej szczegóły. Nadmieniam tylko, że polega ona na grupowaniu czaszek według najmniejszych przeciętnych różnic. Bardzo dogodna przy analizowaniu małych szeregów/ spostrzeżeń, przy znaczniejszych szeregach naprz. jak przy moich obliczeniach 54 czaszek, wymaga dużego nakładu pracy. Zajęły bowiem półtora miesiąca czasu po kilka godzin dziennie.

Zestawienie wszystkich przeciętnych różnic zachodzących pomiędzy czaszkami z Płońska przedstawia załączona tabela/ /. Diagram graficzny, ułożony na podstawie tej tabeli, daje nam przejrzysty obraz zachodzących podobieństw pomiędzy poszczególnymi czaszkami. Kwadraty najciemniejsze odpowiadają różnicom najmniejszym, kwadraty jaśniejsze przedstawiają różnice / większe. Kolumna pionowa wykazuje stopień podobieństwa danej czaszki do innych, a poziome / kolumny wykazują, które z czaszek w diagramie są najbliższe danej czaszce pod względem cech badanych

Z przedstawionego tu diagramu widzimy, że czaszki płońskie rozdzieliły się na pięć grup, odpowiadających określonym typom kraniologicznym. Poza temi grupami znalazły się 2 czaszki ze sobą niezwiązane. Jedna z nich /Nr 29/ otwiera diagram, zwią

zawszy się najmniejszą różnicą z wpuszczoną czaszką typu Nr 16 z materiału krakowskiego I. Kopernickiego. Należy więc ona do typu . Diadnozę tę potwierdza rozpatrzenie cech charakterystycznych czaszki Nr 29, jak wybitnej krótkogłowości, wysokogłowości, niskich oczodołów i szerokiego nosa.

Obydwie czaszki typu nawiązują się do pierwszej grupy diagramu, która składa się z największej ilości czaszek. Grupa ta określona została dwiema czaszkami, a mianowicie cz. 481 typu ze Skały i cz. ze Żbikowa, z serji czaszek mazowieckich opracowanych przez E. Lotha / / i zanalizowanych przez K. Stojanowskiego. W tym bardzo licznym zespole występują oba wykształcenia typu , stwierdzone wśród czaszek Mazowska przez dra K. Stojanowskiego. Formą przeważającą jest żbikowska czyli mazowiecka, bardziej długolica i mniej szerokonosa. Południowe wykształcenie typu reprezentują właściwie tylko 2 czaszki /25330 i XXIII/. Następne dwie grupy odpowiadają elementom śródziemnomorskim i , przy czem jaskrawo występuje przewaga typu , do którego zbliżają się prawie wszystkie czaszki z grupy , oraz połowa prawie wszystkich czaszek wogóle. Określenie obu grup dokonane zostało przez wpuszczenie czaszek , 13 i 415 z Bileza. Ostatnie dwie grupy reprezentują typ północno-europejski i mocno z nim wymieszany, bardzo nieliczny zespół typu subnordycznego .

Czaszka nr. 25331, umieszczona na końcu diagramu, należy bezsprzecznie do grupy , wykazując jednak silne zbliżenie do

zespołu nordyckiego.

Celem dokonania opisu powyższych typów obliczyłem ich średnie, które są przedstawione na załączonej tabeli.

TABELA Średnie typów czaszek płońskich X-XII w.

C e c h y	ε 6	β 27	α 8	ρ 8	γ 4	β ₂ 9	β ₃ 18
Wsk. szerok.-dług. cz. długogłowy /x-74,9/ pośredniogł./75-79,9/ krótkogłowy/80-x/	68,7 - -	74,1 - -	74,6 - -	- 76,7 -	- - 81,1	73,6 - 73,	74,3 - -
Wsk. wysok.-długość. niskogłowy /x-69,9/ śred. wysokogł./70-74,9/ wysokogłowy/75-x/	- 70,2 -	- 70,3 -	- 74,2 -	- 73,9 -	- 73,8 -	- 72,9 -	69,- - -
Wsk. czoł.-ciem. wązkoczółowy./x-65,9/ średnio czoł./66-68,9/ szerokoczół. /69-x/	- - 73,7	- - 69,5	- - 69,9	- - 72,3	- 66. -	- - 70,7	- 68,3 -
Wsk. licowy/Kollm./ niskolich-eur./x-44,9/ średniolich-eur./45-49,9/ wysokolich-eur./50-54,9/ wysokolich-eur./55.-x/	- - 53,8 -	- - 50,7 -	- - - 55.	- - 54,1 -	- - 51,4 -	- - 51,4 -	- - 50,3 -
Wsk. oczodołowy niski /x-75,9/ średni /76-84,9/ wysoki /	- 80,1 -	75,1 - -	- - 85,6	- 82,1 -	- - 86,8	75,8 - -	74,7 - -
Wsk. nosowy wązkonosy/x-46,9/ średnionosy/47-50,9/ szerokonosy/51-57,9/ b.szerokonosy/58-x /	- 48,8 - -	- - 51,7 -	44,3 - - -	- - 51,9 -	- 48,4 - -	- 47,4 - -	- - 54, -

Przedstawione tu średnie typów kraniologicznych pozwalają nam, opierając się na pracach L. Rutkowskiego i wynikach badań prof. Czekanowskiego oraz jego współpracowników i uczniów, odtworzyć typy antropologiczne ludności Mazowsza Północnego w X - XII wv.

Typ ,występujący tu w ilości 11%, jest to skrajny długogłowiec, o średniej wysokości głowy, mający najszersze czoło, o stosunkowo wąskiej twarzy, średnich oczodołach i średniej szerokości nosie. Typ ten spotyka się i obecnie na Mazowszu. L. Rutkowski podaje o tym typie w swej cennej pracy "Ludność podługonogłowa pow. Płońskiego" /Mat. Antr. - Arch. A. Um. 1913/ co następuje: "Pomiędzy 100 podługonogłowymi wskaźnik gł. czaszki 3 razy zaobserwowaliśmy jako równy 68 ... czyby względnie znaczna ilość tak niskiego wskaźnika /68/ wskazywała na ślad jakiegoś dawnego bardzo długogłowego plemienia, które weszło kiedyś w skład naszego narodu, czy też jest to wynik tylko jakiegoś wypadku, nie umiem tu na to odpowiedzieć, zwrócę tylko uwagę na tę okoliczność, że wśród wykopanych przezemnie z emmentarzystyk rzędowych 29 czaszek poza 3,5% o wskaźniku 64 i 66, zanotowałem po 6,6% czaszek o wskaźniku 67, 68, 69 i 70 ... O kwestji tej będzie można coś pewniejszego powiedzieć chyba w przyszłości, kiedy czaszek z dawnych emmentarzystyk będziemy liczyli nie dziesiątki lecz setki lub tysiące." Przytoczony ustęp świadczy, że L. Rutkowski trafnie wyczuwał istnienie na Mazowszu typu .-skrajnego długogłowca. Sądząc z obserwacji L. Rutkowskie-

go, typ ten trzeba zaliczyć do ciemnych, ze względu na ciemne lub szatynowe włosy i często płową skórę. Wzrost tego typu raczej średni lub niski. Według prof. Czekanowskiego ten element rasowy // wraz z morfologicznie mu bliskim typem nordyicznym // stanowią dawną autochtoniczną ludność Europy. Skrajny długogłowiec europejski // panował w okresieoryñjaskim, przeważał zdaje się w okresie magdaleńskim. W późniejszych czasach typ ten, zwany też rasą lessową, wykazuje wielką ekspansję. W końcowym okresie neolitu nawiązuje się on do kultury ceramiki sznurowej. Ekspansja typu // odbywała się według dra Stojanowskiego z południowego zachodu.

Typ //, nazywany także typem nordyicznym, stanowi 15% prawie ogólnej ilości czaszek płońskich X-XII w. Nasza literatura antropologiczna nie rozporządzała dotąd serją z tak liczną ilością typu nordyicznego. Typ // według naszych średnich jest to długogłowiec wysokolicey, wązkenosy, o wysokich oczodołach, o średniej wysokości czaszki i szerokim czole. Temu typowi kraniologicznemu odpowiada wysoki, długogłowy blondyn, z tendencją do posrg o niebieskich oczach, długich twarzach i wązkim nosie.

Ten składnik autochtoniczny najdawniejszej ludności Europy według prof. Czekanowskiego wiąże się z ekspansją indoeuropejską przynajmniej w jej ostatnich fazach.

Trzeci składnik rasowy ludności Mazowska Płockiego - typ B występuje najliczniej, bo wśród czaszek płońskich stanowi 50%. Według naszych średnich typ ten jest także długogłowiec, róż-

niący się od innych typów bardziej szeroką twarzą, niskimi oczodołami, szerokim nosem, stosunkowo niską czaszką i mniej szerokim czołem. Odpowiednikiem tego typu kranilogicznego jest niskorosły pośredniogłowiec, o szatynowych włosach, piwnych oczach i szerokich zadartych nosach. Ten element rasowy jest przedstawicielem "rasy wschodniej" Denikera! oznacza przez prof. Czekanowskiego mianem typu przesłowiańskiego // . Zgodnie z wynikami tego ostatniego badacza i dra Stojanowskiego typ ten stanowi i stanowił dawniej podkład ludności polskiej, tworząc jej bardzo poważną przymieszkę ilościową, ale poza Polską i Rosją można go zapewne stwierdzić i w krajach zachodniej a zwłaszcza południowej Europy.

Czwartym składnikiem rasowym ludności Mazowsza Płockiego jest typ . Ten typ kranilogiczny stwierdzony został wśród czaszek płońskich w ilości 15%. Według naszych średnich przedstawia się on jako pośredniogłowiec, szerokonosy, o czaszce średniej wysokości, dość wysokiej twarzy/bo tylko ma węższą twarz/, dość szerokim czołem /bo tylko ma szersze czoło/, o średniej wysokości oczodołach. W naszej serii typ ten przedstawia się mniej czystym. Znamionuje go duże zbliżenie prawie do wszystkich stwierdzonych typów, szczególnie do czaszek typu i , a następnie do typu oraz . Świadczyłoby to, że infiltracja typu , oznaczanego przez prof. Czekanowskiego nazwą śródziemnomorskiego, nastąpiła na Mazowszu Płockim bardzo dawno, albo że wydzielony przy pomocy diagnozy różniczkowej ten

typ jest typem wtórnym. Sprawa może być wyswietlona tylko przez specjalne studjum poświęcone zagadnieniu dotyczącemu typów pierwotnych i wtórnych. W każdym razie odpowiednikiem tego składnika kraniologicznego będzie typ mniej lub więcej ciemny, niewysoki, o dość szerokiej twarzy i szerokim nosie.

Następny typ γ stanowi 7,4% wśród czaszek płońskich. Zasługuje na uwagę fakt występowania tego składnika rasowego na Mazowszu w tak stosunkowo nielicznej ilości, wobec znacznego ~~monopolizowania~~ występowania tego typu obecnie, naprz. w Żbikowie wśród czaszek współczesnych stwierdzono go w ilości 30,4%. Według naszych średnich typ γ przedstawia się jako krótkogłowiec, średniowysokogłowy, o średnim nosie, wyróżniający od innych naszych typów w szczególności stosunkowo najwęższym czołem i najwyższymi oczodołami. Odpowiednikiem tego typu kraniologicznego jest typ antropologiczny, nazywany przez prof. Czekanowskiego subnordycznym, który przedstawia się w postaci wysokich, krótkogłowych blondynów, o średnio długiej twarzy, o średnio szerokim nosie, oraz zielonkawych oczach.

Jedną nareszcie czaszką w naszej serii reprezentuje wyodrębniony przez Mydlarskiego typ laponoidalny // // . Odpowiednikiem jego jest ciemnopigmentowany, niskorosły krótkogłowiec, o szerokiej twarzy i szerokim nosie.

Posiłkując się metodą diagnozy różniczkowej poznaliśmy do-
- antropologiczny skład ludności Mazowsza Płockiego

przed dziewięciuset laty. Potwierdziliśmy wy-
 kowski zauważył wśród współczesnej ludności, a mianowicie, że
 prawdziwi długogłowcy nie stanowią u nas jednolitego typu
 /1913, 9/. Przekonaliśmy się, że struktura antropologiczna
 była skomplikowana już w zaraniu dziejów i że składała się
 z 6 elementów rasowych. Stanowiła ona rezultat wielu migracji,
 nawarstwień i infiltracji. Że tak było, nasze pokolenie może
 sądzić o tym najlepiej. Byliśmy świadkami Wielkiej Wojny -
 największej bodaj wędrówki narodów. Cóż się działo na Mazowszu
 Północnym? - Wielki odpływ najeżdżającej ludności cywilnej, ro-
 sjan, którzy pozostawiają po sobie pewne nawarstwienie -
 Wywiezienie niemców kolonistów do głąb Rosji - Przemarsz ~~przez~~
 dywizyj syberyjskich o bardzo różnorodnym składzie antropolo-
 gicznym i pozostawienie swoich szeregów na polach Mazowsza
 Pruskiego - Nawała germańska, gwałty i widoma pozostałość
 w postaci dobrze urządzonych ementarzy - Wysiedlanie ludności
 polskiej pod przymusem w głąb Rosji i zabieranie ludności
 męskiej do obsługi trenów - Wywóz jeńców do Prus i Niemiec
 i używanie do robót przymusowych - Selekcja ludności pozosta-
 łej przez choroby zakaźne i mordy - Odpływ nawały ger-
 mańskiej i powrót ludności miejscowej wyniszczonej i wygło-
 dzonej, zdziesiątkowanej przez choroby zakaźne i głód - Napływ
 ludności z kresów z powodu ucieczki przed nawałą bolszewicką -
 Nawała bolszewicka, gwałty, mordy szlachty i inteligencji, wy-
 wożenie jeńców - Odparcie nawały, pobyt jeńców bolszewików,

rozproszenie się oddziałów Bałachowicza po wstąpieniu do wojny -
mania się z pracy przy robotach wiejskich, - Napływ na urzędy
polaków z Rosji, częste rodzinami, powstałymi z małżeństw mie-
szanych - Napływ z Małopolski urzędników z rodzinami - Powrót
uchodźców z różnych stron świata - Danie schronienia i opie-
ki setce osieroczonej dziewczynki z Białej Rusi - Mał-
żeństwa mieszane coraz częstsze, wskutek osłabienia wpływu
czynników religijnych i państwowych - Oto kalejdoskop ru-
chów na Mazowszu w XVIII wieku z ostatnich dwudziestu paru lat.
A przecież Mazowsze Północne przetrwało setki wojen i nawał.
Dość wspomnieć wojny napoleońskie, rządy pruskie z intensywną
kolonizacją niemiecką, wojny za Sasa, "Potop" szwedzki, wojny i
walki z krzyżakami, prusakami, jądźwingami, pomorzanami oraz
z Litwą i Rusią. Podobnie też działo się i w czasach prehisto-
rycznych.

byliśmy świadkami

Początek wielkiej wojny powrotu do stosunków pierwotnych.
Ukrywano się po lasach. Przechowywano zapasy i zboże w becz-
kach zakopywanych w ziemi. Powróciły do użycia żarna ręczne
i kuszywo do oświetlenia. Przemarsze wojsk i ucieczki ludności
cywilnej odbywały się głównie szlakami, które wytknęły warun-
ki przyrodniczo-geograficzne. Poznanie tych szlaków przy pomo-
cy antropogeografii, którą Riechthofen próbował nazwać geogra-
fią osadniczą i komunikacyjną, pozwala nam zrozumieć jakimi
drogami i z jakich ^{stron} mogły wkroczyć na Mazowsze Północne poszcze-
gólne elementy antropologiczne. Ścisłe ustalenie szlaków

z lokalnych na poszczególnych terenach ułatwi w przyszłości dokładne wykreślenie głównych szlaków migracyjnych dla poszczególnych elementów rasowych. Mazowsze Płockie, jak świadczą dokumenty i życie, posiada kilka takich szlaków odwiecznych. Nadmieniam tu o nich pokrótce, o ile to jest niezbędne dla wyjaśnienia zjawisk antropologicznych.

Odwieczny szlak śląski stanowił odgałęzienie wielkiego szlaku bursztynowego. Przywileje m. Kalisza głoszą: "A ziemie Mazowieckie, iako to Rawa, Sochaczew, Płocko, Costynin, y insze wszystkie miasta Mazowieckie, idąc do Śląska, mają iść przez Koło y Wartę, Kozminek, Kalisz, a z Kalisza do Ostrzeszewa, a ztąd do Śląska". Statuta Jana Olbrachta z r. 1496 głośno nadmieniąją: "Żożnych ludzi mężczyzn i niewiast podczas żniwa z Mazowsza i innych krain Polskich do Śląska i Prus przepuszczać zakazano".
z Płocka
Jeszcze przed 40 - 50 laty jeżdżono corocznie z wyrobami futerzanki ~~stamtąd~~ ^{z Płocka} drogą przez Wrocław na jarmarki lipskie. Podróż w obie strony trwała dwa tygodnie. Szlakiem tym pewnie kroczyła na Mazowsze Płockie kultura żużycka oraz typ I. Drugi szlak odwieczny - Wisła i Bug. ~~W tym kierunku~~ Nim wkraczają na Mazowsze z północy i zachodu elementy nordyczne i odbywają ekspansję na południowy wschód. Tą też drogą dopływają na Mazowsze Płockie elementy rasowe z południowego wschodu, a mianowicie typ II. Świadczy o tem kronikarz Nestor: "Lata 6548/1041 r. /~~szedł~~ Jarosław w łodziach na Mazowszan". Następny wielki szlak - droga Mazowiecko-Litewska, idąca przez Pułtusk, Białystok, Grodno, do

Wilna. Tym szlakiem odbywały się ruchy elementów rasowych ^{wkraczali} ~~byli~~.
 Tą drogą wpędali na Mazowsze Jadrangowie, ~~wymuszali~~ wielokrotnie
 Litwini. Tym szlakiem odbyła się wielka ekspansja Mazurów na
^{wkroczyła na Mazowsze Płockie}
 Podlasie i Litwę. Tą drogą armia rosyjska w r. 1831 i armia
 bolszewicka w r. 1920, oraz tą drogą uciekała ludność kresowa
 przed nawałą bolszewicką. Poza temi szlakami mamy na Mazowszu
 Płockiem kilka mniejszych, prowadzących na północ. Lustracja
 Płocka z r. 1616 głosi: "Jest oło ziemne, bo gościniec wielki
 ku Prusom..." Lustracja Mławska z tegoż roku nadmienia: "od
 wołów, które pędzą do Prus, denarów 9; od owiec i innego bydła,
 którego siła przechodzi przez Mławę, denarów 3..." Łączą się te
 drogi w ~~całkowicie~~ Brodnicy z wielkim szlakiem Mazowiecko-Krzyżackim
 /Płock-Brodnicza -Malborg -brzeg morza/. Przy tym szlaku nieda-
 leko Płocka znaleziono słynny skarb trzebuński z monetami
 Kanuta Wielkiego i Etelreda, opisany przez Lelewela. Tym szla-
 kiem przenikał na Mazowsze element nordyczny /~~o~~/.

Zestawiając teraz wszystko, dochodzimy do następujących
 wniosków:

1. Zebrane przez dra L. Rutkowskiego czaszki płońskie X -XII
 wv. stanowią cenny materiał kreniologiczny, który przy
 zastosowaniu metody diagnozy różniczkowej daje nam moż-
 struktury antropologicznej
 ność nie tylko poznania, ~~ale i odtworzenia~~ wyglądu ówczes-
 nej ludności, lecz i odtworzenia jej wyglądu.
2. Skład ilościowy czaszek płońskich - 6 σ , 8 α , 27 β , 8 ρ , 4 (11)
 wskazuje, iż wczesnohistoryczna ludność Mazowsza Płockie-

go przeważnie długogłowa składała się z 6 elementów rasowych

3. Mazowsze Płockie stanowiło ośrodek typu nordycznego α i typu skrajnego długogłowca europejskiego ϵ .
4. Stosunkowo nieliczne występowanie typu γ na Mazowszu Płockim w X - XII ww. w porównaniu ze stanem obecnym wskazuje, że napływ tego elementu rasowego nastąpił tu w czasach późniejszych.
5. Skomplikowana struktura antropologiczna stanowiła rezultat wielu migracji, nawarstwień i infiltracji, o czym można powziąć wyobrażenie na podstawie obserwacji z Wielkiej Wojny.
idące przez Mazowsze Płockie
6. Szlaki komunikacyjne wywarły duży wpływ na jego strukturę antropologiczną:
  - a/ Szlakiem Śląsko-Mazowieckim wkroczył element rasowy ϵ .
  - b/ Szlakiem rzeczny Wisła - Bug napływały elementy nordyczne α z północo-zachodu oraz element śródziemnomorski γ z południowego wschodu.
  - c/ Szlakiem Mazowiecko-Krzyżackim przenikał także typ α .
  - d/ Szlakiem Mazowiecko-Litewskim odbywały migracje elementów rasowych β i γ .

Tyle oto dała nam analiza antropologiczna czaszek płońskich.

Płock.

Dr Al. Maciesza.

Dr. ALEKSANDER MACIESZA!

Czaszki p ł o Ń s k i e X - XII ww.

/Typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej Mazowsza/.

Dnia 7 stycznia r.b. upłynęło 10 lat od zgonu przedweześ-
nie zmarłego dla nauki Leona Rutkowskiego, skromnego lekarza
prowincjonalnego z Płocka. Pozostawił on nam bogatą spuści-
zną antropologiczną. Pod wpływem wielkiego miłośnika prehi-
storji, zasłużonego zbieracza archeologa, Franciszka Tarczyń-
skiego, nauczyciela gimnazjum żeńskiego w Płocku, Leon Rut-
kowski, jeszcze VIII-ej klasy, pomagając przy poszukiwaniach
w r. 1881 we wsi rodzinnej Turowie, nabrał zamiłowania do pre-
historji i antropologji. Po skończeniu studiów lekarskich
osiadł w Płocku i poświęcił cały swój czas, obok pracy za-
wodowej i społeczno-narodowej, badaniom archeologiczno-antro-
~~podstawowym.~~

Dr. ALEKSANDER MACIESZA"

Czaszki p ł o Ń s k i e X - XII ww.

/Typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej Mazowsza/.

Dnia 7 stycznia r.b. upłynęło 10 lat od zgonu przedwczes-
nie zmarłego dla nauki Leona Rutkowskiego, skromnego lekarza
prowincjonalnego z Płońska. Pozostawił on nam bogatą spuści-
zną antropologiczną. Pod wpływem wielkiego miłośnika prehi-
storji, zasłużonego zbieracza archeologa, Franciszka Tarczyń-
skiego, nauczyciela gimnazjum żeńskiego w Płocku, Leon Rut-
kowski, ^{jako uczeń} ^{mu} jeszcze VIII-ej klasy, pomagając przy poszukiwaniach
w r. 1881 we wsi rodzinnej Turowie, nabrał zamiłowania do pre-
historji i antropologji. Po skończeniu studiów lekarskich
osiadł w Płońsku i poświęcił cały swój czas, obok pracy za-
wodowej i społeczno-narodowej, badaniom archeologiczno-antropo-

Dr. ALEKSANDER MACIESZA

Czaszki p ł o Ń s k i e X - XII ww.

/Typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej Mazowsza/.
.....

Dnia 7 stycznia r.b. upłynęło 10 lat od zgonu przedwczes-
nie zmarłego dla nauki Leona Rutkowskiego, skromnego lekarza
prowincjonalnego z Płocka. Pozostawił on nam bogatą spuści-
zną antropologiczną. Pod wpływem wielkiego miłośnika prehi-
storji, zasłużonego zbieracza archeologa, Franciszka Tarczyń-
skiego, nauczyciela gimnazjum żeńskiego w Płocku, Leon Rut-
kowski, ^{jako uczeń} ^{mu} jeszcze VIII-ej klasy, pomagając przy poszukiwaniach
w r. 1881 we wsi rodzinnej Turowie, nabrał zamiłowania do pre-
historji i antropologji. Po skończeniu studiów lekarskich
osiadł w Płocku i poświęcił cały swój czas, obok pracy za-
wodowej i społeczno-narodowej, badaniom archeologiczno-antro-
~~polologicznym~~.

knak ocoo pignum

sprowa slem se. wew. neli.

Rudnicki umuany ksydat 2
charnei. (prow. neli)
ocho anu.

okamni Polowy p. neli

Rozuwa miedzy p. neli
p. neli

sprowa Polowy

nie uciata p. neli

prow. neli

Kotykan

Ocho. o waw. p. neli

306

3.

43

Czaszki przedhistoryczne
Mazowsza Płockiego
Zebrane
przez Dra L. Rutkowskiego
opracow.
przez Dra M. Maciarskę
z Płocka.

CZASZKI PRZEDHISTORYCZNE

MAZOWSZA PŁOCKIEGO

zebrane

przez Dra L.Rutkowskiego.

opracow.

przez Dra Al.Macieszę

z Płocka.

Mark I	1781 a1	♂	mat	182	131	96	109	570	127	69	101	24	43	33	26	47	49	37	107	123	71.98	67.58	73.28	54.33	76.74	55.32	83.21	113	β
" II	" II	♂	mat.	178	132	97	104	496	119	68	93	22	41	34	26	49	53	39	99	127	74.16	71.35	73.48	57.14	82.93	53.86	78.79	—	ρ
" III	" III	♂	mat	183	133	94	112	520	136	62	100	27	40	28	26	46	50	42	105	141	72.68	72.05	70.68	45.59	70	56.52	84.21	—	β
R. VI	" IV	♂	mat.	191	144	93	120	540	129	71	99	23	41	32	26	50	50	42	105	131	75.39	68.59	64.58	55.04	78.05	52	83.33	116	β
R. VII	" V	♂	mat.	197	137	102	118	535	137	76	99	22	44	34	26	53	52	42	100	136	69.54	69.04	74.45	55.33	77.27	49.06	86.13	127	ε
R. VIII	" VI	♂	mat	183	131	90	105	505	126	67	93	22	37	30	26	48	50	40	99	134	71.58	73.22	68.20	50.76	81.08	54.17	80.15	114	β
R. IX	" VII	♂	mat.	182	132	96	107	516	126	65	97	24	39	29	25	46	49	40	105	129	72.53	70.88	72.73	51.59	74.36	54.35	81.06	—	β
R. X	" VIII	♂	mat.	185	143	97	121	529	133	73	95	22	40	33	23	52	49	40	103	136	77.30	73.51	67.83	54.89	82.50	44.23	84.62	—	α
R. XI	" IX	♂	mat	187	130	94	112	512	134	70	98	22	41	33	24	52	52	40	104	137	69.52	73.26	72.31	52.99	80.49	46.15	86.15	—	ε
R. XII	" X	♂	mat	191	130	98	117	528	133	80	98	20	41	30	24	55	55	40	108	142	68.06	—	75.38	60.15	73.17	45.64	90.0	134	sum of 100
R. XIII	" XI	♂	mat	176	142	97	124	508	127	69	95	20	39	35	22	51	43	40	102	128	80.68	72.73	68.31	54.33	89.74	73.14	87.32	—	α
R. XIV	" XII	♂	mat	179	130	93	102	498	124	63	93	17	41	30	22	45	47	30	98	132	72.63	73.74	74.54	50.81	73.17	48.89	78.46	113	β
R. XV	" XIII	♂	mat	179	132	98	108	515	134	69	99	21	41	32	23	52	44	30	105	133	73.74	74.30	74.24	51.49	78.05	44.23	81.82	—	β
R. XVI	" XIV	♂	mat	184	137	100	111	524	127	66	99	22	43	32	23	49	48	39	106	140	74.46	70.09	72.99	51.97	74.42	46.94	81.02	—	β
R. 28	" XV	♂	mat.	196	141	101	111	545	136	73	104	27	43	33	26	55	47	41	111	141	71.94	—	72.34	53.68	76.74	47.27	78.72	—	—
R. 29	" XVI	♂	mat	196	142	96	116	535	137	74	98	20	40	33	24	51	51	40	108	142	69.90	67.61	54.01	82.50	47.06	81.69	127	α	
R. 31	" XVII	♂	mat	172	139	96	111	496	125	68	98	23	38	33	24	48	43	41	103	141	69.06	54.40	86.84	50	79.86	115	—	—	
R. 32	" XVIII	♂	mat	191	141	98	109	540	127	73	101	24	43	34	28	51	—	—	107	138	73.82	72.25	69.50	57.48	79.07	54.90	77.50	128	ρ

R. 44	1781 ^a KDE	♀	adult mat.	188	132	93	107	515	124 ² 62x2	66	88 ²	20	38	34	22	50	50	38/60	96	138	70.21	73.40	70.45	57.23	89.42	44-	81.06	115	α	
-	XX	♀	juven.	169	139	90	114	492	113	55	86	20	37	30	22	40	39	35/55	94	125	82.25	73.96	64.75	48.67	81.08	55-	82.01	-	β	
R. 56	XXI	♀	mat.	183	134	95	101 ²	513	128 ²	60	93	19	40	34	24	48	45	41/64	100	-	73.25	-	70.90	46.88	85-	50-	75.32	105	Cr. 4386 29.1.1046	
R. 57	XXII	♂	mat.	180	138	92	107	506	126	66	95	22	40	31	24	47	43	41/58	104	129	76.67	71.67	66.67	52.38	77.50	51.06	72.54	108	β	
R. 58	XXIII	♂	adult mat.	178	137	90	102	502	126	59	92	22	39	28	26	45	48	42/59	98	128	76.97	71.91	65.69	46.83	71.79	57.78	74.45	104	β	
R. 59	XXIV	♂	adult juven.	174	130	93	102	492	105	57	88	21	36	30	20	40	40 ²	37 ² /58	94	118	74.71	67.82	71.54	54.29	83.33	50-	78.46	94		
R. 60	XXV	♂	semil.	194	138	93	112	530	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	104	125	71.13	64.43	67.39	-	-	-	81.16	-		
R. 61	XXVI	calotte	adult juv.	157	124	78	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	78	-	78.98	-	62.90	-	-	-	-	-		
R. 63	XXVII	cranium	juv.	167	128	84	100	473	84	51	82	16	33	27	22	36	40	32/-	86	116 ²	76.19	69.46	65.63	60.71	81.82	61.11	78.13	84		
	XXVIII	calotte	adult mat.	190	134	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	70.53	-	-	-	-	-	-	-		
R. 65	XXIX	♀	adult mat.	163	145	100	120 ²	500	124 ²	68	98	22	42	32	26	49	46	38/56	104	130 ²	88.96	79.75	68.97	53.54	76.19	53.06	82.76	109.2	λ	
R. 66	XXX	calotte	adult juv.	163 ²	125	88	-	473 ²	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	76.69	-	70.40	-	-	-	-	-		
R. 75	XXXI	calotte	juven.	-	-	96 ²	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
	XXXII	calotte	adult mat.	189	137	98	110	526	126 ²	70	96	25 ²	39 ²	34	25	54	47	39/61	104	133	72.49	70.39	71.53	55.56	87.18	46.30	80.29	116	α	
R. 77	XXXIII	♂	semil.	185	144	94	115	520	140 ² 70x2	65	50x2	21	41	32	25	47	49	42/60	106	139	77.84	75.14	65.28	46.43	78.05	53.19	72.85	115.2	β	
R. 77	XXXIV	♂	semil.	174	148	95	112	512	140	68	93	20	38	32	26	54	45	40/5	102	133	85.06	76.44	64.19	48.57	84.21	48.15	75.68	-	γ	
R. 80	XXXV	♂	adult juv.	187	132	91	112	-	-	61	84	30	35	30	21	42	41	34/55	91	-	83.96	-	58.33	-	85.71	50-	71.79	99	δ	
R. 79	XXXVI	♂	adult mat.	199	130	104	108	538	129	72	101	24	42	33	25	52	50	42/6	110	146 ²	65.33	73.37	80.00	55.81	78.57	48.08	83.08	117	ε	
R. 86	XXXVII	♂	mat.	183	124	95	113	-	124 ²	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	143	73.22	78.14	70.90	-	-	-	84.33	-	

R87	1781a XXXXVII	♂	adulter mat	186	134	95	110	510	120	68	90	21	39	33	24	47	44	40/61	98	130	72.04	69.89	70.90	58.67	84.62	54.06	82.09			
1781b	XXXXVIII	♂	mat	196	140	101	147	535	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71.43	-	72.14	-	-	-	-			
"	XL	♂	adulter	186	126	90	108	512	urkadrona - p-tamerona										-	-	-	67.44	-	71.43	-	-	-	85.71		
Turnus 13	1781b XLII	♂	sen.	192	138	95	113	528	69	138	72	102	22	44	32	24	50	55	44/63	109	139	71.88	69.79	68.84	52.17	72.73	48	-	81.88	119
Blickon	1781c XLII	♂	mat	186	127	85	101	510	60	120	65	94	24	39	30	25	49	51	38/57	102	125	68.28	67.20	74.80	54.17	76.92	51.02	79.53	-	
Ptonk	1781d XLIII	♀	adulter	180	137	97	104	506	120	63	94	21	39	27	22	43	49	35/54	103	125	76.11	69.44	70.80	52.50	69.23	51.16	75.91	107	β	
Ptonk	XLIV	♂	mat	175	131	91	109	492	107	54	85	21	35	30	20	41	38	37/-	90	130	74.86	74.29	69.47	50.47	85.71	48.18	83.21	89		
Ptonk	XLV	♀	adulter	156	125	89	104	460	114	59	87	18	37	30	22	41	42	32/-	90	119	80.13	76.28	71.20	51.75	81.08	53.66	83.20	94		
"	XLVI	♀	sen.	176	134	85	107	495	60	120	-	44	17	37	33	-	-	-	-	89	122	76.14	69.32	63.43	-	89.19	-	79.85	-	
"	XLVII	♂	adulter	189	146	98	113	535	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100	-	77.25	-	67.12	-	-	-	77.40	-		
"	XLVIII	♀	mat	181	138	93	104	575	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	58	127	76.24	70.17	67.39	-	-	-	75.36	-		
"	XLIX	♀	adulter	172	139	87	107	493	120	58	87	19	37	28	23	44	43	40/60	92	135	80.81	78.49	62.59	48.33	75.68	52.27	76.98	-		
"	L	♂	makor	172	130	93	101	490	127	67	95	22	41	34	26	51	44	41/60	101	130	75.58	75.58	71.54	52.76	82.93	50.98	77.69	-	ρ	
"	LI	♂	mat	191	140	89	111	521	130	62	97	20	40	28	24	46	47	41/59	103	138	73.30	72.25	63.57	47.69	70	52.17	79.29	-	β	
"	LII	♀	sead.	179	134	94	100	498	125	65	95	21	39	30	24	46	49	37/56	103	124	74.86	69.27	70.15	52	-	76.92	52.17	74.63	-	β
"	LIII	♂	sen.	188	142	94	110	521	63	126	63	50	25	39	34	25	50	42	103	129	75.53	68.62	66.20	50	-	87.18	50	77.46	-	γ
"	LIV	♂	mat	191	131	93	104	514	134	66	99	22	40	30	24	49	50	41/61	103	135	68.59	70.68	70.99	49.25	82.50	48.98	79.99	-	ε	
"	LV	♀	adulter	160	133	89	106	472	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	83.13	-	66.92	-	-	-	79.70	-		
"	LVI	♂	sen	177	130	98	110	505	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	73.48	-	75.38	-	-	-	84.62	-		

P Tanik	1781d L VII	♀	ad. allis mat	188	128	-	103 ²	5/23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	68.09	-	-	-	-	-	-	80.47 ²	-			
"	" L VIII	♀	calva mat	192	140	95	110	535	¹⁴⁰ 143	74	103	23	43	32	24	50	55	⁴³ 61	113	143	72.92	74.48	67.86	^{52.14} 55.49	74.42	48-	78.57	-	β ₂	
"	" L IX	♂	Dallus mat	192	134	99	107	524	125 ²	71	94	23	38	31	26	54	50	⁴² 62	104	133	69.79	69.27	73.88	56.80 ²	81.58	48.15	79.85	-	ε	
"	" L X	♂	cal-um mat.	188	137	93	104	515	125	71	90	20	39	32	25	53	51	⁴² 63	99	139	72.87	73.94	67.88	56.80	82.05	48.17	75.91	-	α	
"	" L XI	♂ ²	cranium mat	179	139	103	106	510	128	71	99	24	40	34	26	51	48	³⁸ 59	107	135	72.65	75.42	74.10	55.47	85-	50.98	76.26	115	ρ	
"	" L XII	♂	cranium mat	185	138	100	115	516	130	70	98	25	41	32	24	50	49	⁴⁰ 59	107	135	74.59	72.97	72.46	53.85	78.05	48-	83.33	121	β ₂	
"	" L XIII	♂ ²	cranium mat.	181	139	96	106 ²	522	136	66	98 ²	21	41	32	25	53	48	⁴³ 65	103	103	76.80	-	69.06	48.53	78.05	47.17	76.26	111		
T. Brown. ell.	P Tanik 47	25336	♀ ²	cal-um mat.	182 ²	126	92	-	-	-	58	-	20	42	27	23	44	-	-	103	-	69.23 ²	-	73.02	-	64.29	52.27	-	-	✓
"	15	18775	♂	calotte mat.	189	147	98	117	520	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	82.12	-	66.67	-	-	79.59	-	✓
"	50	18941	♂	1st drill inf I	167	127	84	98 ²	469	105	52	80	18	32	28	20	37	38	^{30.14} -	84	117 ²	76.05	70.06	66.14	49.52	87.50	54.05	75.97 ²	85	✓
"	24	18931	♂	cranium mat.	193	135	95	112	528	141	69	104	24	40	30	25	46	53	⁴⁰ 58	108	144	69.95	74.61	70.37	48.93	75-	54.25	82.96	116	β
"	53	18943	♂	cranium mat	186	142	101	111	529	132 ²	69	95	22	39	35	20	51	43	³⁶ -	106	141	76.34	75.81	74.13	52.17 ²	89.74	39.22	78.17	116	α
"	49	18940	♂	cranium mat.	184	132	95	103	505	133 ²	67	47 ²	19	39	27	24	46	47	⁴³ 62	104	133	71.74	72.28	71.97	50.38 ²	69.23	52.17	78.03	115	β
"	40	18936	♀ ²	calotte mat.	173	131	-	102	500 ²	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	132	75.72	76.30	-	-	-	77.86	✓
"	36	18935	♂	1st drill inf I	172	133 ²	86	100	483	97 ²	51	81	17	34	29	18	35	37	^{33.14} -	86	112 ²	77.33	65.12 ²	^{64.66} 68.25	52.58	85.29	51.43	75.19	86	✓
"	33	18933	♂ ²	Dallus mat	198 ²	128 ²	96	112 ²	528	-	62	-	22	41	31	25	49	-	-	102	144 ²	64.65 ²	71.21 ²	75.22	-	75.61	51.02	87.50 ²	104	✓
P Tanik II	25323	♀ ²	cal-um mat	174	140	96	107	502	131 ²	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	104	-	80.46	-	68.57	-	-	-	76.43	-	✓
Turner 5	18772	♀	calotte mat	176	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓
P Tanik 34	18934	♀ ²	1st drill inf I	177	129	93	103	500	104 ²	53	87	21	35	28	23	37	41	^{31.14} -	91	131 ²	72.88	74.01	72.09	50.36 ²	80-	62.16	79.84	84	-	✓

Numer bieżący czaszki	Numer inwentarzowy czaszki	Płeć	Wiek	Największa dług. Czasz. / g-op/	Najwięk. szer. czasz. / eu-eu/	Najmniejsza szer. czoła / ft-ft/	Największa szer. potyl. / ast-ast/	Obwód poziom. czasz. / przez glab/	Szerokość licowa jarzm. / zy-zy/	Wysokość licowa górna. / n-pr/	Szer. międzyocz. zewnecz. / ek-ek/	Szer. międzyocz. wewnecz. / mf-mf/	Szerokość oczodołu / mf-mf/	Wysokość oczodołu.	Szerokość nosa / apert. pyriformis/	Wysokość nosa / n-ns/	Długość twar. podnieb. / ol-sta/	Szerokość twar. podnieb. / il-molary/	Szerokość licowa górna / fmt-fmt/	Wysokość okolicy oczar. (br-c.)	Wsk. szer.-dług. eu-eu/100 g-op	Wsk. wys.-dług. ba-b/100 g-op	Wsk. czoł.-ciem. ft-ft/100 eu-eu	Wsk. gór.-twarz. n-pr/100 zy-zy	Wsk. oczodołowy wys. ocz. / 100 mf-ek	Wsk. nosowy szer. nosa / 100 n-ak	Wsk. potylicy. ast-ast. x 100. eu-eu	Wsk. potylicy. ast-ast. x 100. eu-eu	Wsk. potylicy. ast-ast. x 100. eu-eu

PTonik 52	18942	♂	mat.	195	148	102	119	546	145	76	105	22	44	33	28	65	50	44	115	145	75.90	74.36	68.92	50.69	75-	43.08	80.41	118	β	49
PTonik -	18777	♀	mat.	184	131	90	103	510	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	98	147	73.48	81.22	67.67	-	-	-	77.44	-		
"	46	25335	♂	mat.	186	140	99	104	529	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	132	75.27	70.97	70.21	-	-	-	74.29	-		
"	X	18930	♂	mat.	183	136	97	110	513	65x2	64	49x2	22	38	32	25	49	42?	38	101	137	74.32	74.86	71.32	49.23	84.21	51.02	80.88	112	ρ
"	XII	25330	♀	mat.	173	138	92	98	500	125?	61	49x2	20	40	29	27	50	44?	44?	100	137	79.72	79.19	66.67	48.80	72.50	54-	71.01	-	β
"	XX	25329	♀	mat.	180	136	94	101	506	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	135	75.56	75-	69.12	-	-	-	74.26	-		
"	IV	18776	♀	mat.	174	129	96	107	493?	124?	73	93	22	32	23	53	50	38	101	140	74.14	80.46	74.42	58.87	82.05	43.40	82.95	-	α	
"	-	25337	♂	mat.	184	145	99	115	521	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	78.80	-	68.28	-	-	-	79.31	-		
"	25	18932	♂	mat.	189	136	94	103	522	124?	62	94	24	37	27	25	45	50	39	103	131	71.96	69.31	69.12	50-	72.97	55.56	75.74	-	β
"	XIII	25326	♀	mat.	172	133	98	102	492	126?	63	-	-	41	33	25	46	46	38	101	130?	77.33	75.58	73.68	50-	80.49	54.35	76.69	-	ρ
"	XVI	25328	♂	mat.	184	134	94	103	510	127	62	101	21	43	33	24	50	-	-	103	129	72.83	70.11	70.15	48.82	76.74	48-	76.87	-	β
"	39	18936	mat.	złoty. uroczona nie mierzona												93	22?	40	30?											
Krynki	25327	mat.													106	25	45	31.												
Krynki	25325	(III-?)													99	21	42	33.												
Blisko	18765	urodz. i tuas																												
Złoty	25320	mat.	188	142	97	113	527	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	128?										
Turowo	18769	mat.	192	128	93	105	524	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-										
Turowo	18771	mat.	182	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-										
Turowo	18774	mat.	188?	144	117?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-										

Numer bieżący czaszki	Numer inwentarzowy czaszki	Płeć	Wiek	Największa dług. Czasz. / g-op	Najwięk. szer. czasz. / eu-eu	Najmniejsza szer. czoła / ft-ft	Największa szer. potyl. / ast-ast	Obwód poziom. czasz. / przez glab	Szerokość licowa jarzm. / zy-zy	Wysokość licowa górna. / n-pr	Szer. międzyocz. zewnęcz. / ek-ek	Szer. międzyocz. wewnęcz. / mf-mf	Szerokość oczodołu / mf-mf	Wysokość oczodołu.	Szerokość nosa / apert. pyriformis	Wysokość nosa / n-ns	Długość twar. podnieb. / ol-sta	Szerokość twar. podnieb. / ilmolary	Szerokość licowa górna / fmt-fmt	Wysokość czaszki (br-z)	Wsk. szer.-dług. eu-eu / 100 g-op	Wsk. wys.-dług. ba-b / 100 g-op	Wsk. czoł.-ciem. ft-ft / 100 eu-eu	Wsk. gór.-twarz. n-pr / 100 zy-zy	Wsk. oczodołowy wys. ocz. / 100 mf-ek	Wsk. nosowy szer. nosa / 100 n-ak	Wysok. potylicy. ant-ast. / 100 eu-eu	Wysokość dwar. / n-mf

P. Ony 45.18944	♂	mat.	193	141	95	113	535	138?	75	102? 57x2	24	40	30	2x 13,5x2	55	-	-	106	142	73.06	73.58	67.38	54.35	75.-	49.09	80.14	β ₂	
" 55 18945	♂	sen.	195	135	103	118	540	138?	-	108? 54x2	26?	42	31	-	-	-	-	109	136	69.23	69.74	76.30	-	73.81	-	88.41		
" 43 18938	♀?	mat.	174	144	96	116	512	132? 66x2	74	94	21	39	37	23	53	45	38/59	105	138	82.76	79.31	66.67	56.06	94.8x	43.40	80.56	122	γ
" 48 18939	♀?	mat.	179	145	97	106	522	135	69	98	20	42	34	24	46	47	37/	105	127	81.01	70.95	66.90	51.11	80.95	52.17	73.10	119.	γ
" 38 25333	♀?	mat.	183	132	96	107	512	121	63	96	24	38	29	26	44	57	40/61	103	113?	82.13	68.21?	72.23	52.0x	76.32	59.09	81.06	109	β
" 54 18944	♀?	mat.	179	130	92	105	500	123	60	94	22	39	30	23	46	46	38/59	102	131	72.63	73.18	70.8x	48.78	76.92	50.-	80.7x	101	β ₂
" 30 25332	♀?	juv.	164	128	89	103	470	118	57	91	21	38	32	23	43	47	38/55	97	121	78.05	73.78	69.53	48.31	84.21	53.49	80.4x		
" XIX 25328	♀	mat.	190	132	93	108	515	125	66	94	20	40	32	25	48	53	42/62	100	130?	69.4x	68.42?	70.45	52.80	80.-	52.08	81.82	-	ε 2xauw inburo
" 37 25331	♂	mat.	183	140	100	122	537	134 67x2	68?	98? 49x2	10x2	41	31	102x2	54.	-	-	100	145?	76.50	79.23?	71.43	50.75?	75.61	37.04?	87.14	119.	β
" 41 25334	♂	mat.	190	143	93	122	535	140	70	98	21	40	32	27	52	47	46/-	103	139	75.26	73.16	65.03	50.-	80.-	51.92	85.31	-	β
" 51 18946	♀	senil.	174	138	100	110	508	140	64	103	22	44	37	26	52	in stauw absp w stauw br. z.		110	124	79.31	71.26	72.46	45.71	84.09	50.-	79.71	111?	p meloy
" 42 18937	♂	mat.	189	142	103?	104	535	126? 63x2	68	106? 48x2	20	41	32	24	48	52	39/59	103?	142	75.13	75.13	72.54	53.1x	78.05	50.-	73.24	117	p
Reid 18764	♂?	mat.	190	129?	95	110	522?	67x2	-	50? x2	22	43	38	-	-	-	-	-	-	67.89	-	73.64	-	88.37	-	85.27?		
Reid 18781	♂?	mat.	187	143	92	-	530?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	76.4x	-	64.34	-	-	-	-	-	

Numer bieżący czaszki
Numer inwentarzowy czaszki
Płeć
Wiek
Największa dług. Czasz. / g-op /
Najwięk. szer. czasz. / eu-eu /
Najmniejsza szer. czoła / ft-ft /
Największa szer. potyl. / ast-ast /
Obwód poziom. czasz. / przez glab /
Szerokość licowa jarzm. / zy-zy /
Wysokość licowa górna. / n-pr /
Szer. międzyocz. zewnęcz. / ek-ek /
Szer. międzyocz. wewnęcz. / mf-mf /
Szerokość oczodołu / mf-mf /
Wysokość oczodołu.
Szerokość nosa / apert. pyriformis /
Wysokość nosa / n-ns /
Długość twar. podnieb. / ol-sta /
Szerokość twar. podnieb. / I Imolary /
Szerokość licowa górna / fmt-fmt /
Wysokość czaszki (br. z.)
Wsk. szer.-dług. eu-eu / 100 g-op
Wsk. wys.-dług. ba-b / 100 g-op
Wsk. czoł.-ciem. ft-ft / 100 eu-eu
Wsk. gór.-twarz. n-pr / 100 zy-zy
Wsk. oczodołowy wys. ocz. / 100 mf-ek
Wsk. nosowy szer. nosa / 100 n-ak

Wysokość potylicy. $\frac{\text{ast-ast} \times 100}{\text{eu-eu}}$

Wysokość twarz. / n-pr /

Numer bieżący czaszki
Numer inwentarzowy czaszki
Płeć
Wiek
Największa dług. Czasz. / g-op /
Najwięk. szer. czasz. / eu-eu /
Najmniejsza szer. czoła / ft-ft /
Największa szer. potyl. / ast-ast /
Obwód poziom. czasz. / przez glab /
Szerokość licowa jarzm. / zy-zy /
Wysokość licowa górna. / n-pr /
Szer. międzyocz. zewnecz. / ek-ek /
Szer. międzyocz. wewnecz. / mf-mf /
Szerokość oczodołu / mf-mf /
Wysokość oczodołu.
Szerokość nosa / apert. pyriformis /
Wysokość nosa / n-ns /
Długość twar. podnieb. / ol-sta /
Szerokość twar. podnieb. / Ilmolar /
Szerokość licowa górna / fnt-fnt /
Wysokość czaszki (br. c.)
Wsk. szer.-dług. eu-eu / 100 g-op
Wsk. wys.-dług. ba-b / 100 g-op
Wsk. czoł.-ciem. ft-ft / 100 eu-eu
Wsk. gór.-twarz. n-pr / 100 z ~~u~~ ~~24~~
Wsk. oczodołowy wys. ocz. / 100 mf-ek
Wsk. nosowy szer. nosa / 100 n-ak

Wysok. potylicy. ant-ast. x 100.
eu-eu

Wysokość twarz. / n-pr.

306

Numer bieżący czaszki
Numer inwentarzowy czaszki
Płeć
Wiek
Największa dług. Czasz. / g-op /
Najwięk. szer. czasz. / eu-eu /
Najmniejsza szer. czoła / ft-ft /
Największa szer. potyl. / ast-ast /
Obwód poziom. czasz. / przez glab /
Szerokość licowa jarzm. / zy-zy /
Wysokość licowa górna. / n-pr /
Szer. międzyocz. zewnęcz. / ek-ek /
Szer. międzyocz. wewnęcz. / mf-mf /
Szerokość oczodołu / mf-mf /
Wysokość oczodołu.
Szerokość nosa / apert. pyriformis /
Wysokość nosa / n-ns /
Długość twar. podnieb. / ol-sta /
Szerokość twar. podnieb. / ilmolary /
Szerokość licowa górna / fmt-fmt /
Wysokość czaszki (br-z)
Wsk. szer.-dług. eu-eu / 100 g-op
Wsk. wys.-dług. ba-b / 100 g-op
Wsk. czoł.-ciem. ft-ft / 100 eu-eu
Wsk. gór.-twarz. n-pr / 100 zy-zy
Wsk. oczodołowy wys. ocz / 100 mf-ek
Wsk. nosowy szer. nosa / 100 n-ak
Wskaz. potylicy. $\frac{\text{ast-ast}}{\text{eu-eu}} \times 100.$
Wskaz. twarz. $\frac{\text{ba-b}}{\text{n-pr}} \times 100.$

306

Numer bieżący czaszki	
Numer inwentarzowy czaszki	
Płeć	
Wiek	
Największa dług. Czasz. / g-op/	
Najwięk. szer. czasz. / eu-eu/	
Najmniejsza szer. czoła / ft-ft/	
Największa szer. potyl. / ast-ast/	
Obwód poziom. czasz. / przez glab/	
Szerokość licowa jarzm. / zy-zy/	
Wysokość licowa górna. / n-pr/	
Szer. międzyocz. zewnecz. / ek-ek/	
Szer. międzyocz. wewnecz. / mf-mf/	
Szerokość oczodołu / mf-mf/	
Wysokość oczodołu.	
Szerokość nosa / apert. pyriformis/	
Wysokość nosa / n-ns/	
Długość twar. podnieb. / ol-sta/	
Szerokość twar. podnieb. / Ilmolary/	
Szerokość licowa górna / fmt-fmt/	
Wysokości okularki (br-z.)	
Wsk. szer.-dług.	eu-eu / I00 g-op
Wsk. wys.-dług.	ba-b / I00 g-op
Wsk. czoł.-ciem.	ft-ft / I00 eu-eu
Wsk. gór.-twarz.	n-pr / I00 z ~~V-24~~
Wsk. oczodołowy	wys. ocz / I00 mf-ek
Wsk. nosowy	szer. nosa / I00 n-ak

Numer bieżący czaszki
Numer inwentarzowy czaszki
Płeć
Wiek
Największa dług. Czasz. / g-op/
Najwięk. szer. czasz. / eu-eu/
Najmniejsza szer. czoła / ft-ft/
Największa szer. potyl. / ast-ast/
Obwód poziom. czasz. / przez glab/
Szerokość licowa jarzm. / zy-zy/
Wysokość licowa górna. / n-pr/
Szer. międzyocz. zewnęcz. / ek-ek/
Szer. międzyocz. wewnęcz. / mf-mf/
Szerokość oczodołu / mf-mf/
Wysokość oczodołu.
Szerokość nosa / apert. pyriformis/
Wysokość nosa / n-ns/
Długość twar. podnieb. / ol-sta/
Szerokość twar. podnieb. / ilmolary/
Szerokość licowa górna / fmt-fmt/
Wysokość czaszki (br. z.)
Wsk. szer.-dług. eu-eu / 100 g-op
Wsk. wys.-dług. ba-b / 100 g-op
Wsk. czoł.-ciem. ft-ft / 100 eu-eu
Wsk. gór.-twarz. n-pr / 100 zy-zy
Wsk. oczodołowy wys. ocz / 100 mf-ek
Wsk. nosowy szer. nosa / 100 n-ak

Wskaz. potylicy. $\frac{\text{ast-ast}}{\text{eu-eu}} \times 100.$

Wysokość twarz. / n-pr.

306

306

57

306

.306

306

Часті підписи владі
 2 Мав. Мав. 35
 Інст. шт. 61
 96 ек.

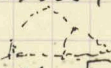

cranium.
 N. 53 - 18943. Kości grube, przycięty nieprawie. Sut. czoła
 częściowo zrasa od nosu. Od nosu. Szwy chrząstki.
 N. vert. - elyptoidal. Matrocephalia. Pteron a.
 Proces. nasal - 2. Glabella i t. sup. wystające.
 Szwy okosowe i ciemien miazdowe. Szwy słowe
 fr. białe brzoza nieświeżych barw. Raryfika - tam (przez)

РТОНК 34 - 18934 - Cranium. Kości ciężkie, eliptyczne przed głazką
Ovoides. Potylicy - kamba, Pterion - a. Os epiphriceum
duży kształcie i ciemnomie mały wystaje. Czoło równe
okrągłe. Glabella, Tuki niewidoczne. I il.
duży kaleri. nokarzysty. Dolna krawędź nosa
kątowa poryp. - 6. Płaski nos, karkus po z
w aserian.

РТОНК 52. - 18942 - Cranium. Kości grube i mocne. Przykrepy bardzo
wypukłe. Tuki od mawier ~~stosunkowo~~ do ciemnego
krawędzi wystaje. Os coronaria i sagittal. Złoty
Harte krawędzi. Brak wmieleni karkus 142. w gór. rca
i 4 w dolnej. - 3phenoides. Potylicy - kamba. Pterion - a.
Glabella i Tuki równe. krawędzi, at proc. nasal. ant - a.
Czoło niskie. Duży kształcie i ciemnomie mały
wydatne. prawe niewidoczne

РТОНК - 18977. Calvaria. Kości średniej grubości, przykrepy mniej
wypukłe. Duży nielaminizacja. Ovoides. Potylicy - dam.
Os interparietale. Oss. Moosman pterion - a.
Glabella et arces średnio wys. Duży kształt niewidoczne,
Duży ciemnomie dość wypukłe. Czołko krawędzi karkus
zgniecenia

РТОНК 46 - 25335 Calvaria i żuchwa. Kości grube. Przykrepy bardzo wy-
pukłe. Sut. coronaria i sagittal. ad zewn. i od mawier w kształ-
krawędzi. Ovoides. Potylicy - dam. Ossa epiphryca.
Glabella et arces krawędzi równiście. Czoło proste i niskie.
Duży wys. wypukłe. Batrocephalia

РТОНК X - 18930 Cranium. ~~Calvaria~~ ze zwn. low. potonk. Duży. Duży coron. i sagit-
ad mawier krawędzi. Oolice sagittal. ad zwn. i od mawier w kształcie
Ovoides. Potylicy kaleri. do dam. Czoło proste. Duży mały wy-
staje. Duży ciemnomie wystaje bardzo. Proc. nas - a.
Glabella et arces mały wystaje. Wskazanie karkus il. zwn.

РТОНК XXII - 25330 - Calvarium. Duży coron. et sagittal ad mawier ~~zwn.~~
krawędzi. Przyk. absc. gór. rca. w karkus karkus karkus
i braku karkus. Ramboides. Pterion nie widoczny.
Czoło proste. Duży kształt i ciem. Duże wypukłe. Mały koron
parietalia. Potylicy kaleri. do dam. Przykrepy wypukłe

GIV

РТашк IX - 25329. ^{Calvaria} Kosi med. grubosci. Kony crou. et sagittalia
ad nerviger exsiccato zarośnie. Ooides. Potylicy
złożona do krotaku domu. Chate for pavitula
osyrcis. Osse. Wormiana. Pterion newstocum
Czoto praste. Szary mato wodocenne. Italia.
Mastrocephalia

РТашк IX - 18776. Calvarium. Kosi grube. Przycepy dosc wypraine.
Kony nierozrozniste. Ellipsoides. Potylicy zloz. do bombly.
Pterion-a. Procs. nas - 1. Czoto praste med. mys.
Szary, glabella, avces niewysokie. Szly mato
starke adrowe. Cravka wykad w ossei lewej
mrownowo-ciemnowej.

РТашк - - 25334. Calotte. Kosi grube, szary nierozrozniste. Przycepy wy-
praine. Ooides. Osse. Wormiana - 2. Glabella, Tuki
i gury mato wyprajace. Czoto praste niewysokie, Pterion
zimnowy.

РТашк 25 - 18932 - Calvarium Kosi grube, przycepy wypraine, szary
nierozrozniste. Szary mato starke. Ellipsoides. Osse. Wormiana - kolka.
Potylicy zloz. do bombly. Glabella i Tuki mato wyprajace. Czoto niewysokie po-
chyte. Osse. ~~Wormiana~~ ^{Wormiana} ~~Wormiana~~ ^{Wormiana} in aregum et
osse. Worm. in gut. kambovi. Procs. nas wypraine.
Pterion-a.

РТашк XII? - 25326. Calvarium z konykacz. faw. potowa kravay. Kosi dosc
eseykie, przycepy zimniej wypraine. Pentagonoides.
Potylicy zloz. do bombly. Czoto dosc praste, wormia
Pterion-a. Osse. Wormiana. Szary cum dosc
wypraine. Glabella, Tuki mato wypraine. Procs. n - 1.

РТашк XII - 25327. Calvarium. Kosi med. grubosci przycepy wypraine.
Kony exsiccato zarośnie, szly zimn. przecavies.
proculus alpeclav w xauiku kurem. prawe - zloz. do
pentagonoides, Mastrocephalia. Procs. nasae - a
Pterion-a? Czoto praste niewysokie. Szary czotowe
i mrow. ciemnowe dosc wypraine.

Ртут-39-18936.- ^{салат} ~~курицона~~ : з деформована ~~місця~~
62

~~Ртут~~

№12 Zbiór Zestawienia etnograficznego

62V

Plonik I - 1781a I. Cranium. Kości grube, przycięte bardzo wyraźnie. Żyłki mocno starte. ~~Calvarium~~ ^{Coronaria}. Kości sred. grub. przycięte mocno wyraźnie. Żyłki mocno starte. ~~Calvarium~~ ^{Coronaria} - krawężnik, sagittalny boczny ovoides. Glabella i Tuki wydatne. Żyłki mocno i ciemniejsze niż przycięte wyraźnie. Processus nas. - I. Pterion - a. Potylicy krawężnik krawężnik - dam.

Plonik II - 1781a II. Calvarium. Kości grube, przycięte bardzo wyraźnie. Żyłki nie starte. S. coronaria w niewielkiej części zniszczona. Rhomboides. Pterion - a. Processus nas. - 1-2. Glabella i Tuki mało wydatne. Żyłki mocno i ciemniejsze niż przycięte wyraźnie. Żyłki ciemne. Dość wydatne. Potylicy krawężnik krawężnik na. Krawężnik dam.

Plonik III - 1781a III. Calvarium. Kości grube, przycięte bardzo wyraźnie. Żyłki mocno starte. Żyłki niezadowolone od młodszych i złożeń. Pentagonoides. ~~Calvarium~~ ^{Glabella} i Tuki ~~mało~~ ^{dość} wydatne. Żyłki mocno i ciemniejsze niż przycięte wyraźnie. Pterion - a, ~~złóż.~~ do b. Potylicy: stała batrocephalia i wcięcie w dolnej części lambda. Krawężnik dam.

Plonik IV - 1781a IV. Cranium. Kości grube, przycięte bardzo wyraźnie. Żyłki mocno starte. ~~Calvarium~~ ^{Żyłki} coronaria i sagittalia krawężnik. Ovoides. Glabella i Tuki dość wydatne. Proc. nas. - 1. Pterion - a. Żyłki ciemne. Dość wyraźnie. Potylicy: dość wyraźnie batrocephalia, krawężnik Bomboides.

Plonik V - 1781a V. Cranium. Kości średniej grubości. przycięte wyraźnie. Żyłki dość starte. Młoda od młodszych krawężnik, od krawężnika tylko w części 2 i 3. lambda. Krawężnik ~~Calvarium~~ ^{Coronaria} i ~~Calvarium~~ ^{Coronaria} wystaje. Ellipsoides. Glabella i żyłki nadbrzo. wystaje. Proc. nas. - 2. Pterion - 1. Żyłki mocno i ciemniejsze niż przycięte wyraźnie. Potylicy: bardzo stała batrocephalia, krawężnik dam.

Plonik VI - 1781a VI. Cranium. Kości średniej grub. przycięte wyraźnie. Żyłki mocno starte. Żyłki od młodszych krawężnik, od krawężnika - w części. Ovoides. Glabella i ~~Calvarium~~ ^{Żyłki} nadbrzo. wydatne. Proc. nas. - 2. Pterion - 1. Żyłki mocno i ciemniejsze niż przycięte wyraźnie. Potylicy: bardzo stała batrocephalia, krawężnik dam.

1781a VII. Calvarium. Kości średniej grubości, przycrepy wyrażne. Zęby mocno starte. Szwy corau., sagitt. i Lambda w znacznej części zarosnięte. Ovoides - 63
Sclabella i Tuki mało wystające. Proc. nasal - 1. Pterion - 1.
mało wyrażny - 1. Pterylica: słab. w niewielkim stopniu
bamboides. Szwy kształtne niewid., ciemien. bardzo niewyraźne.

Płotnik XI - 1781a VII. Calvarium. Kości grube, mocne, przycrepy bardzo wyrażne. Zęby mocno starte. Szwy corau., sagitt. i Lambda w znacz. części zarosnięte. Pentagoides.
Proc. Sclabella i Tuki wystające Proc. nasal - 1. Pterion - 1.
(mało wyrażny) Pterylica: całkow. słab. zrośnięta, bamboides

Płotnik XII - 1781a IX. Cranium / częściowo z kark. os. pariet. sin. oraz lewa część zuchowy). Kości grube, mocne, przycrepy wyrażne.
Ellipsoides. Zęby mocno starte. Szwy sagitt. i Lambda zarosnięte od wewnątrz. Sclabella i Tuki nadobnie wystające.
Proc. nasal - 1. Pterion - 1. Czoło pochyl. Szwy kształtne i ciemien. ^{mało widoczne}. Pterylica: mała Brachiocephalia, bamboides.

Płotnik XIII - 1781a X. Cranium. Kości śred. grubości, przycrepy wyrażne, zęby starte. Szwy od wewnątrz zarosnięte, od zewnątrz częściowo, a mian. sagitt. i Lambda. Ovoides, Sclabella i Tuki średnio wystające, Szwy kształtne i ciem. dość widoczne.
Proc. nasal - 1. Pterion - 1. Pterylica: niewielka Brachiocephalia, bamboides.

Płotnik XVII - 1781a XI. Calvarium. Kości dość cienkie, przycrepy mniej wyrażne. Zęby starte. Szwy niezarosnięte. Rhomboides.
Sclabella i Tuki średnio wystające. Czoło bardzo proste. Szwy kształtne i ciemien. wyrażne. Proc. nasal - 1.
Pterion - 1. Pterylica: całkow. słab. zrośnięta, bamboides.

Płotnik XVIII - 1781a XII. Cranium. Kości grube, przycrepy wyrażne? Zęby starte. Szwy w niektórych miejscach od wewnątrz i zewnętrznie zarosnięte w niewiel. stopniu. Pentagoides.
Sclabella i Tuki mało wystają w niewiel. stopniu. Czoło bardzo proste. Proc. nasal - 1. Pterion - 1. Pterylica: całk. słab. zrośnięta. Szwy ciemien. bardzo widoczne. Kark, potyl. dość

63v

РТОНК XXI - 1781a XIII. Calvarium. Kości medniej grubasiej. Przycepery dość wyraźnie. Malaras i premlar. kruszone przez caries, wog. kłopot. ner. górnej w zauszku. Ovoides. Crato proste, gury exotome, glabella i gury nadocznadot. dość wyraźnie. Proc. nasalis - 1. Pterion - 6 (meno krotaję). Patylisa: cokolwiek upłazkone, stala batrocephalia, ustaty dom.

РТОНК 22 - 1781a XIV. Calvarium. Kości dość grube, przycepery wyraźnie. Malaras, premlar, kruszone przez caries, wog. kłopot. w zauszku, ner. górnej mocno starte. Gury od wewnętrznej strony ciżby kruszone. Metopion. Ovoides. Crato proste. Gury exotome wyraźnie. Glabella i g. nadoczn. mało wyraźnie. Processus nas - 1, pterion - a, 3. ciemi. mowe bardzo wyraźnie. Osicula warmana 5. Patylisa - dom. Wygórowanie niewielkie molwy i sagitt.

РТОНК 23. 1781a XV. Calvarium. Kości grube, przycepery bardzo wyraźnie. Malaras premlar. kruszone przez caries, wog. kłopot. w zauszku, gury od wewnętrznej i zewnętrznej strony ciżby kruszone. Parabagides. Crato dość proste. Glabella i tuki mocno wydarte. Gury exotome ciemi. mowe wydarte. Processus nasalis - 1, pterion - mało wyraźnie - a. Patylisa - dom.

РТОНК 24. 1781a XVI. Cranium. Kości grube, przycepery mocno wyraźnie. Gury mocno starte. Gury od wewnętrznej i zewnętrznej strony ciżby kruszone. Crato pochute. Glabella i tuki mocno wydarte. Gury exotome dość wyraźnie. Processus nasalis - 1, pterion - a. Gury ciemi. mowe wyraźnie, patylisa - dom. Ellipsoides. Osicula craske w ner. sagitt. cokolwiek upłazkone.

РТОНК 31. 1781a XVII. Cranium. Kości ciutkie, przycepery mało wyraźnie. Gury niestałe. Malaras w karodach (coras) i proc. alveol. gury niestałe. Crato pochute. Glabella i tuki niestałe. Gury exotome bardzo wyraźnie. Proc. nasal. - 1. Prawy pterion - a, lewy - c. Ovoides. Patylisa: dom.

Ртотик 32 - 1781a XVIII. Cranium. Kości grube. Przycepy mocno wyparte. Zęby szczelnie stawie zdrowe z wydatkiem (Immac. praw gór-xuon przy caries). Szwy przeważnie zarosnięte. Skoło dość niskie, pochyłe. W okolicy prawaego zęba skołowego blona wydatkowa Kości kciutegości i zagrojeniu oregami z niewielką zępa namylat i zagrojeniu oregami, rd muryator. Pterion pterion uniwersana. Ellipsoides. Pterylica szczelnie spratowana, staw batrocephalia, krz-dam.

Ртотик 44 - 1781a XIX. Cranium. Kości średniej grubości. Przycepy dość wyparte. Zęby mało stawie. Szwy niezaruszone Ellipsoides. Skoło proste. Glabella i Tuki szeregowe mało wydatne. Szwy skołowe i szczelne wyparte. Proc. nasalis - 1. Pterion - a. Pterylica. Staw batrocephalia, Ambooides.

Ртотик 48 - 1781a XX. Calvarium. Kości cienkie, przycepy mało wyparte. Szwy niezaruszone. Zęby nie stawie Brak ellz. Skoło niskie. Glabella i Tuki, ~~głównie~~ ni wystają, szwy c. mało widoczne. Proc. nasalis - 1. Pterion - a. Rhomboides. Pterylica - dam.

Ртотик 56 - 1781a XXI. Cranium (czarka cowa. posmowa zdeformowana) Kości średniej grubości. Przycepy mało wyparte. Zęby dość mocno stawie. Szwy w znaczącej części zarosnięte. Ovoides - Skoło niskie. Glabella i Tuki dość wydatne. Processus nasalis - 3. Pterion uniwersalny niewyparty, szwy skołowe mało wydatne. Szwy szczelne. Wyparte. Pterylica szczelnie spratowana, Ambooides.

Ртотик 58 - 1781a XXII. Cranium. Kości średniej grubości. Przycepy wyparte. Zęby mocno stawie. Szwy w znaczącej części zarosnięte. Skoło proste. Glabella i Tuki mało wydatne. Proc. nas - 1. Pentagoides. Torus sagittalis. Pterion mało widoczny. Szwy szczelne wyparte. Pterylica spratowana lekka batrocephalia, dam.

Ртиск 58 - 1781a ^{CIV} XXIII. Cranium. Kości grube, przychwyty wyprężone
tępy od niewysokiego zwężenia. Żyłki wyścielają słabo
człoto norkie proste. Glabella i Tuki dość wydatne
proc. nasel - 2, pterion - 2, Rhomboides.
Pterylica - 2 dam

Ртиск 59 - 1781a ^{CIV} XXIV. Cranium. Kości ciutkie, przychwyty mało
wydatne. Molares: chr. chr. w zacięciu, tępy mł.
zwężenie. Ovoides, człoto norkie, Glabella i Tuki
człokowatych wydatne. proc. nasel - 1 Pterion - 2 - 6.
Żyłki ciutkie mało wydatne. 4 ossicula Wormiana
Pterylica wydatne; dam.

Ртиск 60 - 1781a ^{XXV} Calvaria i dolna część. Kości grube, przy-
chwyty wyprężone. Żyłki zwężenie. Człoto norkie
Glabella i Tuki dość wydatne. Pterion - 1.
Żyłki ciutkie. Dół wyprężone. Ovoides, Pterylica
Rhomboides

Ртиск 61. 1781a ^{XXVI} Calotte z zębami. Kości bardzo ciutkie, przychwyty
niewydatne. chr. w zacięciu. Żyłki zwężenie, człokowate
młota. Rhomboides.

Ртиск 63 1781 ^{XXVII} Cranium. Kości ^{bardzo ciutkie} dość grube, ^{niewydatne}
przychwyty ^{mało} wyprężone. Żyłki ^{mało} zwężenie od niewysokiego
zwężenia od niewysokiego chr.; w zacięciu Rhomboides
Pterylica - 2, Rhomboides do Rhomboides

Ртиск 64 1781 ^{XXVIII} Calotte. Kości grube. Przychwyty dość wyprężone.
Żyłki zwężenie. Ellipsoides. Pterylica; dam

Ртотиск 65 - 1781a XXIX. 65 Rhomboides
Cranium Koiei dosi ciutkie, Przycepey
wyraine. Zszy mizavainiye i ossicula Wormiana sub. eom.
1 - umbra, Choto praste. Glabella: Tuki nato wydatne
Zszy chotame i ciunemowe bardo wyraine. Procus
nasal-1, Pterion-a. Potylicu: dom. W zuchwai brak
wzrostk. Zshai trzonowaych arkutek Paries. Janik boczny i b.

Ртотиск 66 - 1781a XXX Calotte z zuchwai. Koiei ciutkie. Przycepey
m. ch. w zuchwai. Zszy mizavainiye (metopion misha)
Choto niskie praste. Glabella i Tuki nato w mizavai
Potylicu: dom

Ртотиск 75 - 1781a XXXI Calotte z zuchwai. Charka zuchwaiena.
Koiei dosi ciutkie; przycepey nato wyraine.
Zszy xdrame brak ellz. Choto niskie Glabella i Tuki
nato wyraine.

Ртотиск 76 - 1781a XXXII. Calotte (z nuzk gorna i xwnei. Lajicis k. xwnei)
Koiei dosi grube. Przycepey wyraine. Zszy miz-
vainiye. Brak ellz, Choto niskie, Glabella i Tuki
bardo wydatne. Procus. nasal-1. Pterion-a
Ellipsoides. Potylicu: dom. Zszy ciunemowe dosi
wyraine.

Ртотиск 77 - 1781a XXXIII. Cranium Koiei moene. Przycepey bardo
wyraine. Zszy moeno starte i xwnei. Zszy
w xwnei chzici xavainiye, Rhomboides.
Choto niskie pacytu, Glabella i Tuki moeno wydatne
Proc. nasal-1, Pterion-a. Potylicu i Catrocephala,
dom.

Ртотиск 77¹⁰⁴ 1781a XXXV. Calvarium. Koiei moene. Przycepey bardo
wyraine. Zszy od mizavai xavainiye. Spheroide
Choto niskie, Glabella i Tuki moeno wydatne. Zszy chotame
i ciunemowe dosi wyraine. Proc. nasal-2, Pterion-a
(Z) a po cewej, po prawej zuchwai wyprawny. Ossicula
Wormiana (Z). Potylicu: Catrocephala, dom.

- Ptoisk 79 - 1781a XXXV Cranium. Kości bardzo małe.
 Przycepy bardzo wyprane. Szwy mięsiste. Łęky
 ciężkowsko starte. Czoło pochupie. Glabella i Tuki
 mocno wystające. Processus parietalis - 1. Pterion - a.
 Ovoides. Osseus interparietalis. 10x1. Patylica brzo-
 cephala i wątek. Torus sagittalis. Kształt bombkowy.
- Ptoisk 80 - 1781a XXXVI Calotte. Kości ciutkie, przycepy mało
 wyprane. Brak czołki, kąt staty w rękutku, łuski kłopot-
 na czołki wątek kształtów spr. miłośna pte. nas-1.
- Ptoisk 86 - 1781a XXXVII. Calvarium. Kości dość grube. Przyce-
 py dość wyprane. Szwy ^{ciężkowsko} mięsiste. Czoło niskie
 Glabella i Tuki mocno wystające. Ellipsoides. Pterion - a.
 Patylica - dam, spłaszczone.
- Ptoisk 87 - 1781a XXXVIII. Calvarium. Kości średn. grubości, przy-
 cepty wyprane. Szwy mięsiste. Czoło dość starte.
 Czoło pochupie. Glabella i góry mocno wystające.
 Pterion - a. Torus sagittalis. Osseus. Wormianum.
 Patylica - dam.
- Ptoisk - 1781a XXXIX. Calvaria. Łuska, kości bardzo grube przy-
 cepty wyprane. Szwy od wewnętrznej strony, ciężkowsko z kłopot-
 ły mocno starte. Do 1/2 zła w kłopot. Czoło niskie
 proste. Glabella i Tuki mocno wystające. Torus sagittalis.
 Ovoides. Pterion - a. Patylica: spłaszczone, dam.
- Ptoisk 1781a XL. Calva. Wykadłona, rozmierła z deformacją.
 Kości med. grubości. Przycepy dość wyprane. Szwy mięsiste.
 Glabella i Tuki mało wystające. Ovoides. Patylica dam.
- Turawa 13 1781a XLI Cranium. Kości grube, przycepy wyprane
 szwy od wewnętrznej strony, ciężkowsko od zewnętrznej.
 Łęky mocno starte. W łusce grube kłopotliwe rock-
 cates. Łuski brzo-łuski łuski. Glabella i Tuki nad-
 ośrodek. mocno wystające. Proc. nas-1. Pterion - a.
 Ellipsoides. Os apicis małe. Neurocephalia
 Patylica dam.

Bliznowo 1781e Calvarium. Kości grube zwietoxate. Szwy xawainiste od wewnetrz, od zewnetrz - w xawainej części. Przycrepy wypaune. Slabella i Tuki wydabue: Pterion-a. Ellipsoides. Potyllica spraszexona cokolwiek. Bomboides.

Płotisk - 1781d XLIII. Cranium. Kości grube, zwietoxate. Przycrepy mało wypaune. Szwy ad wewnetrz częściowo xawainiste. Szły mało xawate. (Kt wypaunę ellypt. gornu i szły xawainy) Osto norkie. Slabella i Tuki mało wydabue. Procesus nas.-1. Pterion-a. Ovoides. Potyllica spraszexona cokolw. wgtzbioma (st. Patrocephalia), kserat Bomboides

Płotisk - 1781d XLIV. Cranium. Kości ciutkie. Przycrepy mało wypaune. Czarka cokolwiek poimceptnie xdeforawana. ellypt. w xawainu, szwy xawainiste. Czoto proste. Slabella i Tuki niewypaune. Proc. nasal-1. Pterion-a. Ovoides. Potyllica - dam.

Płotisk - 1781d XLV. Cranium. Kości ciutkie, przycrepy mało wypaune. części xawainiste. Szły dość xawainu xawate. Czoto proste. Slabella i Tuki mało wydabue. Proc. nasal-1, pterion-a. Pentagoides. Potyllica - dam

Płotisk - 1781d XLVI. Calvaria i zuchwa. Kości dość grube zwietoxate. Brak xawain. części kości xawainy xskutek xwizexenia. Szwy xawainiste. Brag xawainu xawainy w xawainu wykubek Braku xawain. Czoto norkie. Slabella i Tuki mało wydabue. Pterion niewypaune-1. Ovoides. Potyllica - bomboides. Tylca części lambda wgtzbioma

Płotiska - 1781d XLVII. Calva i zuchwa. Czarka poimceptnie cokolwiek xdeforawana. Kości grube. Przycrepy dość wypaune. Szwy xawainiste. Szły mało xawate. ellypt. w xawainu. Czoto norkie. Slabella i Tuki mało wypaune. pterion-a. Pentagoides. Potyllica - bomboides.

66v

PTOUK - 1781 d. XLVIII. Calvaria i żuchwa. Kości dość grube przycrepy dość wyprężne. Żuny od wewnętrz. zwoinięte, a zewnętrz. i od zewnętrz. żby w nich wie mocno słabe. Czoło niskie, poszel. Glabella i Tuki mało wyprężne. Pentagoides. Pterion-a. Potylic: batrocephalia, zbier do domu.

PTOUK - 1781 d. XLIX. Calvarium. Kości dość grube. Przycrepy wyprężne. Żuny niezwoinięte. Irregularis w gór. nie Czoło proste. Glabella i Tuki mało wyprężne. Processus nasal. - 1. Pterion-a. Ovoides. Potylic: dom. Ossicula zwoinięta.

PTOUK - 1781 d. LI. Calvarium. Kości grube, zwoinięte. Przycrepy bardzo wyprężne. Żuny od wewnętrz. zewnętrz. zwoinięte. Żby w pewnym stopniu słabe. Potylic: dość niska. Glabella i Tuki mało wyprężne. Proc. nasal - 1. Pterion - 1. Ovoides. Potylic: dom.

PTOUK - 1781 d. LI. Calvarium. Kości mocne. Przycrepy bardzo wyprężne. Żuny od wewnętrz. zewnętrz. zwoinięte. Żby dość słabe. Czoło palmyte. Glabella i Tuki mocno wyprężne. Proc. nasal - 1. Pterion-a. Rhomboides. Potylic: zwoinięte dom.

PTOUK - 1781 d. LII. Calvarium. Kości dość grube zwoinięte przycrepy wyprężne. Żuny zwoinięte. Żby mocno słabe. Czoło. Glabella i Tuki mało wyprężne. Proc. nasal - 1. Pterion. miodowaty wskutek zwoinięcia żwów. Pentagoides. Irregularis rozgłoszenie w okolicy sut. sagittal. Kości potylicowa spiczaste. Kształt potylicy zbliż. do f. domu.

68 przychwyty wym
PŁOWK 1781 d. LI Calvarium. Kości grube. Kości żył
myśle od niewątpliw. Żył mocno starte, z mierzonym
przer. caryer, kaledwice pozostaw. Brzeg zbladłymi
w zanku. Czoło niskie. Glabella i Tuki dość wy-
datne. Procrurus nasal. - 1. Pterion - a. Oooides
Pterylica f. domi. Torus sagittalis niewielki.

PŁOWK - 1781 d. LIV. ~~Calvarium~~ ^{Calvarium}. Kości dość grube, z wybitną
przychwyty wyparte, żyły karaszkiste od meau
wyparte, czoło od niewątpliw. Żył mocno starte. Czoło
pochyłe. Glabella i Tuki wydane, proe nasal
mniejsza. Pterion niewyparta (2?) Oooides.
Pterylica - żył. od karaszkiste.

PŁOWK - 1781 d. LV Calvaria. Kości ciutkie, przychwyty mało
wyparte. Żyły mierzonym. Czoło niskie. Glabella
a mierz. Tuki mało wydane. Pterion - a. Rhomboidy
Pterylica zaliczona do f. domi.

PŁOWK - 1781 d. LVI Calva. Kości grube z wybitną. Żyły za-
równie. Pterion - a. Ellipsoides. Pterylica
zaliczona do f. domi.

PŁOWK - 1781 d. LVII Calva. Kości ciutkie. Przychwyty
mało wyparte, żyły mierzonym. Czoło niskie.
Glabella i Tuki mało wydane. Pterion - a
Ellipsoides. Pterylica - f. domi.

PŁOWK - 1781 d. LVIII Calvarium. Kości grube, z wybitną
te. przychwyty bardzo wyparte. Czoło
pochyłe. Glabella i żyły Tuki bardzo wyparte
wyparte. Proe. nasal. I Pterion - a. Żyły
zbladłymi. Żyły mocno starte. Pentagoides
Pterylica f. domi.

PŁOWK - 1781 d. LIX ^{Calvarium}. Kości dość grube, przychwyty wyparte
Czoło dość niskie. Żyły mało starte. Żyły nie
zrównane. Glabella i Tuki mocno wydane.
Proe. nasal - 1, Pterion - a. Pentagoides. Pterylica
wyparte (stara entrocephalia) zaliczona do domi.

		Stomach	Esophagus	Trachea	Heart	Patella	Pterion	Sutro	Uvula
Ptarmigan	45	Cran. star.	Cervic	Ellip.	dam	1	+	+	Torus inf. 15 apicis
"	55	Cran. m. star. ex. zap.		Ellip.	dam	1	++	-	
"	43	Cran. xdr. m. star.		Pentagon	dam	1	+	-	
"	30	Cal-rum ^{brakely} xdr. m. star.		Ovoid	dam	1-2	-	-	
"	37	Cal-rum ex. star. ex. zap.		Ellip.	dam	1	+	-	
"	51	Cran. ^{caucus} m. star. ex. zap.		Pentagon	dam	1	+	-	
"	42	Cran. ^{horn} m. star. m. star.		to Ellips.	dam	1	+	+	as apicis m. star.
"	41	Cran. m. star. ex. zap.		Ovoid	dam	1	+	-	
"	XIX	Cal-rum xdr. ex. zap.		Ellips	dam	1-2	+-	-	
"	54	Cran. ^{ndr} ex. star. ex. zap.		Ovoid	dam	1	+	-	
"	38	Cran. m. star. ^{new caries} ex. zap.		Ovoid	dam	1	+	+	Torus sagitt. m. star.
"	48	Cran. m. star. ex. zap.		Ovoid	dam	1	-	-	

70

306

21

306

72

306

Rozróżnianie typów
antropologicznych
(Czaszki ptolejskie)
Material

306

Rozpoznawanie typów antropologicznych.

Miller

1928. 16. VII. 5:30m przychod mi na myśl, że
dotychczas stosowana metoda
poznawcza przy określaniu
kierów antropologicznych ja-
ko zbyt uciążliwa i nie do
prawdnie się zastępowana
inną, łatwiejszą.

Tak jak w zoologii i botanice
mają do czynienia z okazami
o zerpolu cech rozwojowych
rodzaje i gatunki parazytów
z kleszczami, także możemy
powinnośmy zastosować w
antropologii.

Треба нбрати клуч

Sprawdzić go na materiale
porównawczym i kowalnym przy
pomocy ^{diagnosty} narzędzi kowal.

²⁴ Karada utaricenia klucza - według
tabeli, w której jest opisane
typy według celi.

[illegible]

TOWARZYSTWA NAUKOWEGO

DR AL. MACIESZA

DR AL. MACIESZA

Prezes Tow. Naukowego
w Płocku. Sienkiewicza 23.
w Płocku. Sienkiewicza 23

306

74 v.

75

Przebieg etnopedagogiczny,
 Wygodni kwartalnik, dyskusja Kucharski
 każdy.
 druk: tekstu = 16 stronice. sprawo. 10 str

x 40 wierszy
 640 wierszy
 50 liter
 32.000 liter

47 wierszy
 112
 64 ~~str~~
 752 ~~str~~
 524 ~~str~~

Stronica druku: tekstu 40 sprawo. 48

50 52
 2000 str 94

1504
 3760
 49.104 lit

235
 2444 str.

okraj referat: Typy ant. ludu. maszyn. hist. char. pr.
 myśl. na ksero nie pralistr

str. 24 wiersze wiersze.
 52 lit.

1248 liter na stronicy

16 stronice

2488

1248

19968 liter

około 20.000 liter

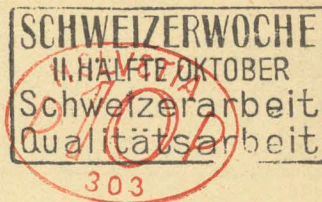
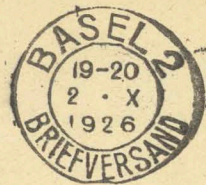
kajnie w przesł. druków
 10 stron.

W tym m. ze praca: Czaszki ptasie XI-XIV
 o ile ma nie przemysłowy Zank. druk, może być
 ramiona 32 stronice, a więc litera 1 strona
 tekstu = 1,6 pełna masz., — $32 \times 1,6 = 51,2$ stron

75v

Roche

7-9

Aleksander Macieja

306

Glock

Wiedeńska 23

Polen

W razie nie znalezienia adresatu prosimy o zwrot:
En cas d'adresse inconnue, prière de retourner à l'expéditeur:
Wenn unbestellbar gest. zurück an:
F Hoffmann-La Roche i S-ka. S. A. Bazylea (Szwajcarja)

Wskazniki g awne

mniej 45

45 - 79,9

80.0 i wyziej

Przedmiot:
Prawo.

85,2%

14,8%

Poeci $\overline{XII} - \overline{XV}$ (Kolekcja)

20%

28%

52%

u bikowa pod warz $\overline{XIX}$ (Kofa)

8%

36%

56%

warz, rad. sub. (Elkinda)

6%

94%

Pracownicy p ow. (Rakowski)
pod - 2

6%

92,7%

Czarki Krak $\overline{XI} - \overline{XIX}$ (por. J-H.)

19,2

74,9%

Czarki Krak $\overline{XI} - \overline{XIX}$ (por. J-H.)
(Kofa)

20,4%

74,8%

Czarki Prawa

56,5%

30,6%

12,9%

85. $\overline{X} - \overline{XII}$

Dr. M. Małachowski. Charzki Katedry Ptochkiej XII - XV w.

100 charzek

76v.

	Rutkowski. ¹⁴⁹⁰ Ptochka przed 1500	Małachowski ¹⁰⁰⁰ Ptochka XII - XV	M. Małachowski Or. z Ptochka X - XII
Stęgosie charzki	187.5	188.5	182.8
Wierokosie cz	134.9	143.8	137
Wysokosie "	134.7	137.6	133
Oświad n	523.5	521.7	514
Wierokosie twamy	129.0	131.0	^{129.5} ~~129.5~~
Wysokosie "	69.2	68.8	67.2
Obleganie okad.	25.3	25.8	
Wierokosie okad.	41.3	36.6	
Wysokosie okad.	33.0	33.3	
Wysokosie j. nos.	50.3	50.9	
Wierokosie j. nos.	24.0	24.8	
Stęgosie podnieb	48.8	51.6	
Wierokosie podn.	40.0	40.8	
Wsk. głoany cz	72.10	79.37	74.7
Wsk. wysokosi "	71.35	76.30	72.6
Wsk. twamy	53.66	54.52	51.6
Wsk. okad. twamy	79.18	87.00	
Wsk. nosowy	47.79	48.94	50.-
Wsk. podnieb. twamy	82.17	77.57	

306

Praceki elarowuza Ptochnigo 77 Ptochniki i gwarowuza. 7 + 8 X-XII Or. Katedry Ptochni X-XII. i szlachty 77

Wzrost Ptochniki	Wzrost Ptochniki	Wzrost Ptochniki	Wzrost Ptochniki
64-149	1	1	2
65	2	1	3
66	-	1	1
67	1	2	3
68	4	2	6
69	7	3	10
70	2	2	4
71	7	5	12
72	12	4	16
73	8	4	12
74	6	4	10
75	9	2	11
76	8	2	10
77	5	-	5
78	1	1	2
79	2	-	2
80	2	-	2
81	1	-	1
82	2	-	2
83	-	-	-
84	-	-	-
85	1	-	1
86	-	-	-
87	-	-	-
88	1	-	1

WSKAŹNIKI CZASZKOWE GŁÓWNE

Or. gwar. wzd. i Ptochniki X-XII wzd.
 Or. katedry Ptochni XII-XV wzd.
 Or. szlachty Ptochni wzd.
 Or. ludu Ptochni 7 + 8 wzd.

64 63 62 61 60 59 58 57 56 55 54 53 52 51 50

64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91

78

306

TYP PÓŁNOCNOEUROPEJSKIEGO

BLONDYNA.

"Celem ustalenia typu kraniologicznego północnoeuropejskiego blondyna oznaczanego przez Czekanowskiego literą α , należałoby przeliczyć jakąś serję z północnej Polski, najwłaściwiej z Wielkopolski, gdzie typ ten współcześnie występuje w większej ilości. Niestety nasza literatura antropologiczna serję taką nie rozporządza. Wobec tego użyłem do wyodrębnienia typu czaszek wendyjskich opracowanych przez R. Asmusa!...

K. Stojanowski. Typy kraniologiczne Polski.
KOSMOS. Zeszyt III. 1924. T. XLIX. Str. 710"

Próba zidentyfikowania trzeciej grupy wendyjskiej z typem α .

Analizując grupy wendyjskiej populacji, wyraziłem przypuszczenie, że trzecia grupa wendyjska reprezentuje typ północnoeuropejskiego blondyna. Materjału porównawczego z dziedziny kranjologicznej nie posiadam. Jako dowodu antropologicznego tego przypuszczenia można użyć tylko porównania naszej grupy kranjologicznej z opisem typu α przez Czekanowskiego. Podaje on dla tego typu wskaźnik główny u żywego człowieka 77-78. Wskaźnik naszej grupy 74,6 różni się wprawdzie nieco od danych Czekanowskiego, lecz tutaj musi się uwzględnić wpływ części miękkich na zmianę wskaźnika u człowieka żywego. Oprócz tego dodać należy 1000 lat różnicy między Wendami, a współczesnymi Mazurami, na których Czekanowski dokonał opisu typu północnoeuropejskiego...

Idem str. 719.

Typ B (przetawiaczy)

W procesie przekształcania tendencji do przedstawiania
umiarunkowania myślenia przez ramy wychodzący (B)

Kwota 13%

Kolejne 24%

zawarte w tym samym czasie

zestawienie: dawno powstające i nie, polanie

XIV-XV w., megalit, neolityzm i drewniane

Kawa wychodząca znikła - typ B - neolityzm, neolity-

określenie

przynajmniej typ B i D. Wychodzący z tego, że

maż. 34, procesy jedynego konsekwentnego tego, że

dużo tu w natury, nie charakteru z zagranicy

dwóch wielkich prądów antropol. (269)

zajętych przez 2 składniki i nasone

stawianiu się 4. B do nieprawidłowości

nie nasuwa żadnych nieprawidłowości

Typ B 4da i z reprezentacją jednego elementu neol-

tyczny pochod. podwójny (ceramika węgowa)

Przebieg nieprawidłowości. Typ B 4da i z reprezentacją jednego elementu neol-

81v.
44. W kaŹdym razie pamiatać naleŹy, Źe myśli tego elementu
równego pozostać w ŹeŹtej. Tępnosoi z nacłanai cłkniełkai,
podajęce porytem bezwagłpnieia kłpniei i dębyoruiy porytem
Chanałkai...

306

Тип історично-меморіальний }
 історична меморіальна будова
 На ній на ній, терену і в елемент навігуючі
 багато минає до культури історії
 (історична). Сентаріє (історична 6X:3 (3))
 Коста 19% Р. / Коста 19% Р.

Територію історично-меморіальну Євро. Укр. Загальні
 Окремі історичні, м.г. в окр. містечках
 ад. Коста і по ній, історичні і Коста
 (історично-меморіальна) історично-меморіальна

~~Swadornyc to more, it to Swadornyc to albo~~
~~albo to nastapic. wst Swadornyc to, ze~~
~~ze in infiltracja typu 9 oznaczana przez~~
~~prof. Czechowickiego nazwa, zgodnie~~
~~montu nastapita na terenie macierzy~~
~~Woskiem bawo bawo, albo ze jest ten jest~~
~~typem informacj~~

306

♂ - 6 (w kenu pod zę. 2-3) ♀ - 2.

wsk. gpr.	wsk. w-dł.	wsk. or-wł.	wsk. li-gir.	wsk. oczod.	wsk. nosa	wsk. potyl.	wsk. głowowy	76.7	75.7	78.3
79.8	♀ 71.3	69.5	♀ 45.7	78.1	50.-	73.2	wsk. wys-dług.	73.9	74.1	73.4
74.2	71.4	71.3	49.2	79.1	♀ 50.-	76.3				
74.3	72.3	71.5	♀ 50.0	♀ 80.5	51.-	♀ 76.7	wsk. or-ciun.	72.3	72.-	73.3
75.1	74.9	72.5	52.8	81.9	57.-	77.3				
75.6	75.1	♀ 72.5	53.2	82.9	57.-	77.7	wsk. li-gir.	54.1	54.2	47.8
77.3	75.4	77.5	55.5	♀ 84.1	53.8	78.8				
77.7	75.6	♀ 79.7	57.1	84.2	♀ 54.4	79.7	wsk. oczodot.	82.1	82.-	82.3
79.3	♀ 75.6	74.1	57.5	85.-	54.9	80.9				
60.73	59.16	57.86	41.0	65.8	41.54	62.06	wsk. nosowy	57.9	51.8	52.2
76.7	75.6	73.9	74.3	54.1	82.1	51.9	wsk. potyl.	77.6	77.4	78.2
47.3	71.3	71.1	42.10	84.1	104.4	76.7				
79.3	75.6	74.1	42.10	84.1	104.4	76.7				
156.6	146.9	146.6	146.6	164.6	311.0	158.4				
60.73	59.16	57.86	41.0	65.8	41.54	62.06				
156.6	146.9	146.6	146.6	164.6	311.0	158.4				
45.07	44.47	43.20	42.0	49.27	82.04	46.42				
42.30	42.30	42.30	42.30	42.30	42.30	42.30				

Typ P — pośredniogłowie, średniowysokościowy, szerokooczodowy (bardziej niż α, średniolice, o średnich oczodotach, szerepatowosy.

♂ - 2, ♀ - 2 (1)

Wsk	Wsk	Wsk	Wsk	Wsk	Wsk	Wsk	Wsk
głowa	głowa	głowa	głowa	głowa	głowa	głowa	głowa
73.5	68.7	64.2	48.6	81.0	43.4	73.1	73.8
♀ 81.0	♀ 71.0	66.2	50	84.2	48.2	75.7	66.0
♀ 82.8	76.4	♀ 66.7	♀ 51.1	87.2	50	77.5	51.4
85.1	♀ 79.3	♀ 66.9	♀ 56.1	♀ 94.9	♀ 52.2	80.6	51.4
3244/4	2954/4	2640/4	2058/4	3473/4	1938/4	3069/4	86.8
32	23	26	20	34	19	30	86.8
81.1	73.8	66.0	51.4	86.8	48.4	76.7	48.4

Typ Y - krótkogłowie, średnio wysokość (jak α), średnio-
człowiek, średnio cięży, o wysokich oczodolach
o średniej nasile.

Wsk. gł. 81.1
" wys-żł. 73.8
" cz-ciem. 66.0
" cie-gar. 51.4
" oczodol. 86.8
" nosowy 48.4
" potylic. 76.7

Przy pomocy analizy porównawczej
rozróżnialiśmy ~~rozróżnialiśmy~~ charakterystyki
na podstawie
przebiegów tu średnie typy
kraniofacjalnych ~~porównawczych~~
nam ^{opierając się na pracach Rutkowskiej} ~~przebiegach~~ ^{wynikach} badań
prof. Czekanowskiego, z jego ~~pracy~~
^{mar} jego opis pracowni kowe
i uchwycił istotne typy antropo-
logiczne ludności sławarskiej
Płockiego w X-XII wieku

Typ E występuje w ilości 11,5%
jest to krajowy dągotomnie
europejski, który ~~przebiega~~
w okresie ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
zdać się w okresie ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
znany w ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
znany ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
wykazuje ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
znany ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
krajowy ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
nawracający się do kultury
ceramiki ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~

Typ ten ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
składowy. Dr Rutkowska ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
sernej pracy. ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
Istnieją ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~
Ar. Mu. 1913) ~~przebiega~~ ^{przebiega} ~~przebiega~~

Płock, data stempla pocztowego.

W. P.

*Uprzejmie prosimy WPana, aby raczył wnieść
zalegającą przedpłatę za Głos Płocki, nieodzow-
nie potrzebną do uregulowania naszych rachunków*

z roku 1912 kwart ..... rb. ....

„ 1913 „ ..... rb. ....

„ 1914 „ ..... rb. ....

Razem .

306

Z poważaniem

Komitet redakcyjny Głosu Płockiego.

3. obojnostwo o rok 97. 68.
na ogólną ilość zadanych 87
głosów.

co narzucił: kamień 100 podłóg
podstawy wskazał 97. 68.
bramy zabierano walcem jako
rowny 68. - były walcem znalez-
iłość tak ~~z~~ wskazywał, wskazywał
(68) wskazywał na ślad jakiegoś
dawnego bardzo długi i długi płenu
ma, które często kadys w rękach
naszego narodu, czy też jest to
mógł być jakiegoś ~~z~~ podłóg
nie umiem tu na to odpowiedzieć. 192
O kwestii tej będzie można będzie
można powiedzieć, że pewnie
powiedzieć chyba nie można, między
określenie z dawnych elementów.

Widoczne przy porównaniu, jak słowo
długo porównanie badanie sprawdził.
To też. Typ ten 2. przedkłada-
to minimum wieku wzrostu o wstanie
cennych lub wartościowych, często
o skórze, płaszczy, wstępnym okole
wzrostu ~~z~~, średni wzrost do masy
nasze

Płock, data stempla pocztowego.

W. P.

*Uprzejmie prosimy WPana, aby raczył wnieść
zalegającą przedpłatę za Głos Płocki, nieodzow-
nie potrzebną do uregulowania naszych rachunków*

z roku 1912 kwart ..... rb. ....

„ 1913 „ ..... rb. ....

„ 1914 „ ..... rb. ....

Razem .

306

Z poważaniem

Komitet redakcyjny Głosu Płockiego.

Typ nordyczny X - zespolenie osk. mchistich
wstawa mchistich i nowem mchistich, podstawa
głowa wyodrębniona, wysoka i wąska.

Ekspansja słowianCURRENTA wyprze z nordyck. prou
antropolog. w okresie neolitu, nigda ona nie
Europei ^{inaczej dalej} ku północowi, anieli obecnie, zapuszczu
W każdym razie kudyś, Słask, Czechny, północ
jak to stwierdził badanie antropol. wieku kady
(K. Stojanowski 1924 str 220-233)

Typ nordyczny X onaga maksymalna, nady
ekspansja przez północ (nr 2), nady 3y z
ekspansja indoeuropejską, przynajmniej w
ostatnich fazach.

Występowanie typu X w drugiej połowie młodego
paleolitu - tendencja do podjednoczenia.

Drugi raz występuje w czasie złączenia w Tętnos,
z ekspansją indoeuropejską wskutek występowania
na planu pierwotny typu nordycznego X
Kluczowy fakt: "co wykryłoby elementu
razem, występujący w czasie paleolitu, oraz
jedynie typy kady - górnego (2) i nordyczny
(X) dochodzący do czasu zaprzestania, gdy
pokaże kady kady

X - składnik, antykontynentalny na dawny
ludności Europy.

"ekspansja dątkowa jego pierwotnego demografu
nie możemy dotychczas niekiedy jego dawny
ekspansji" str 244

Ekspansja typu nordyck - zestawienie z German
Mullerowa - ekspansja ludów mchistich
jedynymi indoeuropejskimi.

End stawa mchistich i nowem mchistich, podobnie jak i daw
Germania mchistich podobnie prowadzi typ dątkowy

Meeting porady over Stowianie and Janowscy 87v
Dziękuję Stowian Medevle 1896. K. Potkanski
i L. Rutkowski.
"Do ekspansji Stowian kiej naewny naewny
ekspansji typu nordyckiego"

306

Wiek zielony

Wiek burzowy

Wiek mrozy (Ziemia -)
typ p

"Fale i wiec przy wodzie muscaty by nasec ze sol
i przywieszki elementu trodkiem 1/227"

Тип E - характерно ступенчатое сооружение,
построено в районе орошения, где не было
прерывов в наводнении. Остатки мадальвар в разном
числе находились в районе села Лессово, выходящего
скалы. В наводнении орошения не было, наводнение
было до культуры славянских племен.

Тип раннего ступенчатого (E) ^{модернизация} до эпохи, вплоть
до эпохи, где понастроили каменные постройки.
Модернизация элемента раннего (E) восточного и западного
блоков типа раннего (X) славянских племен
на автохтоническую культуру Европы.

Приведен примерка характерного ступенчатого
(типа E) в серии построек, построенных
каменными блоками.

Здесь наводнение из наводнения судя по серии
в пределах орошения, XII в. Остатки
культуры типа E находились на скалах
находясь вблизи от постройки, а также восточной
части. Рельеф скалы, как и не
VII - X в.

Остатки E в районе орошения, построенные
новые специфические постройки, миграции, миграции
остатки с востока, а также остатки с
востока, запада, юго-востока, юго-запада.

Указание на то, что мир-Орек Y. C.
Рис 33 - изображение, как и другие типы, не
X. I. 9.

Archiwum historii i filozofii medycyny oraz historii nauk przyrodniczych

Redaktor: Prof. Dr. Adam Wrzosek, Poznań III, Aleja Małopolska 6.

Administracja: Poznań, ul. Fredry nr. 10, Collegium medicum.

Wielmożny Pan

Dr.

Aleksander MacieszaPłockSienkiewicza 23

антропология и история естественных
наследие экспансии, порче-
гольных центров. Типы скачек...
характеристики из естественных
переходов сестры мультимедий-
ных как ранжированных
как и оптимизированных. Значение
данных сестры перестройки
моментах расхождений в развитии
эволюции функциональных. 40. 845.

Комплексы скарел, коюе асторуми-
лену то ефекте анализу рорни
комеј, кванта кору краиологиче
одривадајисе кору аутно
палагиче. 2 лего хет рор
де мочену оду хет рор
хувае јак хувае хувае

...Typy antropologiczne są z jednej strony
drwate (nie state), z drugiej zaś strony
pomiarom nie ulegające. Wykazano, że
pleśnięcie, powstawanie węgla
być może konsekwentniej. Długość
kości (długość), albo specjalne
długości mechaniczne selekcji,
względnie dobowo. Trudno zatem
wymagać Hallowskiego czy innych;
typu dokonuje się jako konsekwentna
powstawania mendelowskich nie-
kwalifikacji, czy też jako selekcji
względnie dobowo. Trudno zatem
wymagać Hallowskiego czy innych. str. 152

1947-1948

१०३

RECHERCHES ANTHROPOLOGIQUES DE LA POLOGNE

PAR JAN CZEKANOWSKI

Professeur d'Anthropologie et d'Ethnologie à l'Université de Lwow.

INTRODUCTION

Les efforts des trente dernières années ont bien avancé la connaissance de l'anthropologie de la Pologne et de ses pays limitrophes de l'Est et du Nord. On a collectionné des milliers d'observations anthropométriques, et les résultats obtenus, quoique l'analyse de ces séries ne soit pas encore achevée, permettent de répondre à plusieurs questions non encore élucidées.

Je me permettrai de les exposer brièvement, en expliquant le croquis de la carte de l'indice céphalique que j'ai l'honneur de vous présenter à la demande de mes illustres collègues Messieurs les professeurs Léon Manouvrier et Raoul Anthony.

La comparaison du présent croquis avec la carte publiée par feu le docteur Jean Deniker en 1897 et mon croquis de 1911 publié dans l'*Archiv für Anthropologie* » permet d'apprécier le progrès de nos explorations anthropologiques. Vous voyez que, sauf la Pologne jadis prussienne, où les explorations anthropologiques étaient impossibles, on a pu combler beaucoup de lacunes. Ce succès a été obtenu grâce à de nombreux collaborateurs. Je profite de l'occasion pour exprimer ma profonde reconnaissance au Dr Thadée Birula-Bialynicki, aux professeurs Casimir Stolyhwo et Edouard Loth, à mes élèves et collaborateurs, le Dr Adrien Demianowski, les lieutenants Jan Mydlarski et Jaroslaw Pasternak, qui ont bien voulu mettre à ma disposition leurs manuscrits. Je ne saurais non plus oublier les grands services rendus dans le domaine de l'exploration anthropologique par mes élèves Thadée Szafer et Wladimir Hrebieniak, tombés sur les champs de bataille de leur pays natal, et dont la mort a été une grande perte pour notre science. Je profite aussi de l'occasion pour exprimer

ma reconnaissance à mon ami le Dr Boleslaw Bator pour ses précieuses contributions.

En réservant pour une publication synthétique que je suis en train de préparer la discussion des matériaux publiés antérieurement et utilisés pour l'établissement du croquis que je me permets de vous présenter, je ne peux pas ne pas profiter de l'occasion pour attirer votre attention sur les récents travaux de L. Krzywicki, S. Lencewicz, W. Olechnowicz, abbé B. Rosinski, L. Rutkowski, J. Talko-Hryncewicz, E. Tschepourkowski et Th. Volkow. Avec les données mentionnées ci-dessus et les résultats des plus anciennes explorations de I. Kopernicki, ces travaux forment la base de notre « survey ». Il est à regretter qu'une grande partie des plus anciennes publications n'apprécie pas suffisamment les facteurs topographiques et ne fournisse pas d'informations sur les petites unités administratives. Il était impossible de les utiliser même pour une carte qui n'essaye pas de pousser les détails au-delà de ce que permet la division en districts politiques.

PROBLÈMES ET MÉTHODES.

La structure anthropologique de la Pologne représente le résultat de procès historiques et sociaux, de migrations, infiltrations et sélections, fort peu connus. Je ne peux donner qu'un bref aperçu des principaux faits et essayer de les unir dans un tout harmonique. Cette synthèse appartient déjà au domaine de l'hypothèse scientifique qui est à vérifier par les recherches futures.

Si on envisage l'ensemble des problèmes, on voit que nos efforts doivent se concentrer sur l'étude des principaux éléments de la population et sur la délimitation de leurs provinces anthropologiques. Il est évident que la description scientifique de leurs limites actuelles doit aussi tâcher d'élucider leurs changements. Autrement on n'arrivera pas à une conception simple et nette.

Pour arriver à ce but, si on laisse de côté les exactes méthodes biométriques, pour ne pas froisser les adversaires du calcul des probabilités, on est obligé d'appliquer la méthode de l'analyse cartographique. On doit alors baser ses résultats sur les coïncidences dans la distribution des moyennes et des pourcents des différents caractères anthropologiques. Cette méthode nous a fourni la majorité des grandes synthèses anthropologiques. Elle n'est pas fort exacte, mais elle suffit pour un aperçu général des faits contrôlés.

En appliquant la méthode de l'analyse cartographique, les points de repaires sont formés par les faits suivants :

L'indice céphalique est un des caractères anthropologiques les plus stables ;

La distribution de ses moyennes en Pologne permet de constater plusieurs provinces anthropologiques ;

Ces provinces sont à expliquer par la prépondérance des différents

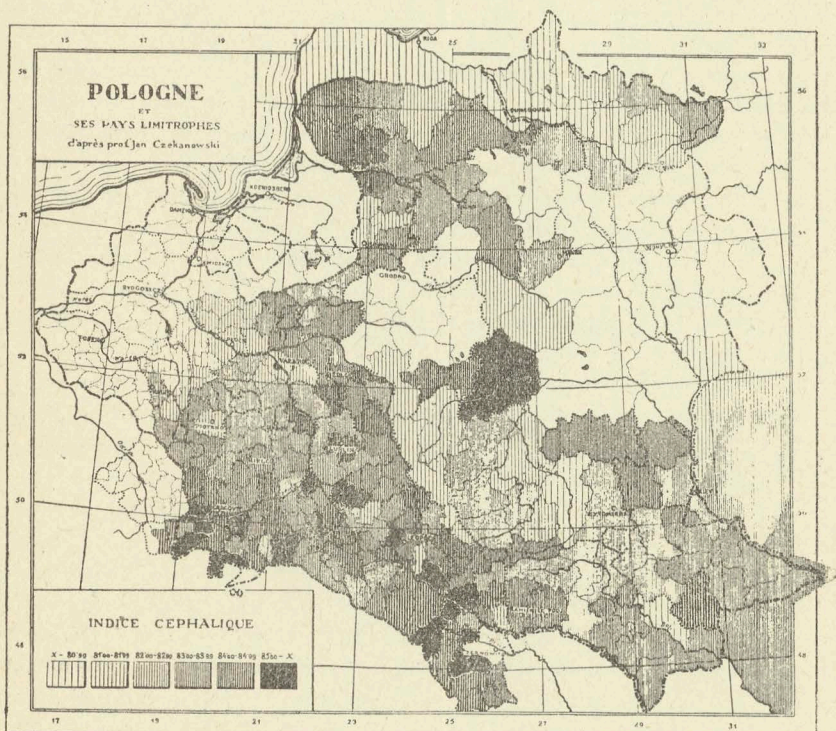
306

« types » anthropologiques, si on comprend comme type anthropologique une composante biologique, une subdivision de la race, une des combinaisons relativement les plus fréquentes des caractères anthropologiques.

TOPOGRAPHIE ET ETHNOGRAPHIE.

Envisageant la distribution des moyennes de l'indice céphalique dans son ensemble, on doit constater que la diminution des indices céphaliques en s'éloignant des Carpathes et en se rapprochant de la mer Baltique n'est pas aussi régulière que l'on est accoutumé à le croire. La brachycéphalie s'accroît non seulement sur la parallèle du Pripet, mais elle s'approche jusqu'à la côte maritime sur le territoire ethnographique lithuanien (Samogitie) en poussant à l'Est du cours moyen de la Vistule vers le Sud.

L'aspect général de notre carte anthropologique interprété par le croquis schématique permet de constater une très étroite corrélation entre la topographie et surtout entre le réseau hydrographique du pays et son relief anthropologique. Ce sont les grands cours d'eau qui forment les axes centraux ou même les limites des provinces anthropologiques. Il est à noter que dans les derniers cas il s'agit plutôt de vallées maréca-

geuses. Les montagnes jouent un rôle analogue seulement dans les parties méridionales du pays. En s'éloignant des Carpathes vers le Nord et l'Est, on entre dans un pays de grandes plaines.

La corrélation entre la structure anthropologique du pays et la délimitation des provinces ethniques, telle qu'elle se présente actuellement, n'est pas aussi apparente. Elle n'attire presque pas l'attention d'un observateur superficiel. Mais quand on se donne la peine de délimiter les territoires des tribus qui composent les grandes unités ethniques, on voit que la corrélation entre les provinces anthropologiques et ethniques est aussi très étroite.

PROVINCES ANTHROPOLOGIQUES ET DIALECTOLOGIQUES.

Les travaux du célèbre dialectologue polonais Casimir Nitsh ont démontré que le territoire, peuplé actuellement par les Polonais, se compose de 5 provinces dialectologiques : kachoubienne, grande-polonaise, silésienne, petite-polonaise, mazurienne, et des territoires d'expansion récente dans l'Est et dans le Nord qui compensent les pertes subies sur les confins occidentaux où la langue allemande a gagné beaucoup de terrain. Le territoire de l'expansion récente forme dans sa majeure partie le domaine du polonais oriental. Une partie considérable fut englobée par la province mazurienne, tandis que la province du dialecte petit-polonais ne peut accuser que des acquisitions insignifiantes.

A défaut de données précises sur l'anthropologie de la Pologne jadis prussienne, nous sommes obligés de nous baser sur les résultats obtenus par l'enquête sur la pigmentation des écoliers qui furent étudiés sous la direction de Virchow. On a pu constater alors :

Que le territoire kachoubien (côte Baltique) se distingue par sa pigmentation plus claire et le territoire silésien par sa pigmentation plus foncée, en comparaison avec le territoire de la tribu grande-polonaise ;

Et que les lignes qui délimitent ces provinces anthropologiques au point de vue de la pigmentation correspondent aux limites ethniques de ces tribus polonaises.

Grâce au fait qu'une partie du territoire grand-polonais et silésien dépassant les limites anciennes de l'Etat prussien a pu être étudié, nous savons que le dernier est un pays à population brachycéphale, tandis que le premier possède une population dolichocéphale. Notre croquis nous permet de constater que la limite orientale de cette province dolichocéphale (moyennes de l'indice au dessous de 82) suit, avec un insignifiant déplacement vers l'Est, la limite du territoire grand-polonais (Kuyavien).

Le territoire de la tribu petite-polonaise à l'Ouest de la Vistule et du San possède une population brachycéphale (indices au-dessus de 83). Il faut noter cependant que la limite anthropologique, en comparaison avec la limite ethnique, est un peu plus considérablement déplacée vers le Sud. Dans la partie orientale, dans le territoire à l'Ouest du San, les acquisitions récentes se trouvent dans les limites de la même province anthro-

pologique qui, en dépassant le San supérieur, s'étend jusqu'aux sources du Dniestr. Ce fait suggère l'hypothèse de la reconquête d'un territoire autrefois petit-polonais qui fut ruthénisé et repolonisé après. Nous sommes obligés de mentionner cette possibilité; d'ailleurs la tribu ruthène des Lemki, qui occupent les montagnes de ce pays, est imbibée d'éléments polonais au point de vue de leur culture matérielle, ce qui a été jusqu'ici regardé comme résultat du contact avec les Polonais. Il ne faut pas aussi oublier que les habitants de la terre de Sanok qui formaient une partie du Palatinat Russe (avec la capitale à Lwow) appliquaient aux habitants de la terre de Halicz la dénomination de Ruthènes.

Le triangle entre la province brachycéphale de la Petite-Pologne et la province dolichocéphale de la Grande-Pologne est occupé par une population mésaticéphale (indices 82). Le territoire primitif du dialecte mazurien correspond à cette province anthropologique. Seulement dans la partie méridionale on voit la zone mésaticéphale occuper la bande septentrionale du dialecte petit-polonais, quoique la limite anthropologique et la limite dialectologique restent à peu près parallèles.

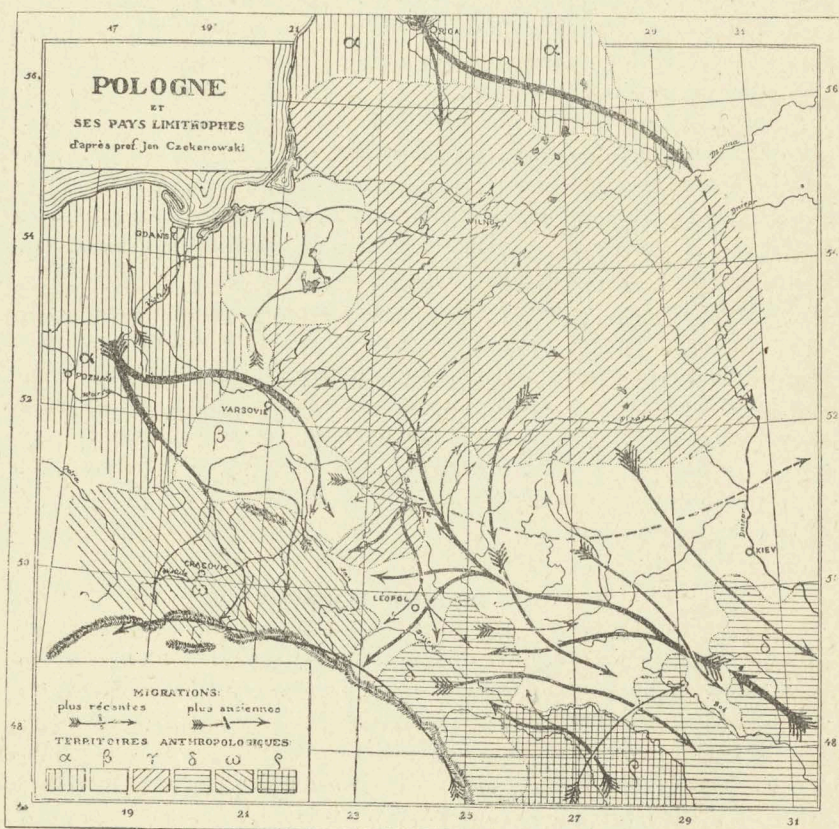
En étudiant plus attentivement la distribution des moyennes de l'indice céphalique, on aperçoit que la simplicité schématique de notre croquis est sensiblement troublée par l'influence des conditions géographiques. On voit partout, qu'en suivant les cours d'eau, dans les pays brachycéphales pénètrent les éléments dolichocéphales. Ils suivent aussi bien la Warta que la Vistule et ses affluents, à l'exception de la Narew. On remarque cette pénétration même dans les vallées du Dunajec, de la Wisloka et de la Bialka, des petits affluents méridionaux de la Vistule supérieure. Le caractère de grandes limites des provinces anthropologiques n'appartient pas seulement au cours moyen de la Narew et du Bug, mais aussi du Wieprz et de la Vistule supérieure, où les habitants du pays au Sud du fleuve sont beaucoup plus brachycéphales que ceux de la rive gauche, malgré qu'ils parlent le même dialecte. Il est évident que c'est dans les migrations de la population qu'il faut chercher l'explication de ces faits anthropologiques.

MIGRATIONS DU TERRITOIRE CENTRAL.

En étudiant les migrations anthropologiques dans le territoire central de la Pologne, on peut distinguer deux phases principales. La plus ancienne est caractérisée par la pénétration des éléments dolichocéphales de haute taille avec une direction générale vers le Sud-Est. La plus récente phase se manifeste comme une expansion des éléments mésaticéphales de petite taille qui rayonnent non seulement vers le Nord et le Sud-Est, mais surtout dans le secteur compris entre ces deux directions. Il est très important de souligner que l'Etat polonais s'organisa dans la partie occidentale du territoire ethnique actuel (bassin de la Warta) en englobant successivement la Petite-Pologne (bassin de la Vistule supérieure), qui n'a pas même conservé son nom ancien, la Silésie (bassin de

l'Oder supérieur), la Masovie (bassin de la Vistule moyenne) et, après, les terres ruthènes (Galicie orientale et Podolie), et lithuaniennes (bassin du Niémen et Dniepr). Cette expansion politique était sans doute accompagnée d'une expansion des habitants de la Grande-Pologne, alors dolicho-céphales de haute taille. Mais il est bien possible que cette expansion, à l'aube de l'histoire polonaise, ne représente que la dernière phase d'une série de mouvements. Il est notamment bien possible que notre croquis nous renseigne aussi sur les effets des plus anciennes pénétrations germaniques qui suivaient la même direction et peut-être surtout la vallée de la Vistule moyenne en se dirigeant vers les steppes de la Russie Méridionale. C'est même fort probable. Les infiltrations allemandes de l'époque de décadence de l'Etat polonais sont hors de cause, parce que les colons allemands ne se sont pas encore mélangés avec la population autochtone.

Il est hors de doute que la mésaticéphalie des confins septentrionaux de la Petite-Pologne doit être attribuée à une pénétration ultérieure des éléments de provenance grande-polonaise dans la zone des forêts qui

séparaient la province masovienne de la Petite-Pologne. A ces individus de haute taille et aux têtes longues on devrait attribuer l'augmentation de la taille et la diminution de l'indice céphalique de la bande limitrophe. Cette pénétration semble avoir longé le massif des montagnes de St-Croix en le contournant par le Nord et par l'Est. A ce mouvement il faudra probablement attribuer aussi la diminution de l'indice céphalique dans la vallée de la Wisloka. Une pénétration analogue, quoique moins évidente, peut-être plus ancienne, se manifeste par la diminution des moyennes de l'indice céphalique dans la vallée de la Nida. Les têtes relativement plus allongées dans la vallée du Dunajec au Sud de la Vistule correspondent à cette zone, tandis que l'atténuation de la brachycéphalie dans la vallée de la Bialka doit être attribué à la même cause que la haute taille des habitants des districts de Radomsk et de Bendzin et les têtes allongées des habitants du district de Wloszczowa. Pour ce mouvement le cours supérieur de la Pilica joue un rôle très important.

La pénétration des dolichocéphales de haute taille est mieux visible dans le territoire de la Vistule moyenne que dans le territoire de la Petite-Pologne. La coïncidence de la dolichocéphalie et de la haute taille est très frappante. Au Sud de Varsovie, les dolichocéphales de haute taille semblent se concentrer sur la rive droite. La diminution de la moyenne de l'indice céphalique sur la rive gauche de la Vistule en amont de l'embouchure du San peut avoir sa cause dans le fait qu'ici se rencontre le courant contournant les Montagne de St-Croix avec le courant remontant la Vistule. Il est bien possible que le dernier soit aussi la cause d'une diminution de la moyenne de l'indice céphalique dans le territoire à l'Est de l'embouchure du San.

A l'époque historique, grâce au développement d'une forte organisation politique, notre territoire jouit d'une grande tranquillité. L'accroissement de la population provoque une assez forte expansion. C'est surtout la tribu mazurienne, habitant la plus pauvre région, qui développe la plus grande activité. Ces émigrants mésaticéphales d'une taille médiocre ne se bornent pas à pénétrer vers le Sud-Est, où le nom « Mazure » devient chez les Ruthènes le synonyme de colon polonais. Il semble que la brachycéphalie atténuée de la partie Sud-Est du pays de Lublin représente l'effet d'une assez récente migration de la tribu masovienne. Elle était très forte au *xve* siècle et n'a pas cessé même à l'époque des partages de la Pologne. Le Gouvernement russe a fait de grands efforts pour détourner ce courant traditionnel. Les Mazures ont étendu leur patois sur des territoires considérables à l'Est de la Vistule, peuplés autrefois par des tribus lithuaniennes, et ont colonisé la partie méridionale de la Prusse Orientale (province d'Allenstein) dépeuplée par les Chevaliers Teutoniques installés dans le pays au *xiiie* siècle par les ducs mazoviens.

Il est important de constater que sur les limites méridionales du territoire Samogitien, dans le grand coude du Niémen, on voit une zone avec une population aux têtes allongées. Il semble qu'on voie ici la pointe extrême du territoire ayant la Pregola pour axe central. Malheureusement

nous ne possédons pas d'informations précises sur l'anthropologie de la Prusse orientale. On peut toutefois affirmer que les dolichocéphales blonds de haute taille ne peuvent pas être mis en cause. D'après la statistique des conscrits du Royaume de Pologne (1890-1898) on a ici des gens d'une taille inférieure. D'après l'enquête sur la pigmentation des écoliers de l'Allemagne, nous savons que le bassin de la Pregola possède une population plus foncée que les pays limitrophes au Sud et au Nord, et que cette province se rattache à la population de la province d'Allenstein, repeuplée au cours du ^{xiv}^e et ^{xv}^e siècles par les colons mazuriens venant de la Pologne. C'est sans doute dans le bassin de la Vistule qu'il faut chercher le pays d'origine de cette zone anthropologique.

La pigmentation plus foncée de la population du territoire de la Vistule inférieure, surtout de sa rive gauche, doit être attribuée à une infiltration relativement récente des éléments venant de l'intérieur de la Pologne, peut-être à l'époque de la domination des Chevaliers Teutoniques ou même après. Autrement on ne saurait expliquer pourquoi la vallée de la Vistule possède plus d'éléments foncés que le pays éloigné du fleuve, tandis que les affluents de la mer Baltique sur le territoire allemand en possèdent moins. La thèse de la diffusion des éléments de l'intérieur par le territoire de la Vistule est appuyée par les faits linguistiques qui démontrent la même tendance dans l'absorption du patois kachoubien. La supposition que les territoires à l'ouest de la Vistule inférieure et le cours de la Pregola aient pu conserver une très ancienne population est très difficile à défendre parce que ces terrains marécageux furent peuplés à une date assez récente.

L'îlot brachycéphale sur la rive gauche de la Vistule, en amont de l'embouchure de la Pilica, représente sans doute l'effet d'une colonisation du ^{xvi}^e siècle. Les colons qui défrichaient les forêts des domaines royaux venaient de l'embouchure du San. Jusqu'à présent une partie des habitants du pays est nommée « Posaniaki ».

PÉNÉTRATIONS BALTES.

La Dwina et ses pays riverains offrent un exemple classique de la pénétration de la dolichocéphalie de la côte Baltique dans l'intérieur du continent. De très basses moyennes de l'indice céphalique semblent ici pénétrer jusqu'au cours supérieur du Dniepr. Concentrées sur le territoire Letton et Lettgalien, elles dépassent leurs limites ethnographiques et entrent dans le territoire des Ruthènes blancs jusqu'à Witebsk. Il est même possible que les dolichocéphales constatés par Piontkowski près de l'embouchure du Sogé forment la pointe extrême de cette zone de pénétration. Ici on se trouve déjà sur la fameuse route du Dniepr qui reliait les pays Varègues à Byzance, route qui a joué un rôle si important dans l'histoire des premiers Etats russiens organisés par les Varyago-Russes scandinaves. Il faut constater, d'ailleurs, que des zones dolichocéphales,

constatées dans les territoires ruthènes à l'Est du cours inférieur du Dniepr, peuvent se trouver en relation avec cette pénétration ancienne des gens du Nord, quoique la majeure partie de la population ait été détruite ou refoulée vers le Nord-Ouest par les nomades turcs et que la population restée sur place ait été imbibée du sang des colons brachycéphales venant de l'Ouest.

La dolichocéphalie pénétrant du côté du golfe de Riga ne se limite pas à suivre le cours de la Dwina. Nous la voyons aussi dans le bassin de l'Aa Courlande. Elle entre dans les pays lithuaniens suivant à peu près la limite entre les Samogitiens et les Lithuaniens de l'Est en repoussant les brachycéphales vers l'Est et l'Ouest et en se dirigeant vers le grand coude du Niémen. Il n'est pas sans intérêt scientifique de constater que le même pays, au cours du xixe siècle, a reçu une forte infiltration de la grande propriété allemande (Balte), favorisée par la politique antipolonaise du Gouvernement Russe. Les gens du littoral baltique s'installaient attirés par le sol fécond du pays. Il est possible que nous ayons pu observer ici la répétition d'un des plus anciens procès historiques, malgré que les données ethnographiques actuellement connues ne soient pas en état de nous fournir des informations précises.

Concernant les moyennes relativement basses de l'indice céphalique du pays de Wilno, il faut noter qu'il est bien possible qu'elles doivent être interprétées par le fait qu'ici semblent se rencontrer les pointes extrêmes de la pénétration de hauts dolichocéphales blonds remontant la vallée de l'Aa Courlande avec les petits mésocéphales venant de la Prégola et peut-être même de la lisière méridionale de la Prusse Orientale. Ces migrations se déroulent sur les confins orientaux et méridionaux du territoire Samogitien qui reste à l'abri.

Le Niémen ne joue aucun rôle comme zone de pénétration des éléments dolichocéphales. Sa passivité anthropogéographique qui le distingue des autres affluents de la Baltique, doit être mise en relation avec les changements relativement récents de son cours. A cause d'eux, il est encore peu commode comme voie d'eau et devait être fort peu accessible dans un passé plus reculé. Néanmoins de ces faits on peut conclure que la pénétration dolichocéphale de haute taille ne peut pas être regardée comme un phénomène tout à fait récent, c'est-à-dire historique. Elle n'a pas pu aussi être contemporaine des conquêtes des Varyago-Russes. Nous savons qu'à cette époque la route de la Dwina ne jouait aucun rôle.

TERRITOIRES SUD-EST.

Les terres au Sud-Est du territoire ethnographique polonais possèdent un relief anthropologique extrêmement varié. On peut ici distinguer plusieurs provinces anthropologiques malgré que la majorité de la population parle des patois ruthènes. Nous avons deux provinces brachycéphales de la Galicie orientale et des Steppes du Midi séparées par la province de mésaticéphalie volhynienne qui s'étend fortement atténuée

dans la Podolie Orientale, et, paraît-il, une province dolichocéphale sur le territoire roumain à l'extérieur du coude des Carpathes, sans compter les enclaves isolées.

La province brachycéphale de la Galicie Orientale est séparée du bloc brachycéphale de la Petite-Pologne par les enclaves dolichocéphales au Sud des sources du Dniestr et à l'Est du San. Ce dernier territoire, en raison de la pauvreté de son sol, n'a pas attiré des immigrants dans les temps historiques et il est peu probable qu'on puisse ici espérer retrouver des colons récents venant de la Vistule. L'accès de ce territoire est barré par des brachycéphales, habitants d'un pays non moins pauvre.

Tandis que la population au Nord du Dniestr supérieur accuse de fortes infiltrations des individus aux têtes allongées et des blonds brachycéphales, les montagnes de la Galicie Orientale représentent une province anthropologique relativement très homogène caractérisée par ses brachycéphales foncés de haute taille, qui semblent se rattacher à travers la Hongrie (Transylvanie) à la province brachycéphale de la Yougoslavie. Ce fait important pose la question de savoir si ce n'étaient pas les Slovènes Panonniens anéantis par l'invasion des Magyars qui formaient le « missing link » ? Il ne faut pas oublier que la différenciation des Slaves orientaux et méridionaux (Yougoslaves) est un fait relativement récent.

D'après Volkow, les Russiens des steppes de la Russie méridionale appartiennent au même type anthropologique que les brachycéphales habitant les Carpathes de la Galicie Orientale.

A l'Est du Bug et au Sud des marais du Pripet, sur le territoire mésaticéphale de la Volhynie, en concordance avec ses grands cours d'eau s'écoulant vers le Nord, on peut distinguer trois zones anthropologiques. La zone centrale comprise entre les rivières Styr et Slucz est moins dolichocéphale que les deux zones latérales à l'Est et à l'Ouest. La dernière, coincée entre le Bug et les marais de Pinsk, s'avance très loin vers le Nord, tandis que les deux autres se heurtent au rideau des populations brachycéphales de la zone marécageuse. La population mésaticéphale de la Podolie possède les mêmes moyennes de l'indice céphalique que la population de la zone centrale de la Volhynie. Aussi les enclaves mésaticéphales de la Galicie Orientale doivent-elles être mises en relation avec la province volhynienne.

A l'Ouest du Bug nous voyons une zone nettement brachycéphale.

Le fait constaté par J. Pasternak que les Roumains de Bukovine sont moins brachycéphales que les Ruthènes du même pays, concorde avec le fait de la dolichocéphalie des habitants de la Bessarabie Septentrionale. Il semble que les terres à l'Est et au Sud des Carpathes forment une grande province dolichocéphale qui englobe non seulement les terres roumaines mais aussi le territoire bulgare. Sa pointe extrême n'apparaît pas seulement dans notre croquis sur le Dniestr moyen dans les districts limitrophes de la Galicie Orientale et de la Bukovine. De même l'enclave dolichocéphale sur le Boh trouve une explication dans la colonisation roumaine. D'ailleurs il est fort probable que l'atténuation de la brachy-

céphalie sur les crêtes des Carpathes, aussi bien que sur les territoires dolichocéphales de la Slovaquie du versant méridional des montagnes, doit être attribuée aux infiltrations provenant de cette province de dolichocéphalie balkanique. Il est bien connu que les pasteurs roumains accompagnés de leur troupeau parcouraient non seulement les hauts pâturages de la péninsule balkanique jusqu'au centre de la Grèce, mais suivaient les Carpathes jusqu'en Moravie et en Silésie. Dans ces deux pays les montagnards carpathiens sont nommés « Valaques » (Walasi) c'est-à-dire habitants de la Valachie, malgré qu'ils parlent deux idiomes différents : le moravien (tchèque) en Moravie et le polonais en Silésie. En Pologne, jusqu'à la fondation du moderne Royaume de Roumanie, on se servait de ce nom pour indiquer en général les Roumains (Woloch), tandis que les Hongrois usent du nom de Olach.

TERRITOIRE NORD-EST.

Sur l'anthropologie des confins Nord-Est de la Pologne nous sommes fort peu renseignés. Nous n'en savons guère plus que sur la Pologne jadis prussienne. Les pays de Grodno, de Mohylew, et la majeure partie du pays de Minsk, n'ont pas encore été explorés, et on connaît seulement les chiffres sur la taille des recrues (levées de 1874 à 1883) publiés par Anuczyn.

Néanmoins les faits constatés jusqu'ici permettent de formuler plusieurs thèses d'une très grande importance pour l'anthropologie générale de l'Europe. Je me bornerai à mentionner :

a) Le territoire entre le Pripet et la Dwina est caractérisé par les brachycéphales blonds de taille relativement haute ;

b) Les éléments de ce type sont plus nombreux sur les confins dudit territoire que dans son centre plus accessible. Nous les voyons en grand nombre dans la zone marécageuse du Pripet, à l'Ouest du Bug, dans le bassin de la Narew, en Samogitie (surtout au Nord du Niémen supérieur), au Sud de la Dwina et même à l'Est du Dnieper au-dessus de l'embouchure de la Beresina. Mais on les voit aussi en grand nombre dans la région lacustre du bassin de la Swienta (districts de Wilkomierz et Jeziorosy) et dans les grandes forêts au Nord du Niémen supérieur (district d'Oszmiana) ;

c) Dans le centre, entouré par les inaccessibles pays nommés ci-dessus, au Sud du Niémen supérieur, les brachycéphales blonds de haute taille sont moins nombreux que sur les périphéries. Nous sommes ici sur l'ancienne grande route européenne, qui joint la Pologne avec Moscou ;

d) Une pointe du territoire des brachycéphales blonds de haute taille descend à l'Ouest du Bug jusqu'au San et au Dniestr ;

e) Le territoire du Niémen supérieur, le pays de conservation des anciens Lithuaniens, ne forme pas une zone de pénétration des dolichocéphales de la Baltique dans son *hinterland* ;

f) Au Sud du Niémen supérieur, dans le district de Sluck, malgré la

basse moyenne de l'indice céphalique, on peut constater les traces des brachycéphales fonceés de haute taille, du type des habitants des steppes du Midi ;

g) Le territoire de Nowgorod, foyer d'une grande expansion colonisatrice vers l'Est surtout, appartient, paraît-il, à la province des mêmes brachycéphales blonds de haute taille, comme il a été démontré par les travaux de Tshepourkowsky et Zolotarew. Il est séparé de notre territoire par la zone de pénétration de dolichocéphales blonds suivants la Dwina.

Si l'on envisage les faits mentionnés ci-dessus et surtout la configuration générale de cette province anthropologique, on est obligé de conclure qu'il s'agit ici d'un grand bloc dissous par des vagues de migrations venant du dehors. On peut aussi supposer que ce bloc était plus ancien que la pénétration des dolichocéphales remontant la Dwina, parce que ce sont eux qui l'ont découpé sur cette ligne.

Il est très utile de noter ici que d'après le célèbre philologue russe *Szachmatow* le territoire de Nowgorod fut slavisé par les Yougorussiens remontant, du Midi, la fameuse route des Varyagues vers Byzance. Cette opinion nous oblige à nous demander si notre province anthropologique ne devrait être mise en une relation quelconque avec l'ancien domaine de la tribu lithuanienne ; surtout si l'on n'oublie pas que les Lithuaniens disparaissent avec une rapidité sans pareille. En tout cas il s'agit ici d'une époque très ancienne, parce que l'expansion politique des Lithuaniens, dès les ^{xiii}^e et ^{xiv}^e siècles, s'est portée sur des terres habitées par des populations parlant des langues slaves. Cette expansion pourrait peut-être représenter jusqu'à un certain degré une revendication « anthropologique », mais non pas ethnique.

Il y a dix ans, j'ai formulé la thèse que la noblesse polonaise est composée des mêmes éléments que le peuple, mais qu'elle se distingue par une abondance plus considérable de brachycéphales blonds de haute taille. Maintenant je dois souligner que mon opinion se basait sur quatre séries d'observations, dont deux provenaient de la province envisagée ici, la troisième, de son territoire limitrophe (Plock-Plonsk), et la quatrième de l'Ukraine, dont la noblesse polonaise a été formée en grande partie par les descendants des originaires de ce territoire de brachycéphales de haute taille. La grande masse de la petite noblesse polonaise, qui remontait sans cesse à travers les siècles dans les hautes classes de la société, est concentrée sur le territoire de notre province anthropologique, et la différence actuelle entre les nobles et le peuple peut être due à cette diffusion. Nous ne connaissons pas encore les différences anthropologiques entre ces deux classes dans les provinces de la Petite-Pologne et de la Grande-Pologne, où cette diffusion était beaucoup plus faible.

MIGRATIONS DU TERRITOIRE SUD-EST.

Les effets de la pénétration des dolichocéphales blonds de l'Aa Cour-

lande et des petits mésaticéphales du bassin de la Pregola et de la Mazurie prussienne, s'ils se laissent constater même dans le pays de Wilno, sont trop faibles pour nous expliquer le fait de la prédominance des têtes plus allongées au Sud du Niémen supérieur. La présence de brachycéphales fonceés de haute taille doit attirer notre attention vers le Midi.

Szachmatow, le célèbre philologue russe, à la suite de ses observations linguistiques, arrive à la conclusion que la population russe du Midi, refoulée par les nomades des steppes vers la fin du premier millenaire, se déplaça vers le Nord-Ouest et trouva un abri en Galicie Orientale, en Volhynie et dans les pays limitrophes. A ces déplacements il faut attribuer cette avance extrême des dialectes Yougo-russiens (ukrainiens) que nous rencontrons même dans le district de Bielsk sur le Bug inférieur.

Malheureusement nous ne sommes pas informés sur l'anthropologie de ce district, mais nous savons que le district de Brest-Litowsk, situé au Sud de celui de Bielsk, appartient à la province anthropologique volhynienne qui s'étend ici très loin vers le Nord, encoincée entre la zone marécageuse et le Bug.

Ces concordances frappantes entre les résultats des études anthropologiques et ceux des études linguistiques permettent d'admettre que les populations mésaticéphales de la Volhynie furent mises en mouvement par les survivants de la population qui a jadis habité les steppes au Nord de la Mer Noire.

Nous sommes alors en état d'expliquer pourquoi non seulement les îlots mésaticéphales de la Galicie Orientale à l'Est du San, au Sud du Dniestr supérieur, et entre Dniestr et Bug, mais aussi les territoires mésaticéphales au Sud du Niémen supérieur et du grand coude du Bug (district de Sokolów) semblent posséder une population analogue à celle de la Volhynie. Concernant la population mésaticéphale du district de Biala Siedlecka, nous savons qu'elle est formée en grande partie par des colons provenant de la rive opposée du Bug et que cette colonisation volhynienne eut lieu dans un passé fort peu éloigné.

Le mouvement migratoire de la population volhynienne, refoulée par le choc des habitants des steppes fuyant devant les nomades, permet aussi d'expliquer la structure anthropologique du pays au Nord et à l'Est du Pripet. On comprend alors la division de ce bloc par un coup porté du Sud dans son coin Sud-Ouest.

Les zones dolichocéphales et mésocéphales qui s'enfoncent du côté de l'Aa Courlande et de la Pregola ne pénètrent guère profondément dans ce bloc continental.

Autrement on ne pourrait pas expliquer le fait que les gens du même type brachycéphale et blond, en suivant le cours supérieur du Bug, ont pénétré jusqu'au delà du pays de Lwow. Ce seront probablement les habitants de la rive à droite du Bug moyen, refoulés par les mésaticéphales, qui s'enclavèrent entre les brachycéphales des marais de Pinsk et de la rive gauche du Bug. En relation avec les mêmes mouvements se trouve

peut-être précisément la pointe de population brachycéphale dans le district de Lublin.

On serait aussi extrêmement embarrassé, si l'on n'admet pas cette hypothèse, par la présence en quantité notable d'éléments à caractère de population brachycéphale, de la Russie méridionale au Sud du Niémen supérieur. Ce seront sans doute les éléments refoulés qui ont passé à travers la Volhynie et qui ne se sont pas arrêtés avant de trouver un abri de l'autre côté des marais de Pinsk.

La population des steppes au Sud du bassin du Pripet et plus à l'Est représente une formation récente. Ces pays dépeuplés définitivement au cours du ^{xvii}^e siècle, quand l'Ukraine subit un bouleversement pareil à celui que nous voyons actuellement, furent repeuplés en majeure partie par les colons venant du dehors, surtout de la province brachycéphale de la Galicie Orientale, de la province mésaticéphale de Volhynie, et de la province brachycéphale du Pripet. Grâce à ce fait, nous voyons des rayons des différentes formes de têtes s'étendre vers le Sud-Est. Le premier suit la rive gauche du Dniestr, le second s'étend à l'Est du Boh, et le troisième descend à l'Ouest du Dniepr.

Ce développement se manifeste aussi dans le domaine de la *dialectologie*.

Dans les territoires situés plus à l'Est, et en Crimée, les éléments brachycéphales sont plus nombreux. La colonisation serbe et l'influence des éléments mongoliques étaient trop faibles pour provoquer un effet pareil. Il faut admettre que dans ces pays où la colonisation venant de la Volhynie se faisait moins sentir, l'ancienne population, quoique très décimée, se conservera dans un état de plus grande pureté.

La mésaticéphalie de la population volhynienne et de sa zone de colonisation ne peut pas être regardée comme un argument contre la thèse de la primitive unité (homogénéité) anthropologique du peuple ukrainien (yougo-russien) proclamée par Volkow et défendue avec beaucoup d'énergie et d'érudition par Hruszewski. La population de la Volhynie aussi bien que la population de la Polésie, si différentes entre elles, possèdent des caractères spéciaux qui les distinguent des autres peuples parlant les dialectes yougo-russiens (ukrainiens). Il est possible qu'elles aient appartenu autrefois à des groupes ethniques différents et qu'elles aient été assimilées à une époque ultérieure en conséquence des mouvements des peuples refoulés des steppes vers le Nord-Ouest. La grande force assimilatrice a toujours formé un trait caractéristique des Slaves orientaux et méridionaux.

Il semble d'ailleurs que dans un passé peu éloigné la Volhynie formait une province unique avec le territoire mésaticéphale de la Vistule moyenne. On peut supposer que ce n'est que le repli des habitants de la rive droite du Bug, refoulés par le choc venant des steppes du Midi, qui sépara ces deux parties d'une province anthropologique autrefois unique. Les brachycéphales blonds remontant à l'Ouest du Bug vers le Midi effectuèrent cette division territoriale. Si l'on envisage le fait que la séparation entre les provinces anthropologiques de la Volhynie et du bassin de la Desna

aurait pu se produire même plus tard à l'époque de la repopulation de l'Ukraine au XVIIIe siècle, par les mouvements des colons, émigrants du pays marécageux du Pripet, on doit constater pour un passé peu reculé une bande mésaticéphale de la Vistule jusqu'au cours moyen de la Desna. Ce fait étonnant représente-t-il l'illustration anthropologique de la thèse de *Szachmatow* basée sur des considérations linguistiques ? Le savant russe est arrivé à la conviction que les tribus polonaises poussèrent jusque dans le bassin de l'Oka avant l'apparition de tribus russiennes dans ces pays.

TYPES ANTHROPOLOGIQUES.

On s'est habitué en parlant de l'anthropologie de l'Europe à ne distinguer que trois types anthropologiques : le nordic, l'alpin et le méditerranéen. Cette thèse résulte des études sur l'anthropologie de l'Europe occidentale et ne peut pas être acceptée pour l'Europe centrale et orientale *à priori*. Sa généralité fut mise en doute par Deniker, et ses conclusions trouvent des confirmations dans les résultats de nos recherches.

Nous avons pu constater par exemple, dans les districts de Plonsk sur la Vistule moyenne en pays masovien, que les éléments plus brachycéphales accusent une taille un peu plus haute, un corps sensiblement plus long, et une face plus arrondie. *Tshepourkowski* a pu constater, pour les Grands-Russes de la région des montagnes Waldai, que la brachycéphalie est accompagnée d'une pigmentation plus claire et d'une taille plus élevée. Des faits pareils ne trouvent pas d'explication si l'on se limite à distinguer seulement les trois types anthropologiques ci-dessus mentionnés. Il est bien difficile de s'imaginer la formation d'un mélange pareil. Il faudrait renoncer aux expériences qui ont été réunies en étudiant les lois de l'hérédité.

Si l'on se met à la recherche de combinaisons qui se réalisent avec une fréquence relativement plus grande dans les différentes provinces anthropologiques, sans préjuger d'avance ce qu'on veut trouver, sans préjuger quelle combinaison de caractères doit être regardée comme primitive comme secondaire ou accidentelle, on simplifiera sensiblement la discussion scientifique du problème. On s'épargnera alors les raisonnements tortueux qui encombrèrent même une œuvre d'aussi haute valeur que l'étude d'Ammon sur l'anthropologie des Badois.

Notre croquis des moyennes de l'indice céphalique attire l'attention sur une série de provinces anthropologiques. Il s'agit maintenant de fixer les types principaux de leur population.

Il est facile de deviner que les poussées des éléments dolichocéphales venant du littoral Baltique suivant les fleuves Warta, Vistule, Dwina doivent être attribuées au type nordic. Nous l'indiquerons par la lettre α . Ses traits caractéristiques, la haute taille, longue face, nez fin et pigmentation claire, permettent de le reconnaître dans le pays de la Grande-Pologne. Il est aussi plus que probable que sa prépondérance encore plus

accentuée se manifeste dans le pays kachoubien. Les adeptes de Gobi-neau en profiteront sans doute pour souligner que ce n'est pas un hasard que la formation de l'Etat polonais vers la fin du premier millénaire ce soit accomplie dans cette province en englobant successivement les terres situées plus à l'Est.

La Silésie et la Petite-Pologne sont très apparentées. On se trouve ici dans le pays du type alpin. Nous l'indiquerons par la lettre ω . On voit sans peine sa brachycéphalie prononcée, sa taille médiocre, sa tendance aux yeux gris accompagnées d'une chevelure foncée et d'un nez saillant. Nous sommes ici sur le versant du massif central européen qui forme son vrai domaine.

Pour donner la description du type caractéristique pour la province mazovienne et sans doute aussi pour la Volhynie, il faut abandonner le terrain conventionnel des trois principales composantes de la population européenne. Nous ne le retrouvons pas dans ce schéma. Il n'y trouve plus de place. Il est mésaticéphale (indice vers 82), petit, a une face allongée, un nez court, large, retroussé, avec une pigmentation relativement foncée et des cheveux lisses. Formant partout la base de la population non seulement en territoires ethnographiques polonais, mais aussi dans les territoires étendus à l'Est et peut-être même au Sud des Carpathes, c'est en Masovie, dans les territoires les plus à l'abri, qu'il ressort dans la forme la plus pure. C'est à lui qu'il faut attribuer la petite taille de la population de la Pologne et de ses pays limitrophes. Même les pays des « alpins » polonais se distinguent des territoires alpins du massif central par la petite taille. C'est la « race orientale » de Deniker. Je l'ai décrite comme « type pré-Slave » et l'ai indiquée par la lettre β .

La province mésaticéphale de la Volhynie représente sans doute le domaine du même « type pré-slave » (β). Malheureusement le pays est fort peu exploré. Il est possible qu'on retrouvera ici aussi des traces d'autres très anciennes populations. La Volhynie se trouve sur la grande route unissant l'embouchure de la Vistule avec les steppes du Midi.

Le territoire à l'Est de la Vistule et au Nord du Pripet est caractérisé par les brachycéphales de haute taille, à la face courte, large, au grand front, aux cheveux blonds et yeux avec une tendance aux nuances vertes. Je les ai décrits comme le « type γ » sans prendre partie pour un nom quelconque. C'est une mesure de prudence. Il est sans doute identique au « type de Waldai » (Nowgorod) de Tshepourkowsky, très probablement au « type sarmate » de Holder, et peut-être même au « type lorrain » de Collignon. Il a déjà été mentionné que les territoires du type γ ont beaucoup souffert en conséquence des mouvements des habitants de la province volhynienne refoulés par les peuples fuyant devant les nomades et envahissant les steppes du Midi. J'ai noté aussi les pénétrations venant du côté du littoral balte qui doivent être attribuées à une époque plus reculée et les infiltrations relativement récentes venant du côté de la Prusse orientale. Toutes ces invasions et infiltrations donnèrent à notre province une structure extrêmement peu homogène.

La Galicie Orientale, à l'exception des territoires à l'Est du San et du territoire des sources du Dniestr, forme le domaine de grands brachycéphales foncés, de haute taille, qui doivent être identifiés avec le « type dinarique » de la Yougo-Slavie. Je l'ai indiqué par la lettre δ . Le même type joue un rôle prédominant dans les steppes de la Russie méridionale. L'unité du type anthropologique des Yougo-Slaves et de Yougo-russiens correspond à leur ancienne unité anthropologique.

Le type dolichocéphale et foncé de la Roumanie à l'Est et au Sud des Carpathes (nous l'indiquerons par la lettre ς) est trop peu connu pour pouvoir affirmer qu'il soit identique au type méditerranéen. La thèse sur l'identité des éléments principaux de ces deux zones dolichocéphales de la Roumanie et de la Méditerranée se heurte au fait anthropologique de la haute taille des Roumains modernes. On ne pourra résoudre cette question qu'après avoir étudié l'influence de l'élément dinarique sur la population roumaine. Les Roumains de Transylvanie appartiennent paraît-il à la race dinarique.

Les dolichocéphales des Balkans ont aussi contribué à la structure anthropologique de la Pologne et de ses pays limitrophes, quoique actuellement on ne puisse pas trouver beaucoup de traces. Nous avons déjà parlé des infiltrations dolichocéphales remontant la vallée du Dniestr, de colonisation récente de la Podolie méridionale dans le bassin du Boh, et de migration de pasteurs Valaques qui, suivant les hautes plaines herbeuses (poloniny), pénétraient avec leurs troupeaux jusqu'en Moravie. C'est avec eux sans doute qu'il faudra mettre en relation les territoires dolichocéphales de la Slovaquie sur lesquels nous sommes très peu renseignés. Au nord des Carpathes, les traces anthropologiques de la migration des pasteurs valaques sont très faibles et il est possible qu'elle se limitent à un changement peu considérable des caractères des habitants des montagnes.

En terminant ce bref aperçu des types anthropologiques de la population, je dois noter qu'il est très probable qu'avec les progrès des études on trouvera encore d'autres résidus des plus anciens habitants ou immigrants, même jadis peu nombreux, maintenant dispersés. Trop faibles pour se manifester comme une province, ils échappent quand on applique la méthode d'analyse cartographique. Je me bornerai à citer les extrêmes dolichocéphales de petite taille, à chevelure très claire. Je les ai indiqués comme « type ϵ ». Ils semblent être relativement fréquents chez les Esthoniens, mais nous les voyons aussi au Nord de la Vistule, quoique en très petit nombre.

STRUCTURE ANTHROPOLOGIQUE.

Sur la structure anthropologique de la population nous sommes fort peu renseignés. Je comprends sous ce terme la série des ondes humaines successives qui envahissaient les pays ou s'infiltraient dans sa population.

On ne peut pas encore maintenant, en termes d'une chronologie relative, préciser la série de l'apparition des types que nous venons de fixer dans notre territoire. Que les grandes expansions aient eu lieu, on en trouve la preuve dans le fait que tous nos territoires anthropologiques possèdent une population très mélangée et qu'on retrouve les mêmes éléments presque partout et dans différentes classes de la population. Seulement leur force numérique varie très sensiblement.

Il y a dix ans, j'ai analysé les séries d'observations faites par différents auteurs polonais. Je me permets de reproduire ces résultats. Le tableau suivant nous donne pour chaque série les trois types les plus nombreux dans leur ordre de fréquence en commençant par le type prédominant.

Provenance de la série	Type prédo- minant	Type second	Type troisième	Observateur
	d'après sa fréquence	d'après sa fréquence	d'après sa fréquence	
Paysans du district de Plonsk.....	α	β	γ	Rutkowski.
— du gouvernement de Lomsk..	β	α	γ	Talko-Krincewicz
— du district de Lenczyca.....	β	α	γ	Bochenek.
— du district de Lublin.....	β	γ	δ	Talko-Krincewicz
— de la Podolie.....	β	γ	δ	»
— de l'Ukraine.....	γ	δ	β	»
— de la Polésie.....	β	γ	α	»
— de la Samogitie.....	γ	β	α	»
— de la Lithuanie.....	γ	β	α	»
— de la Ruthénie Blanche Occid.	β	γ	α	»
— — — Orientale.	β	γ	α	»
Lettgaliens du Gouvernement de Witebsk	β	α	γ	»
Noblesse polonaise du gouvernement :				
de Plock.....	β	γ	α	Rutkowski.
de Lomza.....	β	γ	α	Olechnowicz.
de Lublin.....	γ	β	δ	»
de l'Ukraine.....	γ	β	δ	Talko-Krincewicz

Les résultats de nos analyses correspondent bien à l'actuelle carte anthropologique, quoique je connusse alors fort peu de choses sur la distribution des moyennes de l'indice céphalique qui m'a maintenant servi comme guide. Ce fait est attesté par le croquis de l'indice céphalique publié avec les résultats de ces analyses. Concernant les dernières, on peut dire après dix ans que c'est seulement pour les paysans de la Polésie qu'il faudrait changer les places des deux premières lettres et indiquer comme type prédominant γ . J'ai attribué une trop grande importance à la taille.

Il est certain que le progrès de l'archéologie préhistorique permettra de fixer la chronologie relative des apparitions de nos différents types dans le pays. Même les matériaux accessibles dans différentes collections suffiraient à jeter beaucoup de lumière sur ces problèmes. Malheureusement on n'est pas encore arrivé à une collaboration des archéologues avec les anthropologues.

A cause de ce déplorable défaut de coordination, nous sommes très peu renseignés sur les changements anthropologiques de la population dans le passé. Il est seulement sûr qu'ils ne consistaient pas en une disparition ininterrompue des éléments dolichocéphales. Au point de vue de l'indice céphalique, on a pu constater de grandes fluctuations qui correspondent probablement à l'apparition des différentes ondes humaines. Vers la fin de l'époque néolithique, la population était beaucoup plus dolichocéphale qu'auparavant. A l'époque du bronze, elle semblait posséder des têtes rondes, tandis qu'ensuite nous avons des peuples très dolichocéphales. Dans la période historique, les éléments dolichocéphales manifestent une forte tendance à diminuer en nombre, quoique à l'époque germanique nous voyons un accroissement passager de la dolichocéphalie.

Un millénaire suffit pour permettre de constater de très grands changements. Il est aussi sûr que les éléments dolichocéphales qui apparaissent dans le passé n'appartiennent pas à la même race. On peut constater l'existence d'un type peu fréquent qui semble joindre un très haut degré de dolichocéphalie et une petite taille.

Pour ouvrir la discussion de ces importants problèmes, je me permettrai de communiquer quelques impressions produites par la lecture de notre littérature paleoanthropologique.

Il semble qu'à l'époque néolithique le « type pré-slave » (β) prédominait non seulement en Pologne mais aussi dans ses pays limitrophes. D'après les résultats obtenus par Reche, il faut admettre que c'est le type β qui précédait les Alpains (ω) en Silésie. Malgré ses reculs il ne se trouve pas même maintenant en état de décadence et de disparition.

Les migrations de la tribu masovienne dans les temps historiques ont considérablement contribué à son extension.

Citons comme exemples la colonisation polonaise de la bande méridionale de la Prusse Orientale et ses infiltrations sur la rive gauche de la Vistule inférieure. On peut supposer qu'il s'agit ici d'un vieux type autochtone bien adapté au milieu.

Vers la fin du néolith, en Silésie, apparaissent, d'après Reche, les dolichocéphales extrêmes. Il me semble qu'ils se laisseront identifier avec notre « type » ». En Pologne on voit ce type en état de dégénérescence et de disparition rapide.

Quand on envisage le fait que le type nordic (α) et dinaric (δ) développent une très grande activité dans les temps historiques on est disposé à leur attribuer une apparition récente. C'est indiscutable pour beaucoup de pays. Mais la généralisation de ces faits sans l'appui de la paléoanthropologie est très dangereuse. Nous avons pu constater des migrations tout à fait récentes du type pré-slave (β) quoique ce soit sans doute un des plus anciens éléments de la population européenne. Néanmoins on peut envisager la possibilité que les types ρ et γ appartiennent aux formations plus anciennes que α et δ .

L'ordre mentionné ci-dessus ne devrait-il pas être mis en relation avec les fluctuations des moyennes de l'indice céphalique à travers les âges?

C'est une grande question. La réponse n'est pas possible sans application des très exactes méthodes quantitatives. La méthode d'introspection morphologique n'y suffirait pas. Du moins elle ne donnera pas les moyens de sortir du domaine des discussions stériles qui ont découragé le monde scientifique de la paléoanthropologie des époques au-dessus du paléolith.

CONCLUSIONS.

En résumant les résultats des recherches anthropologiques en Pologne et dans ses pays limitrophes, on peut formuler les thèses suivantes :

a) L'actuel relief anthropologique du pays se trouve en relation avec les grands mouvements migratoires des derniers 1500 ans.

b) Les provinces anthropologiques accusent une corrélation avec les territoires ethniques.

c) On peut distinguer 7 provinces anthropologiques :

d) Aux dites provinces correspondent 6 différents types anthropologiques (α , β , γ , δ , ρ et ω).

e) Il y a encore d'autres types qui échappent ordinairement à cause de leur rareté relative, comme par exemple le type ϵ , qui était autrefois plus fréquent.

f) La base de la population est formée par le type β , représentant peut-être les plus anciens autochtones du pays.

g) L'indice céphalique accuse des fluctuations à travers les époques archéologiques qui correspondent sans doute à l'apparition des différents types anthropologiques dans le pays.

h) Si l'on veut coûte que coûte soutenir la thèse des trois éléments principaux de la population européenne, appuyée sur la suggestion de César concernant la population de la Gaule, si on se décide à regarder les types γ et δ comme variations du type alpin et le type ρ comme variations du type méditerranéen, ce sont les types β et ϵ , tous deux représentants des plus anciennes couches de la population, qui nous causent de grandes difficultés.

BIBLIOGRAPHIE.

Abréviations.

MAAE : Materjaly antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne Kraków.

ZWAK : Zbiór wiadomości do antropologii krajowej Kraków.

JAR : Journal anthropologique russe Moscou (diss.). Thèse universitaire.

ANUCZIN D. N. — Sur la distribution de la taille de la population de la Russie. St-Petersbourg, 1889 (russe).

BARONAS. — Contribution à l'anthropologie de la tribu lithuanienne, Jar, 1904.

- BOCHENEK A. — Główne cechy charakterystyki antropologicznej ludności włościańskiej okolic Kutna i Leczczy. Maae, tom VII, Kraków, 1902.
- Materiały do charakterystyki antropologicznej ludności Królestwa Polskiego. Maae, tome IX, Kraków, 1904.
- BRENNSOHN I. — Zur Anthropologie der Littaner. Dorpat, 1883 (diss.).
- BUKONTAS D. — Is Ezerenu apylinkes lietuviu antropologijos. Lietuviu tauta. Wilno, 1910.
- CZEKANOWSKI J. — Beiträge zur Anthropologie von Polen. Archiv für Anthropologie, Band X N. F. Brunswick, 1911.
- Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii. Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Warszawa, 1913.
- Bilans społeczno-antropologiczny Królestwa Polskiego. Księga pamiątkowa ku czci Orzechowicza. Lwów, 1916.
- DANIŁOWICZ-STRZELBICKI K. — Przyczynek do badań antropologicznych nad ludnością Królestwa Polskiego. Zdrowie, Suplement. Warszawa, 1896.
- DENIKER J. — Les races de l'Europe, I. Indice céphalique en Europe. Paris, 1899.
- II. Taille en Europe. Paris, 1899.
- DIEBOLD W. — Ein Beitrag zur Anthropologie der Kleinrussen. Dorpat, 1886 (diss.).
- DZIERŻYŃSKI J. E. — Polonais du district de Pulawy (Novo-Aleksandria). Jar, 1903 (russe).
- ELKIND A. D. — Polonais Vistuliens. Moscou, 1896 (russe).
- GRUBE O. — Zur Anthropologie der Esten. Dorpat, 1878 (diss.).
- IVANOWSKIJ A. A. — Sur la composition anthropologique de la population de la Russie. Moscou, 1904 (russe).
- Peuples de la terre. Moscou, 1912 (russe).
- KOPERNICKI I. — Charakterystyka fizyczna górali ruskick. Zwak, tom. XIII, Kraków, 1889.
- KOSIERADZKI K. — Przyczynek do charakterystyki fizycznej ludności powiatu Miechowskiego. Czasopismo lekarskie, 1905.
- KRZYWICKI L. — Charakterystyka fizyczna ludności ziem polskich i dzielnic ościennych. Encyklopedia polska. Wydawnictwo Akademji Umiejętności, tom. II, Kraków, 1912.
- LENCEWICZ ST. — Charakterystyka antropologiczna ludności Smardzewic (pow. Opoczyński gub. Radomskiej) Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Warszawa, 1911.
- Wyniki studiów antropologicznych w pow. Opoczyńskim Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Warszawa, 1913.
- Dalsze studia antropologiczne w pow. Opoczyńskim. Pamiętnik fizjograficzny, tom. XXII. Warszawa, 1914.
- Ludność gór Kieleckich pod względem antropologicznym. Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Warszawa, 1916.

- LOTH E. — Przyczynek do kranilogji polskiej. Maae, tom. XI, Kraków, 1911.
- MAGIEROWSKI L. — Wzrost ludności w powiecie Sanockim. Maae, tom. IV, Kraków, 1900.
- MAJER J. i I. KOPERNICKI. — Charakterystyka ludności galicyjskiej. Zwak, serja I, tom. I, Kraków, 1877; serja II, tom. IX, Kraków, 1885.
- NITSCH K. — Provinces dialectologiques de la Pologne. Communication à Towaszystivo Ludoznawere. Lwow, 1918.
- OLECHNOWICZ W. — Charakterystyka antropologiczna ludności gub. Lubelskiej. Zwak, tom. XVII, Kraków, 1893.
- Charakterystyka antropologiczna Litwinów okolic Olity. Zwak, tom. XVIII, Kraków, 1895.
- Charakterystyka antropologiczna szlachty drobnej gminy Grabowo w powiecie Szczuczynskim. Zwak, tom. XVIII, Kraków, 1895.
- Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu Opatowskiego. Maae, tom. II, Kraków, 1897.
- Crania polonica. Maae tom. III, Kraków, 1898.
- PIONTKOWSKI P. — Blancs-russiens du district de Homel. Jar, 1905.
- RECHE O. — Zur Anthropologie der jungeren Steinzeit in Schlesien und Bohmen. Archiv fur Anthropologie Band, VII N. F. Braunschweig, 1908.
- ROSINSKI B. — Charakterystyka antropologiczna ludności wsi Kaszyc i okolic Przeworska w Galicji. Sprawozdania z posiedzen Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Warszawa, 1917.
- ROZDESTVENSKIJ. — Contribution à l'anthropologie des Blancs-russiens du district de Sluck. Jar, 1902.
- RUTKOWSKI L. — Charakterystyka antropologiczna ludności wiejskiej nieszlacheckiej Płonskiego i sasiednich pawiatów gubernji Plockiej. Maae, tom. V, Kraków, 1900.
- Charakterystyka antropologiczna, etc... kobiety z ludu mezczyzni i kobiety ze szlachty. Maae, tom. VII, Kraków, 1902.
- SCHIMMER G. A. — Erhebungen uber die Farbe der Augen, der Haare und der Haut bei den Schulkindern Oesterreichs. Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Supplement I, Wien, 1884.
- SNIGEREW. — Matériaux pour la statistique médicale de la Russie: résultats de la révision et du mesurage de la poitrine et de la taille des conscrits en 1875. St-Pétersbourg, 1875 (russe).
- SROKOWSKI S. — O rozprzestrzenianiu sie typu antropologicznego typu ukraińskiego wśród ludności między Wisła Dniestrem i Horyniem. Biuro Prac Kongresowych. Warszawa, 1919.
- STOLYHWO K. — Observations anthropométriques (manuscrit).
- SYRNEW. — Conscription générale en Empire pour les premiers dix ans 1874-1883. St-Pétersbourg, 1886 (russe).
- SZACHMATOW A. A. — Essais de l'histoire de la langue russe. Encyclopédie ukrainienne, vol. II. Pétrograd, 1915.
- TALKO-HRYNCEWICZ J. — Charakterystyka fizyczna ludu ukraińskiego. Zwak, tom. XIV, Kraków, 1890.

— Charakterystyka fizyczna ludności Litwy i Białorusi, Zwak, tom. XVIII, Kraków, 1893.

— Charakterystyka fizyczna ludności Podola. Maae, tom. I, Kraków, 1896.

— Szlachta ukraińska. Maae, tom. II, Kraków, 1897.

— Polacy Królestwa Polskiego w świetle dotychczasowych badań antropologicznych. Maae, tom. XI, Kraków, 1912.

— Przyczynek do antropologii ludności Królestwa Polskiego. Maae, tom. XI, Kraków, 1912.

TOLWINSKI W. — Rozwój fizyczny ludności pow. Lubartowskiego. W naszych sprawach. Warszawa, 1902.

TSCHÉPOURKOWSKY E. — Communication faite au Congrès Anthropologique de Cologne, 1910.

VIRCHOW R. — Gesamtbericht über die von der deutschen anthropologischen Gesellschaft veranlassten Erhebungen über die Farbe der Haut, der Haar und der Augen der Schulkinder in Deutschland. Archiv für Anthropologie, Band XVI. Braunschweig, 1884.

WAEBER A. — Beiträge zur Anthropologie der Letten. Dorpat, 1879 (diss.).

WALDHAUER F. — Zur Anthropologie der Liven. Dorpat, 1879 (diss.).

VOLKOW (Vowk) T. — Etudes anthropométriques de la population ukrainienne de la Galicie, Bukovine et Hongrie. Lwow, 1908 (ruth.).

— Essai de l'anthropologie ukrainienne. Encyclopédie ukrainienne, volume II, Pétrograd, 1915.

ZAKRZEWSKI A. — Wzrost w Królestwie Polskiem. Zwak, tom. XV, Kraków, 1891.

— Ludność miasta Warszawy. Maae, tom. I, Kraków, 1896.

ZUROJEWSKI A. — Blancs-russiens du district de Dżisna. Jar, 1905.

Proporcja 5. mat. równość stosunków?
~~minimum~~
 P. arytmetyczna czyli różnicowa. P.
 geometryczna czyli ilorazowa. P. har-
 moniczna, ciągła i stopniowa. Dwa
 równe stosunki, czytając, co nazy-
 wamy proporcją. Cz. 5. (Czek Góraf)

Słownik języka polskiego
 t. IV 1918 str

та числовая величина, которой
соответствующее наибольшее число
случаев называется нормальное
величиной или нормой (с. Карсон 448)
Если мы возьмем норму для очень
большого числа признаков, мы
получим тип.

... В виду этого (при малом числе случаев)
для определения типа очень часто
берется средняя величина при
знаке вместо нормального его
величины.

Мы видели наше понятие индивидуального
типа, взяв среднего для известного
числа сходных признаков индивидуума,
но практически мы получим для
того же самое понятие, если бы мы
имели сгруппированные, выстроенные
схематически признаки индивидуума
в единичных случаях. Индивидуальный тип был
бы здесь тем же, что и средний, когда мы переходим от
случаев к числам и в конце
концов к единичному случаю (с. 448).
Мы можем теперь рассмотреть
индивидуальность, как отклоне-
ние от известного специального
случая индивидуального типа,
или расового, или индивидуальной
формы от расовой средней.

Мы можем теперь определить 104
отклонение как количественное
величину отличия известного инди-
видуума от типа в области
данного признака. При этом тип
может быть средним или нор-
мальной, или средней величиной;
обыкновенно это означивается
умножением от средней величины
... Уклонения данности разнаправлены
как положительный или отрица-
тельный в зависимости от того,
большей или меньшей числовой вели-
чиной данного признака обладает
индивидуум по сравнению с типом.

♂ - 5   ♀ - 3 (w tym 1 czu.)

♂ ♀

Wsk. gł.	Wsk. w. d.						Wsk. w. d. T.	74.2	73.0	75.0
70.2	69.9	64.6	52.3	82.1	39.2	75.9				
72.5	70.4	68.8	53.2	82.1	43.1	78.2				
72.5	72.7	68.9	54.0	82.5	43.4	80.3	Wsk. w. d. T.	69.9	69.7	71.0
72.9	73.4	68.9	54.3	82.5	44.4	81.1				
74.1	73.9	70.5	54.9	82.2	44.2	81.7	Wsk. lic. gor.	55.2	54.2	53.4
76.3	75.8	71.1	55.6	82.5	46.3	83-				
77.3	77.3	71.5	56.8	82.7	47.1	84.6	Wsk. w. d. T.	85.6	84.8	85.1
80.7	80.5	74.4	58.1	82.7	47.2	85.3				
59.6.5	59.9	55.9.8	44.0.8	68.5.3	35.4.5	65.2.1	Wsk. nos.	44.3	44.8	43.5
56	56	56	56	56	56	56	Wsk. potyl.	81.5	80.1	83.8
36	36	36	36	36	36	36				
92	92	92	92	92	92	92				
45	45	45	45	45	45	45				
87	87	87	87	87	87	87				
70.2	72.4	68.3	53.2	82.5	43.1	83				
74.1	73.4	70.5	54.3	82.7	43.4	83.3				
80.7	80.5	74.2	58.9	82.1	44.0	85.3				
125.0	125.0	125.0	125.0	125.0	125.0	125.0				
21	21	21	21	21	21	21				
59.6.5	59.9	55.9.8	44.0.8	68.5.3	35.4.5	65.2.1				
22.50	22.50	22.50	22.50	22.50	22.50	22.50				
38.15	38.15	38.15	38.15	38.15	38.15	38.15				
45	45	45	45	45	45	45				
20	20	20	20	20	20	20				

Typ d — Trigogonice, sredniopokrogiowy, szerokoczkowy, wysokolicy,
o wysokiach oczodach, wykonasy

{ w. w. 75.5 (71.3 - 79.3).

106

w. w. q. t.

wt. q. tw

71.35 71.3

57.1

73.82 73.8

57.5

75.58 75.6

52.7

77.65 77.5

55.5

74.32 74.3

49.2

50.0

77.33

77.3

45.7

53.2

4498

1544

6042 | 8

56 255

44 404

4498 | 6

42 74.9

29

420.9 | 8

40 52.6

40 40

$\alpha = w. w. q. t. = 74.5$

α

77.3

80.7

72.4

70.2

72.5

72.9

76.3

74.1

5964 | 8

56 74.5

86 42

44

(72.5 - 80.2)

wt. q. tw = 55.0

54.9

54.3

54.2

53.2

55.6

56.8

52.3

58.9

4402 | 8

40 55.0

40 40

40 2

PRZEWODNICZĄCY

RADY MIEJSKIEJ

M. PŁOCKA.

$$\begin{array}{r}
 8 \overline{) 5} \\
 \underline{40} \\
 100 \\
 \underline{80} \\
 20 \\
 \underline{12} \\
 8
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 15 \\
 \underline{2} \\
 30
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 60 \\
 \underline{63} \\
 2391
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 5 \\
 \underline{6} \\
 11
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 14 \\
 \underline{8} \\
 56 \\
 \underline{28} \\
 14
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 3 \\
 \underline{4} \\
 7
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 13 \\
 \underline{14} \\
 20
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 6 \\
 \underline{14} \\
 20
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 2 \\
 \underline{5} \\
 7
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 2 \\
 \underline{6} \\
 8
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 5 \\
 \underline{18} \\
 23
 \end{array}$$

$$38 - 16$$

306

♂-5, ♀-1.

wsk	wsk	wsk	wsk	wsk	wsk	wsk	wsk	wsk
głowa	tył. gł.	cz. um	cz. gór	ocz.	nosow.	patk.	wsk. wys. dT.	70.8
65.3	♀ 68.4	♀ 70.5	49.3	73.3	46.2	79.4	wsk. cz. ciem.	73.8
68.6	69.-	71.	♀ 52.8	78.6	48.1	79.9	wsk. lic. gór.	53.8
69.5	69.3	71.3	53.-	♀ 80.0	48.2	81.8	wsk. oczodot.	80.1
69.5	70.8	73.9	55.3	80.5	49.-	83.1		
69.5	73.3	74.5	55.8	81.6	49.1	86.1		
69.8	73.4	80.-	56.8	82.5	♀ 52.1	86.2		
412 2/6	424 1/6	442 2/6	323 0/6	480 5/6	292 7/6	446 5/6	wsk. nosowy	48.8
36 1/2	42 1/2	42 1/2	30 1/2	48 1/2	24 1/2	42 1/2	wsk. patylic.	82.8
52 1/2	41 1/2	42 1/2	33 1/2	48 1/2	24 1/2	42 1/2		
43 1/2	41 1/2	42 1/2	33 1/2	48 1/2	24 1/2	42 1/2		

Typ E - bardzo długogłowy, o exarce niżej niż α i β, średnio liczy, o śred-
nich oczodotach, średnio nosy.

B: ♂ - 14 (11), ♀ - 4 (v. len? = 2)

$$\beta_2: \sigma - 6(2-1) \quad \text{♀} - 3(2-1)$$
$$\beta + \beta_2 = \sigma_{20(1-2)}, \quad \eta = \tau_{7(2-3)}$$
[illegible]

	σ_{12}	β_2	η
wk. growing	73.6	73.8	73.2
" wgs - DT.	72.9	73.3	72.3
" cr - cum.	70.7	70.2	71.7
" lic - spr.	51.4	51.9	50.5
" ceradot.	75.8	76.2	74.7
" nasoway	47.4	46.7	48.6
" pokylic	80.1	80.2	80.0.

β_1

wk. growing	74.3	73.9	75.7
wk. wgs - DT.	69-	68.4	71.3
" cr - cum.	68.3	68.5	70.1
+ lic - spr.			
" lic - spr.	50.3	50.-	51.3

work flow	work no.-alt.	work no.-alt.	work no.-alt.	work no.-alt.	work no.-alt.	work no.-alt.
70.-	♀ 68.2	63.6	45.6	69.2	74.1	108.4
71.6	68.6	64.6	46.4	♀ 69.2	74.1	74.5
71.7	68.6	65.-	46.8	70.-	74.2	74.6
72.-	69.3	65.3	47.8	70.-	74.9	75.7
72.-	♀ 69.3	65.7	♀ 48.8	71.8	75.-	77.5
72.1	♀ 69.4	♀ 66.8	48.9	♀ 72.5	77.2	78.-
72.5	70.9	66.8	50.0	73.-	78.2	79.3
72.7	71.7	68.7	50.0	74.4	78.2	79.9
73.8	71.9	69.1	50.4	75.-	79.2	80.2
74.9	72.3	70.2	50.8	75.6	79.2	81.1
75.3	72.3	70.4	50.8	76.3	79.4	81.1
75.4	73.2	70.7	51.6	76.7	79.4	82.1
76.1	73.2	70.8	52.-	76.9	79.4	83.-
76.5	74.6	71.4	52.1	77.5	79.9	83.2
76.7	75.1	72.-	52.4	78.1	79.9	83.3
77.-	77.1	72.7	52.5	78.1	79.9	84.2
77.8	77.2	72.7	54.3	80.	79.9	85.3
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
133.7	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
116	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
54	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
72.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
74.9	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
76.1	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
77.8	79.2	73.3	55.-	81.1	79.9	86.1
79.8	79.2	73.3	55.-	81.1		

	β	β_1	β_2
" oerodot.	74.7	75.	73.7
" nosowy	54.	53.9	54.1
" potylicy	80.1	80.9	77.2
$\beta + \beta_2 =$			
	β	β_1	β_2
Wsk. głowny	74.1	73.9	74.7
" wys-żyg.	70.3	69.8	71.7
" cz-cim.	69.5	69.	70.8
" lic. gór.	50.7	50.6	51.
" oerodot.	75.1	75.4	74.2
" nosowy	51.7	51.6	51.8
" potylic.	80.1	80.7	78.4

10

76.7	74.1	119	2	13	103V
73.9	70.3	26	5.4		
72.3	69.5	36	0.4		
54.1	50.7	38	4.2		
82.1	78.1	34	3.1		
51.9	51.7	7.0	5.0		
411 0	391 4	0.2	2.9		
36	68.5	19 6/6	190/6		
57	40	18	3.1		
48					
30					

Płock, data stempla pocztowego.

W. P.

Uprzejmie prosimy WPana, aby raczył wnieść
zalegającą przedpłatę za Głos Płocki, nieodzowne
potrzebną do uregulowania naszych rachunków
z roku 1912 kwart ..... rb. ....
„ 1913 „ ..... rb. ....
„ 1914 „ ..... rb. .....

Razem .

306

Z poważaniem

Komitet redakcyjny Głosu Płockiego.

M

306

♂+♀	♂	♀				
37	1	1	-	13	13	13
38	-	-	-	12	-	-
39-41	1	1	-	11	11	11
40	-	-	-	10	-	-
41	-	-	-	9	-	-
42	-	-	-	8	-	-
43	5	2	3	7	95	14
44	3	2	1	6	18	12
45	-	-	-	5	-	-
46	3	3	-	4	12	12
47	4	4	-	3	12	12
48	8	7	1	2	16	14
49	2	2	-	1	2	2
50	7	4	3	-119	-90	-29
51	6	6	-	1	6	6
52	8	3	5	2	16	6
53	5	2	3	3	15	6
54	6	4	2	4	24	16
55	1	1	-	5	5	5
56	1	1	-	6	6	6
57	1	1	-	7	7	7
58	-	-	-	8	-	-
59	1	-	1	9	9	9

63 44 19

$$\begin{array}{r} +88 \\ -119 \\ \hline -31/63 \\ 0,5 \end{array} \quad \begin{array}{r} +52 \\ -90 \\ \hline -38/44 \\ 0,9 \end{array} \quad \begin{array}{r} +36 \\ -29 \\ \hline +7/19 \\ 0,4 \end{array}$$

♂+♀ średnia wsk. nosowego = $50,5 - 0,5 = 50,0$
 ♂ " " " = $50,5 - 0,9 = 49,6$
 ♀ " " " = $50,5 + 0,4 = 50,9$

$\sigma + \rho$	σ	ρ					
20	2	2	-	4	8	8	-
21	-	-	-	3	-	-	-
22	5	-	5	2	10	-	10
23	10	2	8	1	10	2	8
24	12	13	4		22	10	18
25	14	12	2	1	14	12	2
26	15	12	3	2	30	24	6
27	1	-	1	3	3	-	3
28	2	2	-	4	8	8	+11
					+55	44	-10
					-18	66	11/23
					+20	66	10,64
					20,4	10,8	
66	43	23					

$\sigma + \rho$ średnia szerokości nosa = $24 + 0,4 = 24,4$
 σ " " = $24 + 0,8 = 24,8$
 ρ " " = $24 + 0,04 = 24$

$\sigma + \rho$ σ ρ

Wysokość nosa (n-n.s.)

40							
41	1	-	1	9	9	-	9
42	-	-	-	8	-	-	-
43	1	-	1	7	7	-	7
44	3	-	3	6	18	-	18
45	3	2	1	5	15	10	5
46	9	5	4	4	36	20	16
47	4	4	-	3	12	12	-
48	5	2	3	2	10	4	6
49	6	4	2	1	6	4	2
50	7	5	2		-113	-50	-63
51	6	5	1	1	6	5	1
52	6	6	-	2	12	12	-
53	5	9	2	3	15	9	6
54	4	4	-	4	16	16	-
55	3	3	-	5	15	15	-
56	-	-	-	6	-	-	-
...	...	...	...				
65	1	1	-	15	15	15	+4
					+79	+72	-63
					-113	-80	-56/20
64	44	20			-34/64	+22/44	40/20
					-10,5	10,5	2,8

$\sigma + \rho$ średnia wysokości nosa = $50 - 0,5 = 49,5$
 σ " " = $50 + 0,5 = 50,5$
 ρ " " = $50 - 1,8 = 48,2$

♂ ♀

115

45-459	2	' 1	' 1	7	14	7	7
46	3	" 2	' 1	6	18	12	6
47	1	' 1	-	5	5	5	-
48	8	4	4	4	32	16	16
49	16	2	" 2	-	3	6	6
50	9	4	" 2	2	18	14	4
51	5	' 1	4	1	5	1	4
52	9	5	4	-	-98	-61	-45
53	5	3	" 2	1	5	3	2
54	93	5	4	' 1	2	10	8
55	5	5	-	3	15	15	-
56	4	3	' 1	4	16	12	4
57	2	" 2	-	5	10	10	-
58	1	-	' 1	6	6	-	6
59	-	-	-	7	-	-	-
60	13	1	' 1	-	8	8	+14
62 41 21				$ \begin{array}{r} +70 \\ +98 \\ -2882 \\ \hline 20,44 \end{array} $			

$\delta + \text{♀}$ średnia wk. g. tw. = $52 - 0,44 = 51,6$
 δ — " — = $52 - 0,1 = 51,9$
 ♀ — " — = $52 - 1,4 = 50,6$

216

	♂+♀	♂	♀
101	1	-	1
102	-	-	-
103	-	-	-
104	1	1	-
105	1	-	1
106	-	-	-
107	1	-	1
108	1	1	-
109	2	-	1
110	-	-	-
111	2	1	1
112	1	1	-
113	2	1	1
114	1	1	-
115	4	1	1
116	4	4	-
117	2	2	-
118	1	1	-
119	2	1	1
120	-	-	-
121	1	1	-
122	1	-	1
123	-	-	-
124	-	-	-
125	-	-	-
126	-	-	-
127	2	2	-
128	1	1	-

31	21	10

101-102	1	-	1	12	12	-	12
103-104	1	1	-	10	10	10	-
105-106	1	-	1	8	8	-	8
107-108	2	1	1	6	12	6	6
109-110	2	-	2	4	8	-	8
111-112	3	2	1	2	6	4	2
113-114	3	2	1		-56	-20	-36
115-116	8	7	1	2	16	14	2
117-118	3	3	-	4	12	12	-
119-120	2	1	1	6	12	6	6
121-122	2	1	1	8	16	8	8
123-124	-	-	-	10	-	-	-
125-126	-	-	-	12	-	-	-
127-128	3	3	-	14	42	42	14

$$\bar{x} + \bar{y} \text{ media}(x - y) = 113,5 + 1,35 = 114,85$$

$$\sigma \quad \text{---} \quad \text{---} \quad \text{---} \quad = 113,5 + 2,9 = 116,4$$

$$- \text{ " } - = 113,5 - 2 = 111,5$$

	♂+♀	♂	♀
57	1	-	1
58	2	-	2
59	2	1	1
60	1	-	1
61	2	-	2
62	5	5	-
63	5	1	4
64	2	1	1
65	3	2	1
66	6	3	3
67	3	3	-
68	7	6	1
69	6	4	2
70	3	3	-
71	5	5	-
72	1	1	-
73	4	3	1
74	3	2	1
75	1	1	-
76	2	2	-
77	-	-	-
78	-	-	-
79	-	-	-
80	1	1	-

65 44 21

57-58	3	-	3	16	30	-	30
59-60	3	1	2	8	24	8	16
61-62	7	5	-	6	42	30	-
63-64	7	2	5	4	28	8	20
65-66	9	5	4	2	18	10	8
67-68	10	9	1		-142	-56	-74
69-70	9	7	2	2	18	14	4
71-72	6	6	-	4	24	24	-
73-74	7	5	2	6	42	30	12
75-76	3	3	-	8	24	24	-
77-78	-	-	-	10	-	-	-
79-80	1	1	-	12	12	12	-

65 44 21

$$\begin{array}{r} +120 \\ -142 \\ \hline -22 \\ 195 \\ -150 \\ \hline 45 \end{array} \quad \begin{array}{r} 6 \cdot 104 \\ -56 \\ \hline 624 \\ 0,34 \cdot 48 \\ \hline 16,32 \end{array} \quad \begin{array}{r} +62/21 \\ 44 \cdot 42/2 \cdot 93 \\ \hline 1,1 \cdot 200 \\ \hline 220 \end{array}$$

$$\delta + \eta \text{ mediana } (n-1) = 67,5 - 0,34 = 67,16 = 67,2$$

$$\delta \text{ — " — } = 67,5 + 1,1 = 68,6$$

$$\eta \text{ — " — } = 67,5 - 3 = 64,5$$

	♂+♀	♂	♀
114	1	-	1
118	1	-	1
119	1	1	-
120	4	1	3
121	1	-	1
122	-	-	-
123	1	-	1
124	4	1	3
125	6	2	4
126	7	6	1
127	7	4	3
128	2	1	1
129	2	2	-
130	3	3	-
131	1	1	-
132	3	2	1
133	3	3	-
134	5	5	-
135	1	-	1
136	3	3	-
137	3	3	-
138	1	1	-
139	-	-	-
140	5	4	1
141	1	1	-
142	-	-	-
143	-	-	-
144	-	-	-
145	1	1	-

	♂+♀	45	22				
114-115	1	-	1	14	14	-	14
116-117	-	-	-	12	-	-	-
118-119	2	1	1	10	20	10	10
120-121	5	1	4	8	40	8	32
122-123	1	-	1	6	6	-	6
124-125	10	3	7	4	40	12	28
126-127	14	14	4	2	28	20	8
128-129	4	3	1	-	-148	-50	-98
130-131	4	4	-	2	8	8	-
132-133	6	5	1	4	24	20	4
134-135	6	5	1	6	36	30	6
136-137	6	6	-	8	48	48	-
138-139	1	1	-	10	10	10	-
140-141	6	5	1	12	72	60	12
142-143	-	-	-	14	-	-	-
144-145	1	1	-	16	16	16	-

♂+♀ 45 22

$\begin{aligned}
&\text{♂+♀ średnia (24-24)} = 128,5 + 0,1 = 128,6 = 128,5 + 1 = 129,5 \\
&\text{♂} = 128,5 + 1,1 = 129,6 = 128,5 + 3,1 = 131,6 \\
&\text{♀} = 128,5 - 1,1 = 127,4 = 128,5 - 3,5 = 125.
\end{aligned}$

Typy knauisologozup

MedFug kabeji (Kedakeja III) ^{5%}

119

$\lambda - 1$	$\beta - 18$	32,6	33,4	} 50%
$\beta_2 - 8+1$	$\beta_2 - 9$	15,4	16,6	
$\beta - 17$	$\alpha - 8$	15,4	14,8	
$\epsilon - 6$	$\rho - 8+1$	15,4	14,8	
$\rho - 8$	$\epsilon - 6$	11,5	11,1	
$\alpha - 8$	$\gamma - 4$	7,6	7,4	
$\gamma - 4$	$\lambda - 1$	1,9	1,9	
	54		100%	

9

18937
25326
61
57
18930
2
18946
18

25331

900/54
16,6
54
360
324
360

1000/54
162
33,33
162
2186
102
180

120/54
54
2,2
400/54
432
800/54
54
14,8
280
216
440
432

220
24
54
400/54
432
600/54
54
11,1
60
54

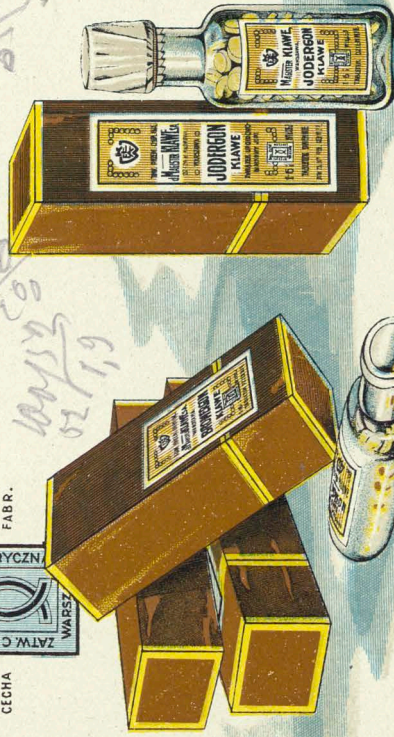
JOEY: BORN TO RUN

MAGISTRA KLAWE

MAGISTER KLAWE **FABRYCZNA**

ZATW. CECHA **WARSZ**

СЕЧА

FABR.

JODERGO – ZWIĄZEK JODOWO-
ORGANICZNY. NIE UPOŚLEDZA TRAWIENIA;
NIE DRAŻNI ŻOŁĄDKA, STOSUJE SIĘ
W CHOROBY SERCA, NACZYŃ, BŁO-
NY SUROWICZEJ, NARZĄDÓW ODDE-
CHOWYCH, KILK, DNI I OTYŁOŚCI.

BROMERGON-BROMOWO-ORGANICZ.

NY ZWIĄZEK, STOSUJE SIĘ: PRZY PA-
DĄCZCE, HISTERII, PŁASAWICY, DYCHA-
WICY NERWOWEJ, BEZSENNOŚCI, BÓ-
LACH GŁOWY, NERWICY SERCA I T. P.

TABLETKA = 0.1 Br.

LITERATURA ORAZ PRÓBY NA ŻADANIE

TOwarzystwo Przemysłu
CHEMICZNO - FARMACEUTYCZNEGO
d. MAGISTER KLAWE, S.A., WARSZAWA.

ЗЕМЛ. ГРАД. П.: ОД К ВОЗНАШЕНИМ НАСОСТАВА

ok. Macieja, Oranki, Ptawskie X-XII

obwód głowy

120

	♂+♀	♂	♀				
460-62	1	-	1	48	48		48
463-65	-	-	-	45	-		
466-468	-	-	-	42	-		
469-471	1	-	1	39	39		39
472-474	1	-	1	36	36		36
475-477	-	-	-	33	-		
478-480	-	-	-	30	-		
481-483	-	-	-	27	-		
484-486	-	-	-	24	-		
487-489	-	-	-	21	-		
490-492	2	1	1	18	36	18	18
493-495	3	-	3	15	45	-	45
496-498	4	1	3	12	48	12	36
499-501	5	-	5	9	45	-	45
502-504	2	1	1	6	12	6	6
505-507	6	4	2	3	18	12	6
508-510	4	4	3	1	7	4	3
511-513	8	4	4		-33.4	-5.2	-28.2
514-516	8	5	3	1	8	5	3
517-519	-	-	-	3	-	-	-
520-522	9	8	1	6	54	48	6
523-525	2	1	1	9	18	9	9
526-528	4	4	-	12	48	48	+18
529-531	5	5	-	15	75	75	
532-534	-	-	-	18	-	-	
535-537	9	9	-	21	189	189	
538-540	4	4	-	23	92	92	
541-543	-	-	-	25	-	-	
544-546	2	2	-	28	56	56	
					-59.2	52.2	
	83	53	30				

532
-334
+198/83
166/12.26
222/23
522
340/20
20/163
540
282
18
264

$$\begin{aligned} \text{♂+♀ średnia} &= 512 + 2.3 = 514.3 \\ \text{♂} &= 512 + 8.9 = 520.9 \\ \text{♀} &= 512 - 8.8 = 503.2 \end{aligned}$$

-282 512
+18 -52 53
264/304
29/18.8
424/8.9
46.5
412

	♂+♀	♂	♀
460	1		1
470	1		
471	-		
472	1		
473	-		
474	-		
475	-		
476	-		
477	-		
478	-		
479	-		
480	-		
481	-		
482	-		
483	-		
484	-		
485	-		
486	-		
487	-		
488	-		
489	-		
490	1		
491			
492	1		
493	2		
494	-		
495	1		
496	2		
497	-		
498	2		
499	-		
500	5		
501	-		
502	2		
503	-		
504	-		
505	3		
506	2		
507	1		
508	2		
509	-		
510	5		
511	-		
512	6		
513	2		
514	1		
515	5		
516	3		
517	-		
518	-		
519	-		
520	3		

	♂+♀	♂	♀
521	3	III	
522	3	II	
523	-		
524	2		
525	-		
526	1		
527	-		
528	3	III	
529	3	III	
530	2	II	
531	-		
532	-		
533	-		
534	-		
535	8	III	
536	-		
537	1		
538	1		
539	-		
540	3	III	
541	-		
542	-		
543	-		
544	-		
545	1		
546	1		
83 53 30			

460-62

463-65

466-68

	♂+♀	♂	♀
119	1		1
120	-		
121	1		1
122	1		1
123	1	1	
124	2		11
125	2	1	1
126	-		
127	3	1	11
128	2	1	1
129	4	111	1
130	6	111	111
131	4	11	11
132	3	1	11
133	5	1111	
134	1	1	
135	5	111	11
136	3	111	
137	4	111	1
138	4	11	11
139	3	111	
140	2		11
141	2	11	
142	2	1	1
143	2	11	
144	1	1	
145	1	1	
146	1	1	
147	1		1

119-121	2	-	2	12	24		14
122-124	4	1	3	9	36	9	17
125-127	5	2	3	6	30	12	18
128-130	12	7	5	3	36	21	15
131-133	12	8	4		126	42	84
134-136	9	7	2	3	27	21	6
137-139	11	8	3	6	66	48	18
140-142	6	3	3	9	54	27	27
143-145	4	4	-	12	48	48	-
146-148	2	1	1	15	30	15	15

64 41 26
średnie 133 135 131

opis i pomiary:

wym. wysokości, ♂+♀

mate (do 125 mm.) 8

średnie (126-130) 15

wielkie (131 i wyj.) 44

♂

2

8

31

♀

6

4

13

245 159 466
126 117 28
= 99 168 117 28
64 146 84 28
320 133,48 ♂+♀
28 134,8 ♂
102-0,7=131,2=131 ♀

25/12/24

Wskaźnik wysokośćo-długościowy

123

	$\sigma + \frac{1}{2}$	σ	$\frac{1}{2}$		$\sigma + \frac{1}{2}$	σ	
64	1	1		9	9	9	
67-67.9	2	1	i	6	12	12	6
68	3	1	i	5	15	30	5
69	9	1	iii	4	36	24	12
70	8	1	iii	3	24	15	12
71	5	1	iii	2	10	8	2
72	4	1	iii	1	4	3	1
73	13	1	iii	1	-100	-71	-38
74	6	1	iii	1	6	5	1
75	7	1	iii	2	14	10	4
76	3	1	ii	3	9	3	6
77	1	1	i	4	4	4	~
78	2	1	i	5	10	5	5
79	4	1	i	6	24	6	18
80	1		i	7	7		7
81	1			8	8	8	+41
82				-	+82	+41	
83	70	45	25				
84	$\sigma + \frac{1}{2}$ median = $73 - 0.4 = 72.6$ σ — " — = $73 - 0.7 = 72.3$ $\frac{1}{2}$ — " — = $73 + 0.1 = 73.1$						

17 II 1907

Al. Maciesza. CZASZKI PŁOŃSKIE X-XII w.

Szerokość czaszki⁰¹ ny

	♂+♀	♂	♀
125	1		1
126	2	1	1
127	-		
128	2		11
129	1		1
130	6	111	11
131	5	111	11
132	7	1111	111
133	4	11	111
134	8	1111	111
135	2	11	
136	3	111	
137	6	1111	11
138	6	111	111
139	3	11	1
140	6	111	1
141	3	11	1
142	5	1111	1
143	2	11	
144	3	11	1
145	3	1	11
146	1	1	
147	1	1	
148	2	11	

W zestawieniu z tabelą XIII Frankowskiej
czaszki płońskiej karowo ruskiej jako
i niektóre są najcięższe.

125-148 82

♂ 125-148 52
♀ 125-145 30

125-127	3	1	2	9	27	9	18
128-130	9	4	5	6	54	24	30
131-133	16	8	8	3	48	24	24
134-136	13	10	3	0	120	57	72
137-139	15	9	6	3	45	27	18
140-142	14	11	3	6	84	66	18
143-145	8	5	3	9	72	45	27
146-148	4	4	-	12	48	48	453
					249	186	172
					129	57	129
					120	182	104
					82	156	200
					980	155	1366
					330	1366	1375
					500	1375	1375

PŁOŃSK.

Przeciętna szerokość czaszki (♂+♀) = 135 + 1.56 = 136.6 = 137

" " " ♂ = 135 + 2.5 = 137.5 = 138

" " " ♀ = 135 - 0.6 = 134.4 = 134.5

przeciętna = 136.6

	Minimum	♂	♀	Średnia	Minimum	Maximum	♀
Maximum	148	148	145	156	159	159	153
Minimum	125	126	125	132	130	132	130
Różnica	23	22	20	24	29	27	23
Średnia	137	138	134.5	143	143	144	138

Stan zachowania, wiek i płeć okazek.

Okazki ^{przeznaczony do badania} pochodzą, głównie przez dra L. Rutkowskiego znajdują się w Warszawie, w ~~dwóch~~ instytucjach: a mianowicie w Instytucie etnograficznym Tow. Naukowego Warszawskiego i w Muzeum im. Króla Mieszka I - 45 (w tym próbkach 35)

Przedmiotem niniejszej pracy są okazki patologiczne w ilości 96.

WŁOŚĆ WŁOŚCIOWA 33

WŁOŚĆ WŁOŚCIOWA

REDAKTOR

D-1. Aleksander Maciejewski

125v

306

D-r Aleksander Macieszka
REDAKTOR
„GŁOSU PŁOCKIEGO”
B B
ADRES:
PŁOCK ul. Wierzienna 23
Telefon 108
□

	♂+♀	♂	♀				
64-64.9	1	1	12	12	12		
65	1	1	11	11	11		
66	-		10	-	-		
67	1	1	9	9	9		
68	3	11	8	24	16	8	
69	6	11	7	42	35	7	
70	2	1	6	12	6	6	
71	7	11	5	35	35	-	
72	11	11	4	44	32	12	
73	8	11	3	24	21	3	
74	8	11	2	16	10	6	
75	9	11	1	9	7	2	
76	8	11	-	-238	194	-44	
77	5	11	1	5	4	1	
78	2	1	2	4	2	2	
79	2	11	3	6	-	6	
80	4	11	4	16	-	16	
81	1	1	5	5	-	5	
82	3	11	6	18	6	12	
83	1	1	7	7	-	7	
84	-		8	-	-	-	
85	1	1	9	9	9	-	
86	-		10	-	-	-	
87	-		11	-	-	-	
88	1	1	12	12	-	12	
85	58	27					

	♂+♀	♂	♀				
64-64.9							
65	1	1	11	11	11	-	
66	-		10	-	-	-	
67	-		9	-	-	-	
68	1	1	8	8	8	-	
69	4	11	7	28	21	7	
70	2	1	6	12	6	6	
71	4	11	5	20	20	-	
72	10	11	4	40	32	8	
73	4	11	3	12	12	-	
74	6	11	2	12	6	6	
75	6	11	1	6	6	-	
76	4	11	-	-149	-122	-27	
77	5	11	1	5	4	1	
78	-		2	-	-	-	
79	2	11	3	6	-	6	
80	1	1	4	4	-	4	
81	1	1	5	5	-	5	
82	1	1	6	6	-	6	
83	-		7	-	-	-	
84	-		8	-	-	-	
85	1	1	9	9	-	9	
86	-		10	-	-	-	
87	-		11	-	-	-	
88	1	1	12	12	-	12	
85	54	38	16				

$\delta+q = 76,5 - 1,9 = 74,4$
 $\delta = 76,5 - 2,1 = 74,4$
 $q = 76,5 + 1,0 = 77,5$

$\delta-74,9$ $75-74,9$ $80-84,9$ $85-X$

Преемство вост. гл. от. план. $\delta+q = 76,5 - 1,8 = 74,7$
 $\delta = 76,5 - 3 = 73,5$
 $q = 76,5 + 0,6 = 77,1$

Охарки	♂+♀	48	26	9	2
	% 56,5	30,6	10,6	2,3	
Ртоски	♂	38	18	1	1
	% 65,5	31,1	1,7	1,7	
	♀	10	8	8	1
	% 31,1	29,6	29,6	3,7	

Маруны $\delta+q$ % 8   36   32   24

16 II, 1927

Al. Maciesza. CZASZKI PROŃSKIE XXII W.

Długość czaszki

127

	♂	♀		♂	♀
157	1	1	156-157	1	1
160	1	1	158-159	-	-
161			160-161	1	1
162			162-163	1	1
163	1	1	164-165	1	1
164	1	1	166-167	-	-
165			168-169	-	-
166			170-171	-	-
167			172-173	5	1
168			174-175	5	1
169			176-177	3	1
170			178-179	9	5
171			180-181	5	2
172	3	1	182-183	9	7
173	2	1	184-185	7	6
174	5	1	186-187	5	5
175	-		188-189	8	6
176	2		190-191	8	7
177	1	1	192-193	4	4
178	2	1	194-195	3	3
179	7	1	196-197	4	4
180	3	1	198-199	1	1
181	2	1			
182	2	1	156-158	1	-
183	7	1	159-161	1	-
184	4	1	162-164	2	-
185	3	1	165-167	-	-
186	4	1	168-170	-	-
187	1	1	171-173	5	1
188	4	1	174-176	7	1
189	4	1	177-179	10	6
190	3	1	180-182	7	4
191	5	1	183-185	14	11
192	2	1	186-188	9	7
193	2	1	189-191	12	11
194	1	1	192-194	5	5
195	2	1	195-197	6	6
196	3	1	198-200	1	1
197	1	1		80	53
198	-				
199	1	1			

80

W zestawieniu z Tabelą XII Francuskiej
czarni głównie znacznie większe, jak
i ciemnie są najdłuższe. Jedynie tylko
czaszki ciemnie karłowate z XVII w z Sulceux
mają wymiar medii cokolwiek większy (178,44)

Długość czaszki

	Razem	♂	♀
mała	4	-	4
x-170	43	23	20
średnia	33	30	3
171-185			
186-x			
143-160	4	-	4
170-196	79	48	23
197-224	5	5	-
Wielka			

Średnia długość 178 + 4,8 = 182,8
" " ♂ 184 + 2,8 = 186,8
" " ♀ 175 + 1,4 = 176,4

Suma	♂	%	Suma	♀	%
143-170	-		143-162	3	11,1
171-188	30	56,6	163-179	23	75,2
189-224	23	43,4	180-196	1	3,7

$$\begin{array}{r} 120 \\ + 384 \\ \hline 504 \\ 120 \\ \hline 624 \\ 640 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 219 \\ - 69 \\ \hline 150 \\ 100 \\ \hline 250 \\ 2,8 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 12 \\ 3 \\ 6 \\ 9 \\ 12 \\ 15 \\ 18 \\ 21 \\ 24 \\ 27 \\ 30 \\ 33 \\ 36 \\ 39 \\ 42 \\ 45 \\ 48 \\ 51 \\ 54 \\ 57 \\ 60 \\ 63 \\ 66 \\ 69 \\ 72 \\ 75 \\ 78 \\ 81 \\ 84 \\ 87 \\ 90 \\ 93 \\ 96 \\ 99 \\ 102 \\ 105 \\ 108 \\ 111 \\ 114 \\ 117 \\ 120 \end{array}$$

Craski przedhistoryczne Ptolemaice
zebrane przez dra L. Rutkowski'ego

128

1 +	39 +	76
2 +	40 +	78 ++
3 +	41 +	78
4 +	42 +	79 +
5	43 +	80 +
6 +	44 +	81
7 +	45 +	82
8 +	46 +	83
9	47 +	84
10 +	48 +	85
11 +	49 +	86 +
12 +	50 +	87 +
13 +	51 +	88
14	52 +	89
15 +	53 +	90
16	54 +	91
17 ++	55 +	92
18 +	56 +	93
19 +	57 +	94
20 +	58 +	95
21 +	59 +	96
22 +	60 +	97
23	61 +	98
24 +	62	99
25 +	63 +	100
26	64	
27 +	65 +	
28 +	66 +	
29 +	67	
30 +	68	
31 +	69	
32 +	70	
33 +	71	
34 +	72	
35	73	
36 +	74	
37 +	75 +	
38 +		

+ 53 w zbiorach Instytutu etnograf
+ 53 w zbiorach dworskim in. klasen
miego
" - 29 cz
Zbiórka craski w Inst. etnograf. 63 / 17-67
" w klas. in. klasen 45 / 17-35

Zbiórka raryt craski ptolemaice (96)

Tabela I: Stan zachowania, pte i wiek craski

			Mężczy					Kobiety							
			niepeł.	juwenilis	adultus	maturos	senilis	optum f	juwenilis	adultus	maturos	senilis	optum f	optum f	współk.
		Wyprzekólnienie													
17 ++	55 +	92													
18 +	56 +	93													
19 +	57 +	94													
20 +	58 +	95													
21 +	59 +	96													
22 +	60 +	97													
23	61 +	98													
24 +	62	99													
25 +	63 +	100													
26	64														
27 +	65 +														
28 +	66 +														
29 +	67														
30 +	68														
31 +	69														
32 +	70														
33 +	71														
34 +	72														
35	73														
36 +	74														
37 +	75 +														
38 +															

niepeł. 9, juvenilis - 2, adultus - 19, maturos 52

senilis - 11.

Do zanalizowania metady różnorodności miedzy
było wzięte 54 craski (38 i 16).

	adultus	maturos	senilis	rare	% opł. f
♂	5	29	4	38	70,8
♀	5	8	3	16	51,6%
♂ + ♀	10	37	7	54	

Wykaz regimencie	Płec okniełana					Płec prawdyrodabna					Płec niepewna					Ogółem w wz. porówny
	Juvenilis	Adultus	Subadultus	Senilis	Rarum I	Juvenilis	Adultus	Subadultus	Senilis	Rarum II	Juvenilis	Adultus	Subadultus	Senilis	Rarum III	
Męskie																
Cranium		2	16	2	20		1	2		3		1				23
Calvarium		3	12	2	17			1	1	2		1				19
Calvaria			2	1	3			1		1		2				4
Calva		1	1		2		3	1	1	5	1	5				7
Ułamek										1						1
Ogółem w krep- kach pion. ♂		6	31	5	42		4	5	2	12	1	9				54
Kobięce																
Cranium	1	2	2	1	6	2	3	1	6	6	2					12
Calvarium	1	2	3	1	7	1	3		4	4	2	1				11
Calvaria			1	1	2	1	3	3	4	4	1	5				6
Calva		1			1		1		1	1		2				2
Ułamek																-
Ogółem w krep- kach pion. ♀	2	5	6	3	16	4	10	1	15	15	5	8				31
Ogółem w krep- kach pion. ♂+♀	2	11	37	8	58	8	15	3	27	27	6	17				85

Druciny

9 17
20 17

9
94 cr
37
57 cr.

- Tabli ponikarow = • czarna piana • mładowane, nie analiz. metale ranc.
- " " = • czarna kłopotliwiane, nie analiz. metale ranc.

130

Ртуть, стан зachoвaннa, вiк. ~~в. мужкiе~~

	Птее sknilona					Птее poawdapababa					Птее mipeana					oqiteu w mo. atua
	junilis	adultas	clatatus	senilis	Roxem I	juvenilis	spuchus	clatatus	senilis	Roxem II	juvenilis	adultas	clatatus	senilis	Roxem III	
Hyporegolnienin		35 937	1.8 4.5 6.9.10.16 18 22.23 62.931.943. 940.942 944.	33.74 945 67			933	61.63 930			.	.				
Cranium												/				
Calvarium		338.59. 42.51.54 58.60.932, 327.331 334	8.15.37 34.53.					50. 13.				/				
Calvaria			39.335 25.					7.				2				
Calva		32. 775.					28.40 47.	337 56.			1					5
Utamenk									31.		+					
											1.	9.				10

Infans I 26 (♂², calotte), 27 (♂², cranium), 30 (♂², calotte), 36 (♂², calotte, optica) 44 (♂², cranium)
 Infans II: 24 (♂², crass.) 941 (♂², cranium) 935 (♂², cranium) 934 (♂², cranium)

♀ Pteci, stan zachowania, wiek. Cz. Żelazkie ♀

	Pteci oknislona					Pteci prawdopodobna					Pteci niepełna					opisany w tym, prawnie
	Juvenilny	Adulturny	Chładowski	Senilis	Karum I	Juvenilny	Adulturny	Chładowski	Senilis	Karum II	Juvenilny	Adulturny	Chładowski	Senilis	Karum III	
Myxozegolmenin	17.	29.43 937	12.45.	946.			19.838	21.333 944	939		.	.				
Cranium											2					
Calvarium	20.	11.49	776.326 318,	52.			332	14.336 330			2	1				
Calvaria			329	46			55.	48.323 717.			1	5				
Calva	57							936.				2				
Stampek											8	8			11.	

306

1864 opus o ustaleniach, jakis mowia ze piew, a nadspawia wienary za maturosu)

131

306

сестру

cechy	Typ A	Typ B	Typ C	Typ D	Typ E	Typ F	Typ G	Typ H	Typ I	Typ J	Typ K	Typ L	Typ M	Typ N	Typ O	Typ P	Typ Q	Typ R	Typ S	Typ T	Typ U	Typ V	Typ W	Typ X	Typ Y	Typ Z	Typ AA	Typ AB	Typ AC	Typ AD	Typ AE	Typ AF	Typ AG	Typ AH	Typ AI	Typ AJ	Typ AK	Typ AL	Typ AM	Typ AN	Typ AO	Typ AP	Typ AQ	Typ AR	Typ AS	Typ AT	Typ AU	Typ AV	Typ AW	Typ AX	Typ AY	Typ AZ	Typ BA	Typ BB	Typ BC	Typ BD	Typ BE	Typ BF	Typ BG	Typ BH	Typ BI	Typ BJ	Typ BK	Typ BL	Typ BM	Typ BN	Typ BO	Typ BP	Typ BQ	Typ BR	Typ BS	Typ BT	Typ BU	Typ BV	Typ BW	Typ BX	Typ BY	Typ BZ	Typ CA	Typ CB	Typ CC	Typ CD	Typ CE	Typ CF	Typ CG	Typ CH	Typ CI	Typ CJ	Typ CK	Typ CL	Typ CM	Typ CN	Typ CO	Typ CP	Typ CQ	Typ CR	Typ CS	Typ CT	Typ CU	Typ CV	Typ CW	Typ CX	Typ CY	Typ CZ	Typ DA	Typ DB	Typ DC	Typ DD	Typ DE	Typ DF	Typ DG	Typ DH	Typ DI	Typ DJ	Typ DK	Typ DL	Typ DM	Typ DN	Typ DO	Typ DP	Typ DQ	Typ DR	Typ DS	Typ DT	Typ DU	Typ DV	Typ DW	Typ DX	Typ DY	Typ DZ	Typ EA	Typ EB	Typ EC	Typ ED	Typ EE	Typ EF	Typ EG	Typ EH	Typ EI	Typ EJ	Typ EK	Typ EL	Typ EM	Typ EN	Typ EO	Typ EP	Typ EQ	Typ ER	Typ ES	Typ ET	Typ EU	Typ EV	Typ EW	Typ EX	Typ EY	Typ EZ	Typ FA	Typ FB	Typ FC	Typ FD	Typ FE	Typ FF	Typ FG	Typ FH	Typ FI	Typ FJ	Typ FK	Typ FL	Typ FM	Typ FN	Typ FO	Typ FP	Typ FQ	Typ FR	Typ FS	Typ FT	Typ FU	Typ FV	Typ FW	Typ FX	Typ FY	Typ FZ	Typ GA	Typ GB	Typ GC	Typ GD	Typ GE	Typ GF	Typ GG	Typ GH	Typ GI	Typ GJ	Typ GK	Typ GL	Typ GM	Typ GN	Typ GO	Typ GP	Typ GQ	Typ GR	Typ GS	Typ GT	Typ GU	Typ GV	Typ GW	Typ GX	Typ GY	Typ GZ	Typ HA	Typ HB	Typ HC	Typ HD	Typ HE	Typ HF	Typ HG	Typ HH	Typ HI	Typ HJ	Typ HK	Typ HL	Typ HM	Typ HN	Typ HO	Typ HP	Typ HQ	Typ HR	Typ HS	Typ HT	Typ HU	Typ HV	Typ HW	Typ HX	Typ HY	Typ HZ	Typ IA	Typ IB	Typ IC	Typ ID	Typ IE	Typ IF	Typ IG	Typ IH	Typ II	Typ IJ	Typ IK	Typ IL	Typ IM	Typ IN	Typ IO	Typ IP	Typ IQ	Typ IR	Typ IS	Typ IT	Typ IU	Typ IV	Typ IW	Typ IX	Typ IY	Typ IZ	Typ JA	Typ JB	Typ JC	Typ JD	Typ JE	Typ JF	Typ JG	Typ JH	Typ JI	Typ JJ	Typ JK	Typ JL	Typ JM	Typ JN	Typ JO	Typ JP	Typ JQ	Typ JR	Typ JS	Typ JT	Typ JU	Typ JV	Typ JW	Typ JX	Typ JY	Typ JZ	Typ KA	Typ KB	Typ KC	Typ KD	Typ KE	Typ KF	Typ KG	Typ KH	Typ KI	Typ KJ	Typ KK	Typ KL	Typ KM	Typ KN	Typ KO	Typ KP	Typ KQ	Typ KR	Typ KS	Typ KT	Typ KU	Typ KV	Typ KW	Typ KX	Typ KY	Typ KZ	Typ LA	Typ LB	Typ LC	Typ LD	Typ LE	Typ LF	Typ LG	Typ LH	Typ LI	Typ LJ	Typ LK	Typ LL	Typ LM	Typ LN	Typ LO	Typ LP	Typ LQ	Typ LR	Typ LS	Typ LT	Typ LU	Typ LV	Typ LW	Typ LX	Typ LY	Typ LZ	Typ MA	Typ MB	Typ MC	Typ MD	Typ ME	Typ MF	Typ MG	Typ MH	Typ MI	Typ MJ	Typ MK	Typ ML	Typ MM	Typ MN	Typ MO	Typ MP	Typ MQ	Typ MR	Typ MS	Typ MT	Typ MU	Typ MV	Typ MW	Typ MX	Typ MY	Typ MZ	Typ NA	Typ NB	Typ NC	Typ ND	Typ NE	Typ NF	Typ NG	Typ NH	Typ NI	Typ NJ	Typ NK	Typ NL	Typ NM	Typ NN	Typ NO	Typ NP	Typ NQ	Typ NR	Typ NS	Typ NT	Typ NU	Typ NV	Typ NW	Typ NX	Typ NY	Typ NZ	Typ OA	Typ OB	Typ OC	Typ OD	Typ OE	Typ OF	Typ OG	Typ OH	Typ OI	Typ OJ	Typ OK	Typ OL	Typ OM	Typ ON	Typ OO	Typ OP	Typ OQ	Typ OR	Typ OS	Typ OT	Typ OU	Typ OV	Typ OW	Typ OX	Typ OY	Typ OZ	Typ PA	Typ PB	Typ PC	Typ PD	Typ PE	Typ PF	Typ PG	Typ PH	Typ PI	Typ PJ	Typ PK	Typ PL	Typ PM	Typ PN	Typ PO	Typ PP	Typ PQ	Typ PR	Typ PS	Typ PT	Typ PU	Typ PV	Typ PW	Typ PX	Typ PY	Typ PZ	Typ QA	Typ QB	Typ QC	Typ QD	Typ QE	Typ QF	Typ QG	Typ QH	Typ QI	Typ QJ	Typ QK	Typ QL	Typ QM	Typ QN	Typ QO	Typ QP	Typ QQ	Typ QR	Typ QS	Typ QT	Typ QU	Typ QV	Typ QW	Typ QX	Typ QY	Typ QZ	Typ RA	Typ RB	Typ RC	Typ RD	Typ RE	Typ RF	Typ RG	Typ RH	Typ RI	Typ RJ	Typ RK	Typ RL	Typ RM	Typ RN	Typ RO	Typ RP	Typ RQ	Typ RR	Typ RS	Typ RT	Typ RU	Typ RV	Typ RW	Typ RX	Typ RY	Typ RZ	Typ SA	Typ SB	Typ SC	Typ SD	Typ SE	Typ SF	Typ SG	Typ SH	Typ SI	Typ SJ	Typ SK	Typ SL	Typ SM	Typ SN	Typ SO	Typ SP	Typ SQ	Typ SR	Typ SS	Typ ST	Typ SU	Typ SV	Typ SW	Typ SX	Typ SY	Typ SZ	Typ TA	Typ TB	Typ TC	Typ TD	Typ TE	Typ TF	Typ TG	Typ TH	Typ TI	Typ TJ	Typ TK	Typ TL	Typ TM	Typ TN	Typ TO	Typ TP	Typ TQ	Typ TR	Typ TS	Typ TT	Typ TU	Typ TV	Typ TW	Typ TX	Typ TY	Typ TZ	Typ UA	Typ UB	Typ UC	Typ UD	Typ UE	Typ UF	Typ UG	Typ UH	Typ UI	Typ UJ	Typ UK	Typ UL	Typ UM	Typ UN	Typ UO	Typ UP	Typ UQ	Typ UR	Typ US	Typ UT	Typ UY	Typ UZ	Typ VA	Typ VB	Typ VC	Typ VD	Typ VE	Typ VF	Typ VG	Typ VH	Typ VI	Typ VJ	Typ VK	Typ VL	Typ VM	Typ VN	Typ VO	Typ VP	Typ VQ	Typ VR	Typ VS	Typ VT	Typ VU	Typ VV	Typ VW	Typ VX	Typ VY	Typ VZ	Typ WA	Typ WB	Typ WC	Typ WD	Typ WE	Typ WF	Typ WG	Typ WH	Typ WI	Typ WJ	Typ WK	Typ WL	Typ WM	Typ WN	Typ WO	Typ WP	Typ WQ	Typ WR	Typ WS	Typ WT	Typ WU	Typ WV	Typ WW	Typ WX	Typ WY	Typ WZ	Typ XA	Typ XB	Typ XC	Typ XD	Typ XE	Typ XF	Typ XG	Typ XH	Typ XI	Typ XJ	Typ XK	Typ XL	Typ XM	Typ XN	Typ XO	Typ XP	Typ XQ	Typ XR	Typ XS	Typ XT	Typ XU	Typ XV	Typ XW	Typ XX	Typ XY	Typ XZ	Typ YA	Typ YB	Typ YC	Typ YD	Typ YE	Typ YF	Typ YG	Typ YH	Typ YI	Typ YJ	Typ YK	Typ YL	Typ YM	Typ YN	Typ YO	Typ YP	Typ YQ	Typ YR	Typ YS	Typ YT	Typ YU	Typ YV	Typ YW	Typ YX	Typ YY	Typ YZ	Typ ZA	Typ ZB	Typ ZC	Typ ZD	Typ ZE	Typ ZF	Typ ZG	Typ ZH	Typ ZI	Typ ZJ	Typ ZK	Typ ZL	Typ ZM	Typ ZN	Typ ZO	Typ ZP	Typ ZQ	Typ ZR	Typ ZS	Typ ZT	Typ ZU	Typ ZV	Typ ZW	Typ ZX	Typ ZY	Typ ZZ	Typ AA	Typ AB	Typ AC	Typ AD	Typ AE	Typ AF	Typ AG	Typ AH	Typ AI	Typ AJ	Typ AK	Typ AL	Typ AM	Typ AN	Typ AO	Typ AP	Typ AQ	Typ AR	Typ AS	Typ AT	Typ AU	Typ AV	Typ AW	Typ AX	Typ AY	Typ AZ	Typ BA	Typ BB	Typ BC	Typ BD	Typ BE	Typ BF	Typ BG	Typ BH	Typ BI	Typ BJ	Typ BK	Typ BL	Typ BM	Typ BN	Typ BO	Typ BP	Typ BQ	Typ BR	Typ BS	Typ BT	Typ BU	Typ BV	Typ BW	Typ BX	Typ BY	Typ BZ	Typ CA	Typ CB	Typ CC	Typ CD	Typ CE	Typ CF	Typ CG	Typ CH	Typ CI	Typ CJ	Typ CK	Typ CL	Typ CM	Typ CN	Typ CO	Typ CP	Typ CQ	Typ CR	Typ CS	Typ CT	Typ CU	Typ CV	Typ CW	Typ CX	Typ CY	Typ CZ	Typ DA	Typ DB	Typ DC	Typ DD	Typ DE	Typ DF	Typ DG	Typ DH	Typ DI	Typ DJ	Typ DK	Typ DL	Typ DM	Typ DN	Typ DO	Typ DP	Typ DQ	Typ DR	Typ DS	Typ DT	Typ DU	Typ DV	Typ DW	Typ DX	Typ DY	Typ DZ	Typ EA	Typ EB	Typ EC	Typ ED	Typ EE	Typ EF	Typ EG	Typ EH	Typ EI	Typ EJ	Typ EK	Typ EL	Typ EM	Typ EN	Typ EO	Typ EP	Typ EQ	Typ ER	Typ ES	Typ ET	Typ EU	Typ EV	Typ EW	Typ EX	Typ EY	Typ EZ	Typ FA	Typ FB	Typ FC	Typ FD	Typ FE	Typ FF	Typ FG	Typ FH	Typ FI	Typ FJ	Typ FK	Typ FL	Typ FM	Typ FN	Typ FO	Typ FP	Typ FQ	Typ FR	Typ FS	Typ FT	Typ FU	Typ FV	Typ FW	Typ FX	Typ FY	Typ FZ	Typ GA	Typ GB	Typ GC	Typ GD	Typ GE	Typ GF	Typ GG	Typ GH	Typ GI	Typ GJ	Typ GK	Typ GL	Typ GM	Typ GN	Typ GO	Typ GP	Typ GQ	Typ GR	Typ GS	Typ GT	Typ GU	Typ GV	Typ GW	Typ GX	Typ GY	Typ GZ	Typ HA	Typ HB	Typ HC	Typ HD	Typ HE	Typ HF	Typ HG	Typ HH	Typ HI	Typ HJ	Typ HK	Typ HL	Typ HM	Typ HN	Typ HO	Typ HP	Typ HQ	Typ HR	Typ HS	Typ HT	Typ HU	Typ HV	Typ HW	Typ HX	Typ HY	Typ HZ	Typ IA	Typ IB	Typ IC	Typ ID	Typ IE	Typ IF	Typ IG	Typ IH	Typ II	Typ IJ	Typ IK	Typ IL	Typ IM	Typ IN	Typ IO	Typ IP	Typ IQ	Typ IR	Typ IS	Typ IT	Typ IU	Typ IV	Typ IW	Typ IX	Typ IY	Typ IZ	Typ JA	Typ JB	Typ JC	Typ JD	Typ JE	Typ JF	Typ JG	Typ JH	Typ JI	Typ JJ	Typ JK	Typ JL	Typ JM	Typ JN	Typ JO	Typ JP	Typ JQ	Typ JR	Typ JS	Typ JT	Typ JU	Typ JV	Typ JW	Typ JX	Typ JY	Typ JZ	Typ KA	Typ KB	Typ KC	Typ KD	Typ KE	Typ KF	Typ KG	Typ KH	Typ KI	Typ KJ	Typ KK	Typ KL	Typ KM	Typ KN	Typ KO	Typ KP	Typ KQ	Typ KR	Typ KS	Typ KT	Typ KU	Typ KV	Typ KW	Typ KX	Typ KY	Typ KZ	Typ LA	Typ LB	Typ LC	Typ LD	Typ LE	Typ LF	Typ LG	Typ LH	Typ LI	Typ LJ	Typ LK	Typ LL	Typ LM	Typ LN	Typ LO	Typ LP	Typ LQ	Typ LR	Typ LS	Typ LT	Typ LU	Typ LV	Typ LW	Typ LX	Typ LY	Typ LZ	Typ MA	Typ MB	Typ MC	Typ MD	Typ ME	Typ MF	Typ MG	Typ MH	Typ MI	Typ MJ	Typ MK	Typ ML	Typ MM	Typ MN	Typ MO	Typ MP	Typ MQ	Typ MR	Typ MS	Typ MT	Typ MU	Typ MV	Typ MW	Typ MX	Typ MY	Typ MZ	Typ NA	Typ NB	Typ NC	Typ ND	Typ NE	Typ NF	Typ NG	Typ NH	Typ NI	Typ NJ	Typ NK	Typ NL	Typ NM	Typ NN	Typ NO	Typ NP	Typ NQ	Typ NR	Typ NS	Typ NT	Typ NU	Typ NV	Typ NW	Typ NX	Typ NY	Typ NZ	Typ OA	Typ OB	Typ OC	Typ OD	Typ OE	Typ OF	Typ OG	Typ OH	Typ OI	Typ OJ	Typ OK	Typ OL	Typ OM	Typ ON	Typ OO	Typ OP	Typ OQ	Typ OR	Typ OS	Typ OT	Typ OU	Typ OV	Typ OW	Typ OX	Typ OY	Typ OZ	Typ PA	Typ PB	Typ PC	Typ PD	Typ PE	Typ PF	Typ PG	Typ PH	Typ PI	Typ PJ	Typ PK	Typ PL	Typ PM	Typ PN	Typ PO	Typ PP	Typ PQ	Typ PR	Typ PS	Typ PT	Typ PU	Typ PV	Typ PW	Typ PX	Typ PY	Typ PZ	Typ QA	Typ QB	Typ QC	Typ QD	Typ QE	Typ QF	Typ QG	Typ QH	Typ QI	Typ QJ	Typ QK	Typ QL	Typ QM	Typ QN	Typ QO	Typ QP	Typ QQ	Typ QR	Typ QS	Typ QT	Typ QU	Typ QV	Typ QW	Typ QX	Typ QY	Typ QZ	Typ RA	Typ RB	Typ RC	Typ RD	Typ RE	Typ RF	Typ RG	Typ RH	Typ RI	Typ RJ	Typ RK	Typ RL	Typ RM	Typ RN	Typ RO	Typ RP	Typ RQ	Typ RR	Typ RS	Typ RT	Typ RU	Typ RV	Typ RW	Typ RX	Typ RY	Typ RZ	Typ SA	Typ SB	Typ SC	Typ SD	Typ SE	Typ SF	Typ SG	Typ SH	Typ SI	Typ SJ	Typ SK	Typ SL	Typ SM	Typ SN	Typ SO	Typ SP	Typ SQ	Typ SR	Typ SS	Typ ST	Typ SU	Typ SV	Typ SW	Typ SX	Typ SY	Typ SZ	Typ TA	Typ TB	Typ TC	Typ TD	Typ TE	Typ TF	Typ TG	Typ TH	Typ TI	Typ TJ	Typ TK	Typ TL	Typ TM	Typ TN	Typ TO	Typ TP	Typ TQ	Typ TR	Typ TS	Typ TT	Typ TU	Typ TV	Typ TW	Typ TX	Typ TY	Typ TZ	Typ UA	Typ UB	Typ UC	Typ UD	Typ UE	Typ UF	Typ UG	Typ UH	Typ UI	Typ UJ	Typ UK	Typ UL	Typ UM	Typ UN	Typ UO	Typ UP	Typ UQ	Typ UR	Typ US	Typ UT	Typ UY	Typ UZ	Typ VA	Typ VB	Typ VC	Typ VD	Typ VE	Typ VF	Typ VG	Typ VH	Typ VI	Typ VJ	Typ VK	Typ VL	Typ VM	Typ VN	Typ VO	Typ VP	Typ VQ	Typ VR	Typ VS	Typ VT	Typ VU	Typ VV	Typ VW	Typ VX	Typ VY	Typ VZ	Typ WA	Typ WB	Typ WC	Typ WD	Typ WE	Typ WF	Typ WG	Typ WH	Typ WI	Typ WJ	Typ WK	Typ WL	Typ WM	Typ WN	Typ WO	Typ WP	Typ WQ	Typ WR	Typ WS	Typ WT	Typ WU	Typ WV	Typ WW	Typ WX	Typ WY	Typ WZ	Typ XA	Typ XB	Typ XC	Typ XD	Typ XE	Typ XF	Typ XG	Typ XH	Typ XI	Typ XJ	Typ XK	Typ XL	Typ XM	Typ XN	Typ XO	Typ XP	Typ XQ	Typ XR	Typ XS	Typ XT	Typ XU	Typ XV	Typ XW	Typ XX	Typ XY	Typ XZ	Typ YA	Typ YB	Typ YC	Typ YD	Typ YE	Typ YF	Typ YG	Typ YH	Typ YI	Typ YJ	Typ YK	Typ YL	Typ YM	Typ YN	Typ YO	Typ YP	Typ YQ	Typ YR	Typ YS	Typ YT	Typ YU	Typ YV	Typ YW	Typ YX	Typ YY	Typ YZ	Typ ZA	Typ ZB	Typ ZC	Typ ZD	Typ ZE	Typ ZF	Typ ZG	Typ ZH	Typ ZI	Typ ZJ	Typ ZK	Typ ZL	Typ ZM	Typ ZN	Typ ZO	Typ ZP	Typ ZQ	Typ ZR	Typ ZS	Typ ZT	Typ ZU	Typ ZV	Typ ZW	Typ ZX	Typ ZY	Typ ZZ
Wsk. szerok.-dług. czarnki																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										

2. Tablica:

Irednie typów czaerek
płoniskich

306

Średnie typów czaszek płońskich X—XII w.

Cechy	ε 6	β 27	α 8	ρ 8	γ 4
Wsk. szer.-dług. cz.					
długogłowy (X-74,9)	68,7	74,1	74,6	—	—
pośredniogl. (75-79,9)	—	—	—	76,7	—
krótkogłowy (80-X)	—	—	—	—	81,1
Wsk. wysok.-długość.					
niskogłowy (X-69,9)	—	—	—	—	—
śred. wysokoogl. (70-74,9)	70,2	70,3	74,2	73,9	73,8
wysokoogl. (75-X)	—	—	—	—	—
Wsk. czoł.-ciem.					
wąskoczolow. (X-65,9)	—	—	—	—	—
średnioczol. (66-68,9)	—	—	—	—	66
szerokoczol. (69-X)	73,7	69,5	69,9	72,3	—
Wsk. licowy (Kollm)					
niskolicy (X-49,9)	—	—	—	—	—
średniolicy (50-54,9)	53,8	50,7	—	54,1	51,4
wysokolicy (55-X)	—	—	55.	—	—
Wsk. oczodołowy					
niski (X-75,9)	—	75,1	—	—	—
średni (76-84,9)	80,1	—	—	82,1	—
wysoki (85-X)	—	—	85,6	—	86,8
Wsk. nosowy					
wąskonosy (X-46,9)	—	—	44,3	—	—
średnionosy (47-50,9)	48,8	—	—	—	48,4
szerokonosy (51-X)	—	51,7	—	51,9	—

134

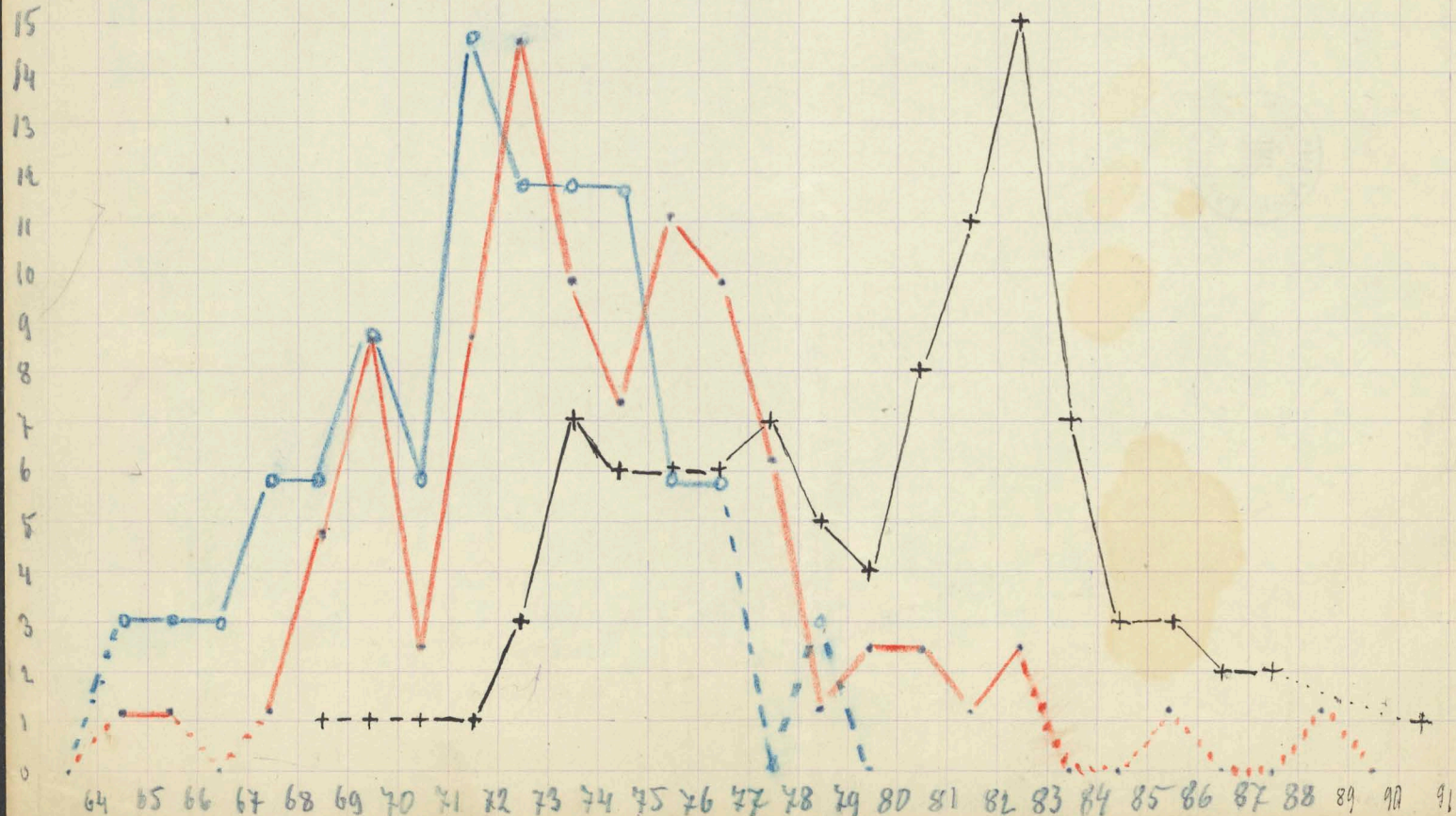

306

+ - + or. Katedry Ptoekiej XV-XV. maj 3.
 23 — Gr. Ptoekiej I-XII w 2.
 22 — Gr. prob. rozp. dla Ptoek. 1.

WSKAŹNIKI CZASZKOWE GŁÓWNE .

64-64.9	1	1	1
65	1	1	1
66	-	-	-
67	1	1	1
68	1111	4	4
69	1111	7	7
70	11	2	2
71	1111	8	8
72	1111	12	12
73	1111	8	8
74	1111	6+2	6+2
75	1111	9	9
76	1111	8+3	8+3
77	1111	5+1	5+1
78	1111	1+2	1+1
79	11	2	2
80	1111	2+3	2+3
81	1	1	1
82	1111	2+1	2+1
83	11	+2	+2
84	-	-	-
85	1	1	1
86	-	-	-
87	-	-	-
88	1	1	1

82+14

82+12

81+13

94.

54 cure de P. F. F. F.

$\frac{I}{I}$ $\frac{II}{II}$ $\frac{III}{III}$ $\frac{IV}{IV}$
 $\frac{I}{I}$ $\frac{II}{II}$ $\frac{III}{III}$ $\frac{IV}{IV}$

306

21.0 21.0 20.0 20.0 20.0 20.0 20.0 20.0 20.0 20.0

202 27.5 11.4 204 27.9 21.0 82.1

102

22.2

92.1

1892

10.3

90.

100

194

200

五

131

22-3 2A-3 P2-8 2A-6 89-2 PA-3 8A-4

2A-1 80.2 1A-A 26.6 15.1 1A3-A 83.0

92.3 13.4 80.0 22.8 18.9 18.1 93.1

0.02 0.01 0.02 12.3 11.3 10.1 90.1

0.5	12.2	18.3	22.0	40.1	48.0	90.5

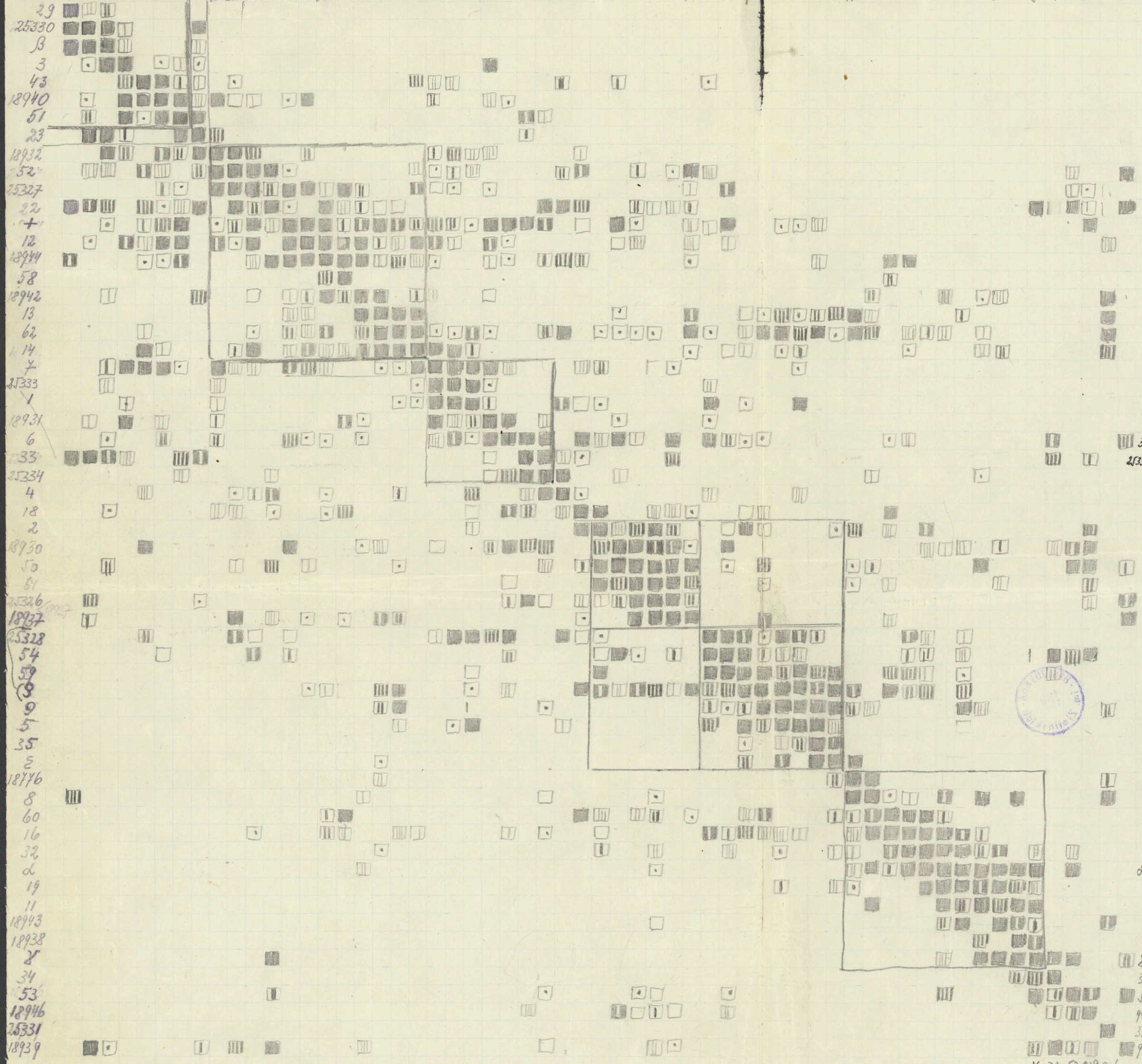
968

29 330 3 43 940 51 23 32 52 327 22 + 12 944 58 942 13 62 14 7 333 1 931 6 33 334 4 18 2 930 50 61 326 827 328 54 59 9 5 35 2 776 8 60 16 32 6 19 11 943 938 8 34 53 946 321 939

Prologia II.

720	69.3	69.1	50.0	73.0	55.6	75.7
74.9	69.3	70.2	52.0	76.9	52.2	74.6
72.8	70.1	70.2	48.8	76.7	48.0	76.9
76.7	71.7	66.7	52.4	77.5	51.1	77.5
72.6	73.2	70.8	48.8	76.9	50.0	80.8
72.6	73.7	71.5	50.8	73.2	48.9	78.5
73.1	73.6	67.4	54.4	75.0	49.1	80.1
72.9	74.5	67.9	(65.5)	74.4	48.0	78.6
75.9	74.4	69.0	50.7	75.0	43.1	80.4
73.7	74.3	71.2	51.5	78.1	44.2	81.8
74.6	73.0	72.5	53.9	78.1	48.0	83.3
74.5	70.1	73.0	52.0	74.4	46.9	81.0
72.5	70.9	72.7	51.6	74.4	54.4	81.1
72.1	67.2	72.7	52.1	76.3	59.1	81.1
72.0	67.6	73.3	54.3	76.7	55.3	83.2
70.0	74.6	70.4	48.9	75.0	54.4	83.0
33 77.8	75.1	65.3	46.4	78.1	53.2	79.9
25334 75.3	73.2	65.0	50.0	80.0	51.9	85.3
6 71.6	73.2	68.7	50.8	81.1	54.2	80.2
75.4	68.6	64.6	55.0	78.1	52.0	83.3
73.8	72.3	69.5	57.5	79.1	54.9	77.3
74.2	71.4	73.5	57.1	82.9	53.1	78.8
74.3	74.9	71.3	49.2	84.2	51.0	80.9
75.6	75.6	71.5	52.8	82.9	51.0	77.7
77.7	75.4	74.1	55.5	85.0	51.0	76.3
77.3	75.6	73.7	50.0	80.5	54.4	76.7
75.1	75.1	72.3	53.8	78.1	50.0	73.2
69.5	66.4	70.5	52.8	80.0	52.1	81.8
68.6	70.7	71.0	49.3	82.5	49.0	79.4
69.8	69.3	73.9	56.8	81.6	48.2	79.9
69.5	73.3	72.3	53.0	80.5	46.0	86.2
69.5	69.0	74.5	55.3	77.3	49.1	86.1
68.3	73.4	80.0	55.8	78.6	48.1	83.1
74.1	80.5	74.4	58.9	82.1	43.4	83.0
77.3	77.3	67.8	54.9	82.5	44.2	84.6
72.5						
72.9						
72.5						
70.2						
80.7						
76.3						
82.8						
85.1						
75.5						
70.8						
76.5	79.2	71.4	50.8	75.6	37.0	87.1
81.0	71.0	66.9	57.1	81.0	52.2	73.1
34 53 939 946						

137

137

306

29 3 330 23 33 374 4 51 5 431932543 1 7 4574052 22 6 13 327 + 944 58 12 14 62 13 942 95 8 9 5 37

25330
23
33
5304
4
51
3
18931
18932
25333
1
18940
7
43
52
12
6
152616
25327
+
18044
58
12
14
62
13
18042

18937

18

60
16

II

II

II
I
II
II
II
II

II

II

III

II
II

138

306

I Zjazd
Prehistoryków Polskich
w Poznaniu

23-25 III 1927 r.

133v

PROGRAM OBRAD

I. ZJAZDU PREHISTORYKÓW POLSKICH W POZNANIU

23—25 KWIETNIA 1927 ROKU.

OBRADY BĘDĄ SIĘ ODBYWAŁY W SALI 22
W COL. MINUS.

POSIEDZENIE I. dn. 23 kwietnia godz. 10 rano.

Zagajenie.

Przemówienia reprezentantów.

Wybór Prezydium.

Dr. Z. Zakrzewski: Ewolucja obrządku grzebalnego
w kulturze łużyckiej.

Dr. K. Stojanowski: Przyczynki do antropologii
neolitu polskiego.

Dr. B. Stelmachowska: Groby szkieletowe okresu
wczesnohistorycznego.

POSIEDZENIE II. dn. 23 kwietnia godz. 4 po południu.

Dr. J. Żurowski: Problem kultury ceramiki promie-
nistej.

Dr. A. Macieszka: Czaszki płońskie X—XII w. (Typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej Mazowsza).

Dr. J. Dedio: O uwzględnieniu prehistorji przy nauczaniu w szkołach średnich i seminarjach nauczycielskich.

P. B. Breżgo: Ochrona zabytków przedhistorycznych w Witebszczyźnie i Inflantach.

POSIEDZENIE III. dn. 24 kwietnia godz. 9 $\frac{1}{2}$ rano.

Dr. J. Kostrzewski: Groby kamienne w okresie lateńskim.

Dr. K. Stołyhwo: W sprawie różniczkowania się kopalnych ras ludzkich.

Otwarcie Wystawy Zabytków Przedhistorycznych (ul. Sew. Mielżyńskiego 26/28) godz. 12.

POSIEDZENIE IV. dn. 24 kwietnia godz. 4 po południu.

Sprawa organizacji następnych Zjazdów.

Dr. J. Czekanowski: Perspektywy antropologiczne.

Dr. E. Stołyhwo: W sprawie typów antropologicznych ludności w Oksywiu na Pomorzu z okresu rzymskiego.

Dr. R. Jakimowicz: Skarby srebrne wczesnohistoryczne.

Dr. F. Sulimirski: Skarby brązowe z Czubina i Raszewa.

Zamknięcie Zjazdu.

Dnia 25 kwietnia odbędzie się wycieczka na grodzisko położone na jeziorze Bytyńskim.

24 marca

194

7

Wny Pan

Dr R. Jakimowicz

w Warszawie.

Dziękując za łaskawe zaproszenie na I Zjazd
Prehistoryków, zgłaszam uczestnictwo swoje i referat:
"Czaszki płońskie X - XII ww./Typy antropologiczne
ludności wczesnohistorycznej Mazowsza/".

Ze względu na konieczność wyjazdu z Poznania w nie-
dziele 24.IV. po południu, upraszam o łaskawe umieszcze-
nie mojego referatu w porządku obrad dnia pierwszego
lub, o ile to będzie niemożliwe, w godzinach porannych
dnia drugiego.

Proszę o łaskawe powiadomienie: kiedy i komu mam
wpłacić wkładkę członkowską ?

Referat mój będzie tymczasowym komunikatem, opartym

na wynikach pomiarów 96 czaszek zebranych na cmentarzysku płoń-
 skiem, głównie przez L. Rutkowskiego, a znajdujących się w zbiorach
 Instytutu Antropologicznego w Warszawie i w Muzeum in. B. Majewskie-
 go. Wobec tego że o tem cmentarzysku posiadam bardzo skąpe wiado-
 mości, prosić będę o łaskawe uzupełnienie ich w dyskusji.

W oczekiwaniu łaskawej odpowiedzi, łączę

wyrazy wysokiego poważania

Prezes

Adres: Dr Al. Maciesza

PŁOCK

Ul. Sienkiewicza

23.

PIERWSZY ZJAZD PREHISTORYKÓW POLSKICH

W Poznaniu odbył się I Zjazd Prehistoryków Polskich. Obrady tego Zjazdu świadczą, prehistoria rozwija się u nas w tempie szybkim, i że wyniki jej badań i dociekań interesują również i przedstawicieli nauk pokrewnych. Zjazd rozpoczął się w sobotę dnia 23-go ub. m. o godz. 10-ej rano w gmachu Collegium Minus, w sali udzielonej gościnnie przez Uniwersytet Poznański. Na otwarciu Zjazdu byli pp. Minister Wyzn. Rel. i Oświecenia Publicznego dr Dobrucki i dyrektor Departamentu Nauki i Szkół Wysz. dr S. Michalski. Zjazd powitali: p. Minister i 10 delegatów reprezentujących 14 instytucji naukowych, a w tem Polską Akademię Umiejętności, Uniwersytety: Jagielloński i Poznański, Towarzystwa Naukowe: Lwowskie, Warszawskie, Toruńskie, Płockie i Przemyskie, Towarzystwa: Numizmatyczne, Antropologiczne i inne. Na Zjazd przybył również w celu zadokumentowania swej łączności z polską prehistorią dr Bolko v. Richthofen z Raciborza, konserwator zabytków przedhistorycznych z niemieckiej części Górnego Śląska.

Obrady zajął dr R. Jakimowicz, zaznaczając w swem przemówieniu, że Zjazd ten będzie stanowił zapewne nowy etap w rozwoju prehistorii polskiej, która winna, podobnie jak każda nauka, służyć przedewszystkiem prawdzie i być wolną w swych dociekaniach od wszelkich politycznych tendencji i wpływów ubocznych. Do Prezydium zostali wybrani: prof. dr W. Demetrykiewicz, senior prehistoryków polskich na honorowego przewodniczącego, prof. J. Kostrzewski na przewodniczącego, dr R. Jakimowicz na zastępcę przewodniczącego, dr. J. Żurowski i dr A. Karpiński na sekretarzy.

Pierwszy referat wygłosił konserwator zabytków przedhistorycznych dr Z. Zakrzewski o rozwoju obrządku pogrzebowego w kulturze łużyckiej. Referent podał nadzwyczaj ciekawe wyniki badań na cmentarzysku w Mechlinie, gdzie zauważył występowanie szeregu grobów, typów kolejnych chronologicznie od czystych popielnicowych przez szereg form przejściowych do typowych grobów jamowych. Jest to spostrzeżenie niezmiernie ważne, gdyż obala dotychczasowy pogląd, według którego obrządek grzebania w jamach ciałaopalnych przyszedł na nasze ziemie z północy, z wyspy Bornholmu w I wieku przed n. e. Badania dr Zakrzewskiego wykazały, że występuje on tutaj, w Wielkopolsce, w kulturze łużyckiej znacznie dawniej, bo już w VIII w. przed n. e. i zapewne z kultury łużyckiej został przejęty przez plemiona germańskie, zamieszkujące wyspę Bornholm. Wobec tych obserwacji dr Zakrzewskiego pewne, zabarwione tendencjami politycznymi, tezy uczonych niemieckich zostały zakwestjonowane. Niewątpliwie dalsze badania wyjaśnią w szczegółach to niezmiernie ważne i ciekawe zagadnienie.

Niemniej ciekawy był referat prof. Kostrzewskiego o kulturze pomorskiej w V okresie brązu i w starszym okresie żelaznym. Referent wyróżnił na podstawie swych badań nad zabytkami pomorskimi osobną grupę kultury t. zw. łużyckiej na Pomorzu, między Wisłą a Odrą. Grupa ta nie tylko była dotychczas zupełnie nieznaną, lecz nad to uważano, iż w latach między 1000 a 600 przed n. e. obszar ten był zdobyty na ludność z kulturą łużycką przez szczepy germańskie, posuwające się ze Skandynawii i Jutlandji. Badania referenta wykazały, że pogląd ten był błędny, a mają one poza tem jeszcze i to ważne znaczenie, iż wykazują, że kultura urn twarzowych prawdopodobnie rozwinęła się właśnie z omawianej grupy kulturowej, która bezpośrednio poprzedza kulturę urn twarzowych. Jest to wynik niezmiernie ważny, gdyż rzuca nowe światło na pochodzenie kultury urn twarzowych, przypisywanej dotychczas szczerze pom. germańskim.

Dr J. Żurowski, konserwator zabytków przedhistorycznych z Krakowa przedstawił problem kultury ceramiki promienistej. Wykazał pochodzenie tej kultury, jej przeobrażenia, zasięg w poszczególnych fazach rozwoju i oddziaływanie na sąsiednie obszary. Wywody dr Żurowskiego były oparte na własnych, żmudnych badaniach osad z ceramiką promienistą w okolicach Krakowa.

Referat ten, rzucający wiele nowego światła na zagadnienia kultur neolitycznych w Polsce wywołał duże zainteresowanie.

Obszerny referat dr J. Jakimowicza, Kierownika Państwowego Grona Konserwatorów, o skarbach srebrnych średniowiecznych, poruszający wiele zagadnień dotyczących zarania naszych dziejów, był przedmiotem ożywionej dyskusji. Referat na podstawie analizy paru tysięcy skarbów z obszaru Europy Środkowej, Północnej i Wschodniej, oraz z Azji Zachodniej i Południowo-Zachodniej wykazał istnienie grup lokalnych na podstawie wyróżnienia zamkniętych, odrębnych zespołów. Dalej podkreślił, że ozdoby srebrne, znajdowane w obrębie poszczególnych grup, noszą przeważnie charakter lokalny z wyjątkiem niektórych typów, mających szerszy zasięg. Na podstawie żmudnych dociekań referent wykazał, że ozdoby srebrne średniowieczne znane ze skarbów turkietańskich są odmienne od znajdowanych u nas. Ostateczny wniosek jest ten, że dotychczasowy pogląd o wschodnim, arabsko-perskim pochodzeniu tych ozdób nie da się utrzymać i musi być zamieniony przez inny, o miejscowym pochodzeniu poszczególnych typów.

Dr J. Dedo poruszył niezmiernie ciekawe zagadnienie o uwzględnianiu prehistorii przy nauczaniu w szkołach średnich i seminariach nauczycielskich. Wziąwszy pod uwagę przeciążenie programów szkolnych i tendencje do ich redukcji, wskazywał możliwość rozwiązania tej palącej kwestji na drodze włączenia prehistorji do programów nauczania geologii, historii powszechnej, historii polskiej i nauki o Polsce. Jest to potrzeba bardzo pilna wobec małego uświadamienia społeczeństwa u nas w tej sprawie w porównaniu z uświadamieniem u naszych sąsiadów, uświadamieniem wyzyskiwanem dla celów polityki i propagandy. W sprawie tej Zjazd powziął szereg uchwał.

Prof. J. Czekanowski ze Lwowa, referując zagadnienie kartowań i ich syntezy, wykazał wyniki stosowania metod statystycznych do badania zjawisk językowych i kulturowych i propagował zastosowanie tych metod do badań prehistorycznych.

Dr A. Maciesza, Prezes Tow. Naukowego w Płocku, przedstawił interesujące wyniki żmudnych swych badań nad antropologią Mazowsza w czasach wczesno-historycznych, omawiając rezultaty zbadania 100 czałek z cmentarzyska w Płońsku.

Dr K. Stołyhwo referował wyniki swych badań nad różniczkowaniem się kopalnych ras ludzkich, a dr K. Stojanowski wyniki badań nad antropologią neolitu.

Trzy te ostatnie referaty z zakresu antropologii przedhistorycznej miały na celu powiązanie w dyskusji wyników dwóch nauk: referencji-antropologicznej, omawiającej wyniki badań w zakresie antropologii przedhistorycznej, chcieli usłyszeć o nich opinie prehistoryków i wykonać wspólną próbę powiązania wyjaśnień pewnych zjawisk ze stanowiska antropologii i archeologii. Wynikiem obrad i dyskusji tego Zjazdu było wyśnięcie konieczności opracowania dwóch zagadnień naukowych, a mianowicie opracowania wspólnie z antropogeografami i historykami szlaków handlowych i kolonizacyjnych od czasów najdawniejszych aż do najnowszych, oraz opracowanie stosunków antropologicznych i osadnictwa wczesnohistorycznego na Mazowszu.

Po wysłuchaniu referatów Zjazd zastana wiał się nad kwestją organizacji instytucji Zjazdów Prehistoryków i doszedł do przekonania, że instytucja taka jest bardzo potrzebna. Wybrana została komisja, która ma opracować statut i regulamin Zjazdów oraz plan naukowy i terminy najbliższych zjazdów. Do komisji tej powołano: prof. Demetrykiewicza, prof. Kostrzewskiego i dr. Żurowskiego.

Pozatem Zjazd przyjął do wiadomości i przekazał do rozważenia tej komisji wniosek p. Jakimowicza, by następny Zjazd poświęcić uczczeniu i omówieniu zasług dotychczasowych prehistoryków polskich oraz przedstawić obecny stan badań nad poszczególnymi okresami i kulturami. Zjazd zamknięto wśród życzeń, by następny odbył się możliwie szybko w podobnie poważnym i pogodnym nastroju i z podobnie ważnymi wynikami.

RSZAWIA

W A R S Z A W A
ŚRODA, 4 MAJA 1927 ROKU

KCJA W WARSZAWIE: CZACKIEGO 3/5. TELEFONY: 273-42, 273-48 i
STRACJA: MARSZAŁKOWSKA 140. TEL. 142-67. SKRZYŃKA POCZTO

Dunajewskiego 7
tel. 25-02

LWOW Zyblikiewicza 5

POZNAN

Mielżyńskiego 25
tel. 22-63

WILNO Pił
te

ENIEM I PRZESYŁKĄ POCZTOWĄ 4 ZŁ. 50 GROSZY, ZAGRANICĄ 7 Z

je ilość wyszkolonych pierwszorzędnym mechaników. Gdyby Francja nie rozwijała była przed wojną swego przemysłu automobilowego i awiacyjnego, gdyby w chwili wyczerpania zapasów mobilizacyjnych nie była w stanie rzucić trzydzieści kilka tysięcy wyszkolonych mechaników do tokarek, to padłaby z braku amunicji zanimby Anglja i Stany Zjednoczone przyjąć jej mogły z pomocą...

Można zaiste w chwili potrzeby w narodzie o takich tradycjach rycerskich jak polski improwizować ze studentów nieźle dodatkowe bataliony piechoty, a z podrostków wiejskich bitne szwadrony kawalerji, można dzięki zapałowi i zdolnościom nielicznej nawet grupy chemików powołać do życia znakomite zakłady środków wybuchowych, ale tych koniecznych kilkadziesiąt tysięcy pierwszorzędnym mechaników musi się wychowywać latami pracy pokojowej w setkach fabryk metalowych.

Fabryki takie rozwijać się i nowe powstawać w Polsce muszą i będą nie tylko dlatego, że tak chcemy, ale przede wszystkim dlatego, że posiadamy wyjątkowe warunki dla ich rozwoju. Z prawdziwą satysfakcją stwierdzić musimy, że, zdaniem jednogłosnym profesorów, poziom naukowy na Politechnikach polskich w ostatnich latach bardzo szybko się podnosi. Duch technicznej pracy podnosi skrzydła. Wykazy importu wskazują rosnące w Polsce zapotrzebowanie maszyn. W dziale np. lokomotyw, których przed wojną zupełnie nie produkowaliśmy, możemy już obecnie pokrywać całe zapotrzebowanie Kolei Państwowych. Opierając się na obfitości węgla i żelaza, na robotniku, który będąc częstokroć analfabeta zyskał sobie pierwszorzędną opinię na obu półkulach świata, a dziś nie tylko w szkole narodowej ale i w wojsku zyskuje wyższy poziom dyscypliny duchowej, na rosnącej pojemności własnego i najbliższych wschodnich rynków, musimy pokusić się o zdobycie najwyższych przemysłów i najdoskonalszych warsztatów.

Trudno nakazać dziecku by nie rośło. Trudno społeczeństwu dążącemu do wszechstronnego rozwoju i potęgi nakazać wyrzeczenie się tych aspiracji. Wszyscy uczeni ekonomiści świata nie dokażą tego cudu, szczególnie gdy chodzi o społeczeństwo polskie.

W narodzie naszym mimo pozorów demokratycznych tkwi uparty arystokratyzm. Już s. p. Jan Popławski o-

ZAWSZE ROZ

BERLIN, 3.5. PAT. — Omawiając przemówienie p. Poincarego w Barle Duc, prawnicowa Boersen Ztg. podkreśla zwrot o ścisłym wypełnianiu planu Dawesa i oświadcza:

— Tak więc po rozczarowaniach Locarno przychodzi rozczarowanie co do nadziei na rewizję planu Dawesa.

Demokratyczny Börsenkurier pisze:

— P. Poincare pozostaje zawsze,

O EWAKUACJI

BERLIN, 3.5. PAT. — Dzienniki berlińskie zapowiadają na dni najbliższe, możliwie na środę, demarche Rządu Niemieckiego w Paryżu, w sprawie redukcji wojsk okupacyjnych w Nadrenji.

Taegliche Rundschau nazywa wia-

NARADY GOSPODARSTWA

PRZEDSTAWICIELI

GENEWA, 3.5. PAT. W konferencji gospodarczej, która rozpocznie się w środę pod przewodnictwem p. Theunisa, weźmie udział 43 krajów, w tej liczbie 4 nienależące do Ligi Narodów: Rosja, Turcja, Egipt i Stany

STANOWISKO

BERLIN, 3.5 (AW). Przewodniczący Delegacji Sowieckiej na Międzynarodową Konferencję Gospodarczą w Genewie p. Osiński oświadczył przedstawicielowi United Press, że prace Delegacji Sowieckiej w Genewie iść będą w kierunku stworzenia współpracy między rosyjskim syste-

OCHRONA DELEGACJI

GENEWA, 3.5. AW. — Rząd Szwajcarski wydał zarządzenie w celu zapewnienia Delegacji Sowieckiej dostatecznej ochrony policyjnej dla u-

ZATARG O

OŚWIADCZENIE P.

LONDYN, 3.5. PAT. Sekretarz Stanu Spraw Zagranicznych złożył wczoraj w Izbie Gmin sprawozdanie dotyczące stosunków włosko-jugosłowiańskich na tle sprawy albańskiej. P. Chamberlain oświadczył, że traktat tirański podpisany dnia 27-go listopada ub. r. zawarły strony będące Państwami suwerennymi i członkami Ligi Narodów, wobec czego Rząd Brytyjski nie miał żadnej możliwości wpływania na tok rokowań ani też na układ warunków traktatu. Zawarcie traktatu w Tiranie wywołało znaczne podniecenie w Jugosławji, któremu Włochy przeciwstawiły swoje stanowisko. Ponadto traktat ten spowodował pewne napięcie w stosunkach między obu Rządami. P. Chamberlain powiedział następnie:

— Jesteśmy przekonani, że właśnie droga bezpośredniej wymiany zdań Włochy i

DR. JÓZEF ŻUROWSKI

143

**ZJAZD PREHISTORYKÓW POLSKICH
W POZNANIU**

KRAKÓW 1927.

143v

Odbitka z »Czasu« Nr. 103, z dnia 7 maja 1927 r.

Odbito w drukarni »Czasu« w Krakowie.

306

W czasie od 23 do 25 kwietnia odbył się w Poznaniu 1-szy Zjazd prehistoryków polskich, zwołany przez Zarząd Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego i Kierownictwo Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków przedhistorycznych. Na Zjazd przybył szereg prehistoryków i antropologów z wszystkich niemal dzielnic Polski. Najliczniej reprezentowaną była Wielkopolska i Pomorze. Obrady Zjazdu rozpoczęły się w sobotę dnia 23-go przed południem w jednej z sal Uniwersytetu poznańskiego, w obecności pana ministra wyznań rel. i ośw. publ. Dr Dobruckiego, dyrektora departamentu Dr Michalskiego, licznie zebranych członków Zjazdu i gości. Zjazd zagaił i przywitał obecnych kierownik Grona Konserwatorów Dr Roman Jakimowicz, poczem przemówił minister Dr Dobrucki, który podnosząc znaczenie nauki prehistorji, życzył Zjazdowi pomyślnego przebiegu i wyniku obrad. Następnie witał Zjazd imieniem Uniwersytetu poznańskiego dziekan, prof. Dr Rudnicki, poczem wygłosili przemówienia powitalne przedstawiciele i delegaci instytucyj i towarzystw naukowych z Krakowa, Warszawy, Lwowa, Poznania, Torunia, Płocka, Przemyśla i i. Najwię-

ksze wrażenie wywarło przemówienie prof. Dr. Włodzimierza Demetrykiewicza. Zebrani, wysłuchali w głębokiem skupieniu słów senjora polskiej prehistorji, który witał pierwszy Zjazd prehistoryków polskich jako delegat Polskiej Akademji Umiejętności i Uniwersytetu Jagiellońskiego, obydwu instytucji, które „starają się w ramach swych sił i środków zawsze życzliwie popierać badania i prace archeologów“. „Akademja Umiejętności, — podnosił w swem przemówieniu prof. Demetrykiewicz — utworzyła w tym celu osobną komisję antropologiczną, która przez wiele lat wydała cały szereg tomów, zawierających liczne rozprawy prehistoryków. Muzeum archeologiczne Akademji zebrało, z całej Polski, bardzo wiele cennego materiału naukowego, dla prehistoryków. Uniwersytet Jagielloński powołał do życia osobną katedrę prehistorji, najdawniejszą w Polsce i utworzył specjalny Zakład dla archeologii przedhistorycznej w związku ze zbiorami oryginalnych zabytków. Dziś Polska Akademja Umiejętności razem z Uniwersytetem Jagiellońskim, patrząc z żywym zadowoleniem na obecny, bardzo znaczny rozwój badań archeologicznych w Polsce, połączony z doniosłemi odkryciami naukowymi i widząc ciągle, obfite pomnażanie się cennych materiałów naukowych w rozrastających się zbiorach muzealnych, cieszy się bardzo, że postępy na wszystkich polach pracy prehistoryków posunęły się już tak daleko, że można było podjąć i urzeczywistnić myśl pierwszego Zjazdu polskich prehistoryków w

stolicy Wielkopolski, gdzie powstało tak dzielne i tak świetnie zorganizowane ognisko pracy naukowej na polu prehistorji ziem polskich, ognisko, które dla tej umiejętności już tyle zasług położyło“.

Z kolei przystąpiono do wyboru prezydjum Zjazdu. Na prezesa honorowego Zjazdu powołano przez aklamację prof. Dr. Włodzimierza Demetrykiewicza z Krakowa. Rzeczywistym przewodniczącym wybrano prof. Dr. Józefa Kostrzewskiego z Poznania, zastępcą Dr. Romana Jakimowicza z Warszawy, sekretarzami Dr. Józefa Żurowskiego z Krakowa i Dr. Aleksandrę Karpińską z Poznania.

Następnie przystąpiono do wygłaszania poszczególnych referatów, które dotyczyły szeregu zagadnień naukowych od czasów końcowych przedhistorycznych i wczesnohistorycznych począwszy aż do najbardziej odległych, sięgających epoki kamiennej. Wszystkie referaty wygłoszone były na posiedzeniach wspólnych. Część ich nie doszła jednak do skutku z powodu braku czasu. Wszystkie zostaną pomieszczone w pamiętniku Zjazdu, któremu poświęcony będzie jedenasty tom „Wiadomości archeologicznych“, organu Państwowego Główna Konserwatorów Zabytków przedhistorycznych, wychodzącego w Warszawie. Z referatów, które się odbyły przytaczamy następujące: Referat Dr. Jakimowicza p. t. „Skarby srebrne wczesnohistoryczne“ dotyczył czasów najmlodszych, któremi się zajmują polscy archeolodzy. Referent przedstawił wynik opracowania skarbów z X—XII w., składają-

cych się z monet srebrnych zachodnich i wschodnich (kufickich) oraz biżuterji. Na podstawie szczegółowej analizy paru tysięcy skarbów można było wyróżnić na obszarze znacznej części Europy i Azji zachodniej kilka grup lokalnych, różniących się pomiędzy sobą poszczególnymi składnikami. Ozdoby srebrne, występujące na obszarze poszczególnych grup są naogół odmienne i różnią się zasadniczo od ozdób z tych czasów, znanych w ojczyźnie monet kufickich — w Turkestanie i Persji. Na podstawie tych danych referent wyciągnął wniosek o lokalnem pochodzeniu poszczególnych typów ozdób, określając przytem, mniej lub więcej, ograniczony zasięg poszczególnych typów. Ważny wynik dało skartowanie zasięgu rzeczzonego materiału. Okazało się bowiem, że niema go wcale lub tylko wyjątkowo na obszarze Litwy, wschodniej i południowej Polski oraz Ukrainy... Stąd wniosek, że nie wtedy odbywała się komunikacja pomiędzy wschodem i zachodem, jak to dotychczas przyjmowano. Rozmieszczenie monet kufickich wzdłuż Wołgi, Dniepru, wybrzeża i wysp Bałtyku, Skandynawji oraz Polski północnej i środkowej wskazuje na właściwą ich drogę, a równoczesna obecność osad Wikingów w obszarze Europy wschodniej dowodzi, że głównymi dostarczycielami monet kufickich byli Waregowie.

Referaty Dr Z. Zakrzewskiego i prof. Dr. J. Kostrzewskiego dotyczyły specjalnych zagadnień w ramach epok metalowych przedchrystusowych Wielkopolski i obszarów

sąsiednich. Dr Zakrzewski przedstawił mianowicie, w referacie p. t. „Ewolucja obrządku grzebalnego w kulturze „łużyckiej“, zebrane przez siebie, na obszarze jednego cmentarzyska, obserwacje wskazujące, że obrządek grzebalny przeszedł tam szereg stadiów. Zaczyna się on pieczołowitem składaniem niedopalonych szczątków szkieletu w urnie i obstawianiem jej licznymi przystawkami, a kończy się niedbałym zsypywaniem owych szczątków wprost do ziemi. Jeżeliby się udało powyższe zjawisko częściej zaobserwować, to w takim razie, stadjum ostatnie, tak różne od pierwszego, byłoby wynikiem rozwoju obrządku grzebalnego w ramach jednej i tej samej kultury, a nie trzebaby uciekać się do tłumaczenia tego zjawiska zmianami etnicznymi, jak to obecnie czynią niektórzy prehistorycy. Do pokrewnego wniosku ostatecznego doszedł także prof. Kostrzewski w swych badaniach nad „t. zw. kulturą pomorską V-tego okresu brązu i wczesnej epoki żelaza“. W świetle nowego materiału wykopaliskowego ukazuje się mianowicie coraz to wyraźniej, że kultura „łużycka“ osiągnęła w swym rozwoju na Pomorzu stadjum późne, zbliżone do kultury grobów skrzynkowych, pojawiającej się mniej więcej w tym samym czasie na Pomorzu, lecz uważaną dotychczas za zupełnie odrębną, etnicznie obcego pochodzenia kulturę (pragermańską). Badania prof. Kostrzewskiego wykazują, że także naodwrot kultura grobów skrzynkowych pozostawała pod silnym wpływem kultury łużyckiej. Pomiędzy obydwoma kulturami

nie istniała przeto tak wielka różnica jak to dotychczas przyjmowano, lecz panowały pomiędzy nimi wzajemne stosunki i wymiana zdobyczy kulturowych, co wskazuje na wspólne obok siebie bytowanie obydwu kultur a wyklucza możliwość usunięcia i wyparcia kultury łużyckiej z Pomorza. Dla zwolenników paralelizacji zjawisk kulturowych ze zjawiskami etnicznymi w prehistorji wypływa stąd odpowiedni wniosek. Co więcej, zaczynają się mnożyć dowody, że kultura grobów skrzynkowych zawdzięcza, w przeważnej mierze, swe pochodzenie dalszemu jeszcze rozwojowi kultury łużyckiej na Pomorzu (kulturze pomorskiej). Jeżeli tak, to i w tym wypadku mielibyśmy do czynienia głównie z kulturowym procesem rozwoju, a kwestja etniczna musiałaby ulec gruntownej rewizji.

Referat Dr. Żurowskiego sięgał epoki kamienia gładzonego (neolitu) na obszarze zachodniej Małopolski i obszarów lessowych nad górną Wisłą. W referacie p. t. „Problem kultury ceramiki promienistej“, przedstawił autor swój pogląd na rozwój tej kultury oraz wykazywał, że nie jest ona wcale kulturą lokalną, jak dotychczas przyjmowano, lecz, że posiada ona ściśle związki genetyczne z kulturą Lengyel-Jordansmühl. Kultura ta jest południowego pochodzenia. W drugiej połowie trzeciego tysiąclecia przed Chr. kwitnęła ona bujnie w dolinie Morawy i górnej Odry i stamtąd to przedostała się na lessy górnej Wisły, aby w swej czystej fazie zapanować głównie w Krakowskim.

147

Praktyczne cele posiadał referat prof. Dr. St. Dedia. Autor jest fachowym pedagogiem, a znając doskonale dzisiejszy stan szkolnictwa, programy nauczania oraz zamierzone reformy, wypracował szczegółowy projekt „o uwzględnieniu prehistorji przy nauczaniu w szkołach średnich i seminarjach nauczycielskich“. Według tego projektu prehistorja miałaby być uwzględnioną głównie przy nauce historii, oraz przygodnie, przy niektórych działach przyrody, przy lekturze Homera i Odyssei, przy nauce języka polskiego etc. Projekt p. Dedia nie przeciążyłby wcale programu nauczania, a sprawiłby, że młodzież miałaby możność poznania także i tej przeszłości kraju rodzinnego, o której mówią jedynie wykopaliska, oraz umiałaby ujawniające się niejednokrotnie zabytki rozpoznać, ocenić i uszanować. Referent przedstawił w rezultacie odpowiednie wnioski, które Zjazd jednogłośnie uchwalił i przesłał ministerstwu.

W łączności z zagadnieniami ściśle prehistorycznymi były referaty z zakresu antropologii wczesnohistorycznej i paleoantropologii. W referacie p. t. „Czaszki płońskie X—XII w.“, przedstawił Dr A. Macieszka z Płocka typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej Mazowsza, oraz wykazywał antropogeograficzne przyczyny powstania tych typów, będących rezultatem licznych skrzyżowań. Dr K. Stojanowski ze Lwowa podał nowe rezultaty swych badań nad materiałem osteologicznym, pochodzącym z epoki kamienia glazowanego, w referacie p. t. „Przyczynki do an-

tropologii neolitu polskiego". W epokę czwartorzędu i paleolitu sięgał referat Dr. K. Stolychwy, „W sprawie różniczkowania się ko palnych ras ludzkich“, zaznajamiający z wynikami badań autora, opartych na najważniejszej (thori supraorbitales) i głównych cechach kraniologicznych człowieka z Neandertalu i Neandertaloidów. Prof. Dr Jan Czekanowski ze Lwowa przedstawił „Zagadnienie kartowań i ich syntezy“, celem zaznajomienia prehistoryków z odnośną metodą pracy naukowej, niestosowaną dotychczas jeszcze w prehistorji. Większość referatów, a zwłaszcza Dr Jakimowicza wywołały długą i ożywioną dyskusję i wyłoniły szereg kwestyj, których opracowaniem należałoby się zająć, m. in. potrzebę opracowania szlaków na terenie Polski a także osadnictwa wczesnohistorycznego i wczesnohistorycznej antropologii oraz ich wzajemnego stosunku. Bezpośrednia wymiana myśli i zapatrywań w ciągu Zjazdu przyczyniła się niewątpliwie do usunięcia powstających nieporozumień i do rozwoju szeregu zagadnień szybciej, aniżeli da się to osiągnąć w literaturze. Była to jedna z najważniejszych korzyści dla uczestników Zjazdu. Zdając sobie z tego dobrze sprawę, zebrani na ostatniem posiedzeniu dziękowali serdecznie organizatorom za doprowadzenie Zjazdu do skutku.

Wieczorami spotykali się uczestnicy Zjazdu na rautach u pp. Józefostwa Kostrzewskich i p. Zygmunta Zakrzewskiego. Niejedna dyskusja toczyła się tu jeszcze w dalszym ciągu do koła poruszonych na posiedzeniach tematów

148

i różnych wspólnych zainteresowań naukowych, a serdeczny nastrój, który panował w gościnnych Domach Gospodarzy, przenosił się na salę obrad ze skutkiem jaknajlepszym.

W drugi dzień Zjazdu odbyło się otwarcie wystawy zabytków przedhistorycznych, pochodzących ze zbiorów prywatnych. Zgromadzono tutaj blisko dwa tysiące okazów, odkrytych w różnych stronach Wielkopolski, rzecz posiadająca dla celów inwentaryzacyjnych wartość pierwszorzędą. Ujawniono przy tej sposobności wiele nieznanych zabytków, co dla szeregu specjalistów, prawdziwą było niespodzianką.

Trzeci dzień zjazdu był poświęcony na zwiedzenie grodziska, położonego na jeziorze Bytyńskim. Przedhistoryczna ta warownia ważną jest zwłaszcza z tego powodu, że zamieszkałą była ona w epoce bronzowej przez ludność łużycką, a w czasach końcowych przedhistorycznych przez Słowian.

Zjazd poznański przyczyni się niewątpliwie do postępu polskiej prehistorji, a dla rozwoju tej nauki w Wielkopolsce zwłaszcza stanowi on będzie bardzo ważne zdarzenie. Jakiem zainteresowaniem cieszy się w tej dzielnicy już dzisiaj ta nauka, świadczy fakt, że na trzydniowy kurs z prehistorji polskiej, urządzony dla nauczycielstwa szkół powszechnych, przez polskie Towarzystwo prehistoryczne, tuż przed zjazdem, zjawilo się 250 uczestników, niemal wyłącznie z Wielkopolski. Oby jaknajszybciej także i inne dzielnice Polski zajęły się prehistorją w rozmiarach choćby przybliżonych.

Dr. Al. M a c i e s z a z Płocka: Typy antropologiczne lud-
ności weczesnohistorycznej Mazowsza Płockiego.

/Streszczenie/.

Zebrane przez lekarza Leona Rutkowskiego / 1917r./, zasłużonego antropologa, czaszki płońskie XI-XII ww. stanowią cenny materiał kraniologiczny, który przy zastosowaniu metody diagnozy różniczkowej daje nam możliwość nie tylko poznania struktury antropologicznej, lecz i odtworzenia jej wyglądu.

Pochodzą one z cmentarzyska płońskiego, gdzie znaleziono obok czaszek wykopaliska w postaci kałużek skroniowych, narzędzi i broni charakterystycznych dla okresu weczesnohistorycznego. Wykopaliska te znajdują się w Muzeum Tow. Naukowego w Płocku. Wiek czaszek określał dr L. Rutkowski na X, XI i XII stulecie. Dr R. Jakimowicz, który zwiedzał cmentarzysko płońskie i badał pochodzące z niego wykopaliska, określa je na XI i XII stulecie.

Ogólna ilość tych czaszek, w lepszym lub gorszym stanie zachowania, wynosi 96, z których 35 znajduje się w Muzeum im. Erazma Majewskiego, a 61 - w Instytucie Nauk Antropologicznych Tow. Naukowego Warszawskiego.

Pomiary były wykonane według wskazówek zawartych w podręczniku R. Martina. Do rozklasyfikowania materiału kraniologicznego zastosowano metodę diagnozy różniczkowej, podaną w dziele prof. J. Czekanowskiego "Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii", a także w "Wiadomościach Archeologicznych", w pracy dra X. B. Rosińskiego "Studja nad czaszkami neolitycznymi znalezionymi w Polsce".

Analiza diagramu wykazuje wśród czaszek płońskich 6 typów kraniologicznych. Odpowiadają one wyróżnionym przez naukę typom antropologicznym u ludzi żywych.

Dr. Al. M a e i e s z a z Płocka: Typy antropologiczne lud-
 ności wezesnohistorycznej Mazowsza Płockiego.

/Streszczenie/.

Zebrane przez lekarza Leona Rutkowskiego / 1917r./, zasłu-
 żonego antropologa, czaszki płońskie XI-XII ww. stanowią cenny
 materiał kraniologiczny, który przy zastosowaniu metody diag-
 nozy różniczkowej daje nam możliwość nie tylko poznania stuk-
 tury antropologicznej, lecz i odtworzenia jej wyglądu.

Pochodzą one z ementarzyska płońskiego, gdzie znaleziono
 obok czaszek wykopaliska w postaci kabłączków skroniowych, na-
 rzędzi i broni charakterystycznych dla okresu wezesnohisto-
 rycznego. Wykopaliska te znajdują się w Muzeum Tow. Naukowego
 w Płocku. Wiek czaszek określał dr L. Rutkowski na X, XI i XII
 stulecia. Dr R. Jakimowicz, który zwiedzał ementarzysko płoń-
 skie i badał pochodzące z niego wykopaliska, określa je na
 XI i XII stulecia.

Ogólna ilość tych czaszek, w lepszym lub gorszym stanie za-
 chowania, wynosi 96, z których 35 znajduje się w Muzeum im.
 Erazma Majewskiego, a 61 - w Instytucie Nauk Antropologicz-
 nych Tow. Naukowego Warszawskiego.

Pomiary były wykonane według wskazówek zawartych w podręcz-
 niku R. Martina. Do rozklasyfikowania materiału kraniologicz-
 nego zastosowaną metodę diagnozy różniczkowej, podaną w dzie-
 le prof. J. Czekanowskiego "Zarys metod statystycznych w zasto-
 sowaniu do antropologii", a także w "Wiadomościach Archeolo-
 gicznych", w pracy dra X. B. Rosińskiego "Studja nad czaszkami
 neolitycznymi znalezionymi w Polsce".

Analiza diagramu wykazuje wśród czaszek płońskich 6 typów
 kraniologicznych. Odpowiadają one wyróżnionym przez naukę ty-
 pom antropologicznym u ludzi żywych.

Dr. Al. M a c i e s z a z Płocka: Typy antropologiczne lud-
 ności wezesnohistorycznej Mazowsza Płockiego.

/Streszczenie/.

Zebrane przez lekarza Leona Rutkowskiego / 1917r./, zasłużonego antropologa, czaszki płońskie XI-XII w. stanowią cenny materiał kraniologiczny, który przy zastosowaniu metody diagnozy różniczkowej daje nam możliwość nie tylko poznania struktury antropologicznej, lecz i odtworzenia jej wyglądu.

Pochodzą one z ementarzyska płońskiego, gdzie znaleziono obok czaszek wykopaliska w postaci kabłączków skroniowych, narzędzi i broni charakterystycznych dla okresu wezesnohistorycznego. Wykopaliska te znajdują się w Muzeum Tow. Naukowego w Płocku. Wiek czaszek określał dr L. Rutkowski na X, XI i XII stulecia. Dr R. Jakimowicz, który zwiedzał ementarzysko płońskie i badał pochodzące z niego wykopaliska, określa je na XI i XII stulecia.

Ogólna ilość tych czaszek, w lepszym lub gorszym stanie zachowania, wynosi 96, z których 35 znajduje się w Muzeum im. Erazma Majewskiego, a 61 - w Instytucie Nauk Antropologicznych Tow. Naukowego Warszawskiego.

Pomiary były wykonane według wskazówek zawartych w podręczniku R. Martina. Do rozklasyfikowania materiału kraniologicznego zastosowaną metodę diagnozy różniczkowej, podaną w dziele prof. J. Czekanowskiego "Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii", a także w "Wiadomościach Archeologicznych", w pracy dra X. B. Rosińskiego "Studia nad czaszkami neolitycznymi znalezionymi w Polsce".

Analiza diagramu wykazuje wśród czaszek płońskich 6 typów kraniologicznych. Odpowiadają one wyróżnionym przez naukę typom antropologicznym u ludzi żywych.

Z A W I A D O M I E N I E .

We środę 11 maja r.b., o godz. 5 - ej po południu, odbędzie się w siedzibie Towarzystwa Naukowego **WSZYSTKIE POSIEDZENIE** WSZYSTKICH SEKCJI z następującym porządkiem obrad:

1/ Sprawozdanie z pierwszego Zjazdu Prehistoryków Polskich
złoży dr Al. Maciesza.

2/ "Typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej
Mazowsza Płockiego, na podstawie badań czaszek płońskich
XI - XII w., zebranych przez dra L. Rutkowskiego" -
ref. wygłosi dr Al. Maciesza.

Wstęp mają członkowie Sekcji i Towarzystwa Naukowego
oraz zaproszeni goście.

9.V.1927 r.

Zarząd T.N.P.

ZAKŁAD
ANTROPOLOGICZNO-ETNOLOGICZNY
UNIwersytetu
JANA KAZIMIERZA
WE LWOWIE
UL. DŁUGOSZA 8.

153
Lwów, dnia 9 października 1928.

Kochany Panie Aleksandrze,

Mając tu do dyspozycji zestawienie Pańskich wyników badań nad czaszkami Płońszczyzan wczesnohistorycznych, które mi Pan łaskawie przesłał w lecie zeszłego roku wyzyskałem te wyniki ^{pisząc} ~~wykazując~~ moją pracę "Das Typenfrequenzgesetz". Teraz czekam na Korektę i nie wiem jak zacytować. Czy wyniki zańskie zostały podane podane Zjazdowi Geografów i Etnografów Słowiańskich? Proszę niech mi Pan poda łaskawie jak ją można cytować. Ja używam jedynie liczebności wyróżnionych typów jako uzasadnienia odkrytego przezemnie prawa matematycznego.

Praca Pańska jest bardzo ciekawa ~~przez~~ ^{przez} względ na to, iż ludność ta posiada skład bardzo podobny do ludności skandynawskiej dawniejszych okresów i może być uważana za dowód, że w Płońskiem zachował się ślad antropologiczny Gotów wspominanych z tych terytorjów przez Ptolomeusza. W ludności tej bowiem ^{znacza się bowiem} liczna przymieszka elementu śródziemnomorskiego, tak charakterystycznego dla Germanów. U Słowian natomiast typ nordyczny występuje w bez porównania czystszej postaci.

Sciskam serdecznie Kochanego Pana proszę o ucałowanie rączek Pani oraz o załączenie ukłonów mej żony dla Państwa. Szczerze oddany

Jan Cieszanowski

Kochany Panie Janie:

Jestem wielce wdzięczny za wiadomość, że czaszki płońskie wczesnohistoryczne, zebrane przez dra L. Rutkowskiego a przeze mnie opracowane, zostały wyzyskane przez Kochanego Pana w swej nowej pracy.

Wygłoszony przeze mnie w roku zeszłym na I-ym Zjeździe Prehistoryków Polskich w Poznaniu referat pod tytułem "Typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej Mazowsza Płockiego" przesłałem w marcu r.b. p. Jakimowiczowi do wydrukowania w pracach Zjazdu. Praca moja ukazała się obecnie w streszczeniu francuskim, jako referat wygłoszony na III-ej Sesji Międzynarodowego Instytutu Antropologicznego w Amsterdamie, pod tyt. "Types craniologique de la Pologne Septentrionale des XIe-XIIe siècles"

Wobec tego najlepiej ją cytować pod tym tytułem. Odbitki tego streszczenia przy niniejszem załączam dla Kochanego Pana oraz dla p. M. Klimka.

Wdzięczny jestem za zwrócenie uwagi na podobieństwo składu ludności wczesnohistorycznej płońskiej do ludności skandynawskiej dawnych okresów i wyjaśnienie znacznej przymieszki elementu śródziemnomorskiego jako śladu antropologicznego Gotów.

Wobec dużej wartości czaszek płońskich, jako materiału antropologicznego, zastanawiam się nad potrzebą ogłoszenia wszystkich dokonanych przeze mnie pomiarów i w tej sprawie proszę o radę i wskazówki w jakiej formie i gdzie to podać.

Najserdeczniejsze pozdrowienia od nas obojga dla Sza-

nownych i Kochanych Państwa załączam.

Szczerze oddany

/-Al.Macieszka-/.

306

KONIEC